

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HATIRALARI VE
SÖYLEYEMEDİKLERİ İLE

RAUF ORBAY

FERİDUN KANDEMİR

HATIRALARI VE SÖYLEYEMEDİKLERİ İLE
RAUF ORBAY

Nâşiri: Nejat AĞBABA

İstanbul P. K. : 4 — Erenköy
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://ranney.org>
Telefon 55 30 29

SİNAN MATBAASI, — 1965.

— 1922 —

(İcra Vekilleri Heyeti Reisi) Başvekil iken

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TARİHE GÖÇEN BÜYÜK VATANSEVER VE BİZ

Hayata atıldığı günden beri, hiç bir zaman kendi rahat ve huzurunu düşünmeden, daima en müşkül şartlar altında memleketine ve milletine feragatle hizmeti, mukaddes vazife bilerek yaşamış müstesna bir şahsiyet olan Rauf Orbay'ın 18 temmuz cumartesi günü Teşvikiye Camiinden kaldırılan al sancağa sarılı nâ'şını muazzam bir kalabalık takip ediyordu.

Bembeyaz üniformalı, levent denizcilerin önderlik edip çevrelediği bu hüzne bürünmüş kalabalık içinde rahmetlinin yakınları, Vali, Belediye Reisi ile kumandanlar ve bazı Parti başkanları, dostları, eski silâh ve mücadele arkadaşları, belki bir defacık yüzünü bile görmemiş, uzaktan hayranları, Almanya ve İngiltere hükûmetlerinin temsilcileri vardı. Fakat üniversiteler, gençlik, fikir, kalem, sanat sahibi aydınlar ve nihayet son dakikaya kadar merakla dikkat edip bakındım, bilhassa İşmet İnönü yoktu.

Ebedî istirahatgâhına tevdi edilmek üzere götürülen kim-di?

Evvelâ «Hamidiye» ve sonra, «Millî Mücadele» kahramanı, büyük zaferle memleketi kurtaran ve Lozan'la sulha kavuşturmuş, saltanatı ilga ile ilk devrim yapan hükûmetin başı, kısaca Mustafa Kemal'in «Benim Türkiyeyi kurtarmakta hakikî yardımcı ve müzahir kardeşim çok muhterem Rauf» dediği müstesna yaradılıştaki feragat, fazilet, dürüsütlük, mertlik ve insanlık örneği büyük vatansever...

Henüz on dokuz yaşında silâhı omuzuna alıp, 31 mart irtica ayaklanmasını bastırmaya koşanlar safına gönüllü olarak katıldığı andan, Londra Büyükelçiliğinden ayrılıp köşesine çekildiği günlere kadarki elli küsur yıllık hayatı incelendiği zaman hakikaten bu memlekette, eşi görülmemiş derecede yüksek vasıfları nefsinde toplayan büyüklükte nadir bir şahsiyet olduğunu, hiç kimsenin inkâr edemeyeceği, kelimenin tam mânâsıyla büyük vatansever...

Fakat aslında şüphesiz ki bir meziyet olmakla beraber, bil-

hassa bizim memlekette politika hayatına atılmış olanlar için, sahibine mütemadiyen zarar ve azap veriş bakımından kusur sayılan bir de son derece «Mütevazı» oluşu vardı ki, işte memleketin üniversitelerine, gençliğine ve her meslek ve meşrepten aydınlarına varıncaya kadar bir çoklarına, hattâ İsmet İnönü'ne bütün vasıflarıyla (Büyük insanlığını, büyük vatanseverliğini) unutturan da, her halde bu idi.

Teşvikiye camii musalla taşındaki, al sancağa sarılı nâşın önüne gelip, selâm vaziyeti alarak, saygı duruşu yapan, büyük üniformasını giyinmiş Almanya hükûmeti temsilcisi, elindeki Alman renkleriyle bezenmiş zarif çelengi, bütün Almanlar adına, Rauf Orbay'ın başı ucuna koyarken, göz yaşlarını zapt edememişti.

Derin bir teessür ve vecd içinde saygı ile selâmladığı rahmetliyi, sağlığında görmemiş olan bu adam, o anda Rauf beyin, bir zamanlar Almanya İmparatorunun bile «Bizimkiler de sizi taklit etmek istediler ama, sonunu getiremediler» diye gıpta ile takdir ettiği «Hamidiye kahramanlığını» ve bilhassa Rauf beyin Mondros Mütarekesini yaparken, cihana hükmeden mağrur İngilizlerin bütün ısrarlarına rağmen, dost ve müttefikimiz olarak Türkiyede hizmette bulunan Almanları, kendilerine teslim etmemekte ınat edip «Biz milletimizin şıârına uymayan böyle yüz kızartıcı bir harekete girişmektense ölümü tercih ederiz» diyerek gösterdiği civanmertliği hatırlıyordu.

Halbuki aynı Rauf bey, Bahriye Erkân-ı Harbiye Reisliği esnasında, donanmamızın işlerine fazla karıştırmak istemediği Almanları, Erkân-ı Harbiye kadrosundan çekişe çekişe uzaklaştırdığı için, İngiliz taraftarlığı ile suçlandırılacak kadar Almanların dış biledikleri bir adamdı.

Fakat, Alman denizcilerinin başaramamış olduğu bir akıncılığın başarılı bir kahramanı oluşu ve Türkiyedeki Almanları İngilizlere teslim etmemekte gösterdiği civanmertlik Almanlarca bunca yıl sonra dahi unutulmamıştı.

Rauf beyin toprağa verilışinden bir kaç gün sonra Türkiyeyi ziyarete gelen Pakistan Cumhurreisi Eyup Han, Yeşilköy'de uçaktan iner inmez doğruca Cihangir'deki mütevazı apartmana giderek, Rauf beyin hemşirelerine, içten gelen pek samimi bir ifade ile başsağlığı dilerken, ya-

şaran gözleri ve titreyen sesiyle: «bilseydim, o büyük adama son bağlılık vazifesini yapmak için, o gün mutlaka koşarak geldim.» diyerek şöyle devam ediyordu:

«Rauf bey, yalnız sizlerin değil, bizim de büyüğümüzdür. O, insanlığın kendisiyle iftihar edebileceği yaradılıştta, müstesna bir şahsiyetti. Pakistan'a geldiği zaman biz, her şeyi biliyorduk ve Rauf beyin ağzına bakıyorduk. İngilizler de, o geliyor diye binlerce Pakistanlıyı nezaret altına almışlardı. Çünkü biz de, o günlerde sizin gibi bir istiklâl mücadelesi içinde idik. Fakat Rauf beyin, Türkiye İstiklâl mücadelesini Mustafa Kemal Paşanın en yakın arkadaşı olarak, onunla elele yapıp bitirdikten sonraki durumu bizce pek önemli idi. Merak ve heyecanla etrafına toplanmıştık. Rauf bey eğer Mustafa Kemal Paşa aleyhine konuşmuş olsaydı, bir çoklarımız muhakkak ki, Hamidiye kahramanlığından beri kendisine büyük bir sevgi ve saygı ile bağlı bulunduğumuz için, onunla beraber Mustafa Kemal Paşa aleyhtarı olmakla kalmaz, kendi istiklâl mücadelemizin liderleri olanlara da: «İşte sonu böyle olurmuş» diye şüphe ile bakar ve belki de aleyhlerine kalkardık.

Fakat Rauf bey Mustafa Kemal Paşa aleyhine tek kelime söylemek şöyle dursun, onu yine bir millî kahraman ve lider tanıdığını, en samimi bir ifade ile belirterek takdir ediyor ve her yaptığı hareketin doğru olduğunu ve bu arada inkılâpları da hararetle savunuyordu.

Hattâ bir ara kendisine ,ezan'ın niçin türkçe okutmağa başlatıldığı sorulduğu zaman, verdiği cevap: «Milletle Allah'ın kelâmını anlatıp sevdirmek içindir. Ezan nedir? Ümmeti namaza dâvet değil mi? Peki bu dâvet o milletin kendi bildiği ve anladığı dille neden yapılmamalıdır? Bilmediği dille yapılır mı? Bakın, hep müslümanız ama arapça konuşmuyoruz, konuşamayız. Ben sizinle İngilizce konuşuyorum. Çünkü ancak bu dille anlaşıyoruz.» olmuştu. Rauf bey, hususî sohbetlerde olduğu gibi, her yerde ve bilhassa üniversitelerde verdiği konferanslarda, gençliğe hitap ederken de daima bu tarz samimi konuşmalarıyla, bizlerin zihinlerimizdeki bütün şüphe ve tereddütleri izale ederek, Türkiye'ye ve Mustafa Kemal Paşaya olan sevgi,

saygı ve bağlılığımızı büsbütün kuvvetlendirdikten başka, kendi istiklâl mücadelemizde liderlerimize ve birbirimize nasıl bağlı kalmamız gerektiği hususunda da aydınlatarak, en doğru ve isabetli yolu göstermişti.»

Evet, milyonlarca Pakistanlı adına konuşan Eyup Han da içten gelen bir sevgi ile, gözleri yaşararak, Rauf beyi anarken, böyle diyordu.

Lâkin insanlar arasında mukadder olan bazı anlaşmazlıklar ve kırgınlıklara rağmen, Atatürk'ün «Benim Türkiye'yi kurtarmakta hakiki yardımcım» dediği ve son zamanlarında tekrar kucaklaşmayı candan özlediği ve kendisinin de daima «Kardeşim Rauf» diye memleketin en kritik zamanlarında gönül birliğiyle arkadaşlık ederek, bütün meziyetlerini ve bilhassa tertemiz ahlâkını yakından bildiği büyük vatanseveri, İsmet Paşa ebedî istirahatgâhına götürüldüğü anda bile, unutmuştu.

O unutmuştu... Ya ötekiler, üniversite, gençlik, ve bütün öteki aydınlar ise, muhakkak ki Rauf beyi (tanımıyorlardı.)

Muhakkak ki. diyorum, çünkü lâıykıyla tanımış, bilmiş, anlamış olsalardı, herşey bir tarafa, millî mücadelenin Mustafa Kemal'den sonraki ikinci lideri olduğu, bizzat Mustafa Kemal tarafından teyit ve tasdik edilmiş olan bir şahsiyetin ardından son kadirşinaslık vazifesini yapmakta, geri kahlırlar mı idi?

Esasen, Rauf Orbay'ın ölümünden sonra hakkında yazılan yazılar da, bu (tanımamak) keyfiyetini açıkça göstermektedir.

Söz gelişi, bunlardan bir kaçını alıyorum.

Cumhuriyet gazetesinde, genç kuşağın değerli yazarı İhan Selçuk şöyle diyordu:

«Rauf Orbay'm ölümü, bir kaç zamandan beri dikkatleri yakın tarihimize çevirdi. Ancak bu dikkatlerin alışılmış düşünceler dışında yeni bir şeyler getirebildiğini söylemek zordur. Hamidiye kahramanı Rauf beyin kişiliğine eğilenler, elbette pek haklı olarak kahraman denizcinin destanlaşmış macerasını ele alırlar.

Ancak Hamidiyenin kısa süren hikâyesinin de ötesinde bir Rauf Orbay var. Kurtuluş Savaşı ve Kurtuluş Savaşından sonraki çizgileriyle Rauf beyin portresi nedir? Türkiye Cumhuri-

yeti ve Atatürk devrimleri açısından Rauf beyin durumu nedir?

Şimdiye kadar okuduklarım bende şu etkiyi yaratmıştır. Rauf Orbay kahraman bir vatan evlâdıdır, denizci askerdir, namuslu, şerefli bir insandır, ama kafa yapısı bakımından bir Osmanlı ıslâhatçısıdır.

Denebilir ki:

«Nasıl olur? Atatürk'ün Başvekilliğine kadar yükselmiş bir insan?...»

Olur... Atatürk ihtilâlinin en dikkate değer yanı da burasıdır. Nitekim, devrimlere inanmışlarla inanmamışlar, inanmış görünenler, yakın tarihimizin objektif incelemesinde teker teker ortaya çıkacaktır. Belki en önemle üzerinde durulması gereken nokta şudur: Devrimler olgusu içinde bazan devrimlere karşı duranlar, dalkavuklukları ve mürâilikleri yüzünden devrimci görünen inanmamış kişilerden daha az zararlı olmamışlardır devrimlere... Bu gerçeği Atatürk'ün ölümünden sonra elle tutulur biçimde gördük. **Rauf beyin zaferden sonra gölgeye çekilmesi, kolay eğilir bir ağaç olmayışındandır. Ama şüphesiz ki, devrimci değildi.** Atatürk'le arasında geçen bir konuşma, bu gerçeğin açık tanığıdır.

Gerçek şudur ki, Milli Mücadelede iki kesim vardır: Savaş ve Barış! Savaşta Milli Mücadelede Atatürk'le beraber olan, Barışta Milli Mücadelede beraber olmayabildi. Hattâ zaman zaman karşısına çıkmak davranışında bulunabildi. Ancak Atatürk'le beraber olanları da iki guruba ayırmak gerekir:

Çıkarları için inanmış görünüp beraber olanlar...

Ve gerçekten devrimlere inanmış, bağlanmış olanlar...

Atatürk'ün ölümünden sonra insanların gerçek kimlik cüzdanları ortaya dökülmüştür. Ve Atatürk ihtilâlinin Türkiye'sinde yeni perdeler açılmış, yeni oyunlar sahneye konmuştur. Rauf bey, öyle görünüyor ki, bütün bunların dışında kalacak kadar karakter sahibi idi. Hamidiye kahramanının değerlerini objektif olarak aydınlatacak çalışma ve araştırmaları genç kuşaklardan beklemek hakkımızdır ve şüphesiz ki, yakıntarihimizde büyük yer tutan «Rauf bey»in kimliği geniş bir incelemeye değercek ölçüdedir.»

Sayın İlhan Selçuk'un, Rauf beyi «kafa yapısı bakımından bir Osmanlı ıslâhatçısı» olarak görüşü ve «şüphesizdir» diye «devrimci» olmadığını iddia edisi Rauf beyi lâıkiyle tanımadığını göstermeğe kâfidir. Esasen bu hükmü vermekle

beraber, kendisi de Rauf beyi iyice tanımak için geniş bir incelemeğe ihtiyaç olduğunu itiraf ediyor.

Yine «Cumhuriyet»te Profesör İsmet Giritli de, «Erzurum Kongresinin başarılı sonuçlara ulaşmasında Mustafa Kemal ile birlikte, geçen hafta aramızdan ebediyen ayrılan Millî Mücadele liderlerinden Rauf beyin de büyük etkisi olmuştur» diyerek, Rauf beyin, asıl Erzurum Kongresinden çok evvel, Mustafa Kemal Paşa ile işbirliği halinde Millî Mücadeleye hazırlandıkları safhaları ve Erzurum Kongresinden sonra en çetin ve müşkül şartlar içinde devam eden çalışmalardaki büyük etkisini unutmış görünerek şu hükme varıyor:

«Fakat ne olursa olsun merhum Rauf beyin, memleketin kurtulması uğrunda hizmetleri ve Atatürk'ün ölümünden sonra da Millî Mücadelenin bir numaralı liderine ve hâtırasına karşı gösterdiği sessiz ve vakarlı saygı, kanaatimizce merhumun bütün zaaf ve hatâlarını örtmeğe yeter.»

Bu hüküm de, Rauf beyin bütün «zaaf ve hatâlarının» neler olduğunu açıkça belirtmeyişi bakımından sakattır. Rauf beyin eğer, ancak «memleketin kurtuluşu uğrunda hizmetleri ve Atatürk'ün ölümünden sonra da Millî Mücadelenin bir numaralı liderine ve hâtırasına karşı gösterdiği sessiz ve vakarlı saygı» ile örtülebilecek derecede büyük zaafı ve hatâları var idi ise, bunlar açıkça birer birer sayılıp dökülmeli idi. Bir insan başka türlü tanıtılmaz. Bu da gösteriyor ki, sayın İsmet Giritli de Rauf beyi tanıyamamıştır.

Rauf beyin «Malta»dan beri çok eski arkadaşı, yakini olduğu anlaşılan Ahmet Emin Yalman da, «Milliyet»deki yazısında: «Rauf bey hâtıralarını yazmamıştır. Fakat bütün hayatına ait vesikalar muhafaza edilmiştir. Öyle umarım ki bu müstesna ve temiz fazilet ve hizmet hayatının her köşesini aydınlatmağa değer verilir. Ve bugünkü nesiller ve gelecek nesiller Rauf Orbay'ın eşsiz meziyetlerinden nasip almak, ideal bir seçiye örneği diye onu iyice tanımak imkânı bulurlar.»

Diyor ki, merhumun hâtıralarının yayınlanmış olduğundan da haberi olmadığı anlaşıyor. «Bütün hayatına ait vesikalar da» yazık ki, çeşitli sebeplerle muhafaza edilememiştir.

Nihayet, bu günün en eski ve başarılı gazetecilerinden «Şeyh-ül muharririn» durumunda olarak, Rauf beyi hiç olmazsa kalem sahipleri arasında bir çoklarından iyi ve yakından tanımış olması gereken Burhan Felek de bakınız, yana yakıla,

sorumlu ve suçlu arayarak, beni nasıl teyit ediyor:

«Rauf beyin Hamidiye süvariliğinden başlayan gözü pek, biraz bıçkın bir genç bahriye zabıtlığından, Londra Sefiri olduğu zamanki, Amirallik Birinci Lordluğuna gıpta ettirecek centilmen diplomata kadar değişikliklerini hâlâ Türkiye’de pek az kimsenin bildiği, daha açık tâbirle pek, ama pek çok kimsenin bilmediğini, ölümü dolayısıyla fark ettim. Üzüldüm, üzüldüm, çok üzüldüm... Dikkat ederseniz, Devlet Radyosu bile merhumdan hep Hamidiye Kahramanı diye bahsetti durdu. Halbuki Rauf beyin büyük hizmeti, İnönü’nün de dediği gibi, milletin minnetine lâyık hizmeti, Millî Mücadele sıralarındaki Hükûmet Başkanlığı sırasında idi. Yapılan millî cenaze töreni de ondan dolayı yapıldı.

Hamidiye süvariliği Rauf beyin gençlik devrine ait bir macera sahifesinden ibaretti. Yani Rauf bey, Osmanlı Devletinin değil, Türkiye Cumhuriyetinin bir büyük adamı olarak tarihe geçti... Ama Devlet Radyosu onu Osmanlı devrinden bir türlü ayıramadı... Tabii kasden değil.

Zaten nadir olan kıymetlerimizin böylece çabucak unutulmaması sade bizim —nankörlük demiyeyim— gafletimizden değil, biraz da memlekette böyle malûmatı toplayan eserlerin olmayışındandır. Birisi istese Rauf bey hakkındaki malûmatı nereden alacak? Bakkaldan mı? Hani Tarih Kurumu? Kimse var mı oralarda?»

Durum işte budur: Yıllarca kendisi ile birlikte çalışarak, her halini yakından görmüş ve bilmiş olanlardan, Devlet Radyosunun başında bulunanlara kadar herkes «Türkiye Cumhuriyetinin bir büyük adamı olarak» tarihe geçeceği muhakkak olan Rauf Orbay’ı, ya çeşitli sebeplerle unutmüş görünmekte veya bütün vasıflarıyla tanımamaktadırlar.

Şu halde, hakikaten unutmüş veya unutmüş görünmekte olanlara; onun bu memleketin nadir yetiştirdiği her bakımdan büyük bir insan olarak katiyen unutulamayacağını, ve tanımayanlara; bu memleketin kurtuluş tarihini iyice bilip kavramak için, bu tarihin baş mimarı eşsiz Önder’in, kendi ifadesiyle en yakın yardımcısı olan büyük vatanseveri bütün cepheleri ile, her hali ile tanıtmak gerektiğini düşünerek biz, Rauf beyin son zamanlarına kadar yakınında bulunmak mâzhariyetine er-

miş bir insan sıfatıyla, gücümüzün yettiği kadar bu ödevi başarmaya çalışacağız.

Baştan aşağı ve aralıksız, memleket uğrunda hizmetlerle geçmiş bir uzun ve şerefli hayatı, nihayet ikiyüz sahifelik bir kitabın sınırı içine sığdırmak imkânı olmadığını elbette biliyoruz.

Rauf beyin, yalnız genç yaşında hayatına mal olacak dereceyi bulmuş olan Sultan Hamit istibdadına karşı mücadelesi Trablusgarb ve Balkan ve Birinci Dünya Savaşları esnasındaki denizcilik faaliyetleri ve nihayet «Hamidiye» ile akınları ve İkinci Dünya Savaşı günlerindeki Londra Büyükelçiliği bile, ayrı ayrı ciltler dolduracak kadar birbirinden önemli olayları ihtiva etmektedir.

Biz, bu kitabımızda, yerimizin sınırlılığını hesaba katarak, daha ziyade «Millî Mücadele, İstiklâl Savaşı ve Türkiye Cumhuriyetindeki Rauf beyi» tanıtmaya çalışacağız.

Esasen, daha öncesinden bahsetmek yetkisini kendimizde bulmuyoruz.

Görüleceği gibi, Rauf beyle bütün görüşmelerimizde, bütün hasbihallerimizde, bütün dertleşmelerimizde daima Millî Mücadeleye giriş ve zafere ulaşışdan başlayıp, sonralarına kadarki bitmez tükenmez olaylarla dolu günler içinde kalmışızdır ki, zaten bu konuların derinliğine dalındıkta, artık başka tarafları kurcalayıp kaale almağa vakit bulunmazdı.

Bu sebeple ileride yayınlanmak üzere bana anlattıkları ve yayınlanmış olan hatıralarile, zaman zaman almış olduğum notlardan faydalanarak meydana getirdiğim bu eserin, bilhassa Türkiyenin kurtarılmasında Atatürk'ün en yakın yardımcısı olan büyük vatansever Rauf Orbay'ı, gelecek kuşaklara örnek olacak bütün özellikleri ve cephelerile tanıtmaya yetecek nitelikte olacağını zannediyorum.

Zannımda aldanmadığımı görürsem, her milletin kolay kolay yetiştiremeyeceği ve varlığıyle öğünebileceği ayarda tertemiz, asil, büyük ve kahraman bir Türk vatanseverini, yurttaşlarımla karşı karşıya getirebilmiş olduğum kadar, o büyük vatanseverin ruhunu şâd edebilmiş olduğum için de Ulu Tanrı'ya şükürler ederek duyacağım hazzın hududu yoktur.

Erenköy — 1 Ocak 1965

Nefsini feragatle vakfettiği yurdu ve milleti uğruna, sarsılmaz bir azm ü iman ve yorulmak bilmez bir aşk ü şevkle çalışarak daima temayüz ede ede kahramanlık mertebesine yükselen, bütün bir ömür boyunca da karakter sahibi, tertemiz, dürüst, mert, faziletli bir insan örneği kalmasını bilen büyük vatansever

Rauf Orbay - 1960 taki resmi.

KİM KİMDİR İN CEVAP YAPRAĞI

*Lütfen Bu Soruları Tam Cevap Veriniz.

Adınız, Soyadınız : *Rauf Orbay*
 Doğum Yılı : *1881* - Doğum Yeri : *İstanbul*
 Babanızın Adı : *Abdullah Muzafer*
 Ananızın Adı : *Hüseyin*
 Mesleğiniz : *Devletçi*
 Ev Adresiniz (Eğer hayır ise belirtiniz)
Masraflı da Bulunsa Saray Apartmanı
Sanayi Bölgesinde Kırık
 İş Adresiniz : *Yok*

Eşinizin Adı : *Yok*
 Eşinizin Anne Adı : *Yok*
 Eşinizin Doğum Yılı ve Doğum Yeri : *Yok*
 Çocuklarınızın İsimleri ve Doğum Yılları : *(Yok)*

Bilginizi Yabancı Diller : *İngilizce vs.*
Fransızca vs.

Okuduğunuz İlkokulun Adı ve Bitirme Yılı : *Tekniker Yurdu İlkokulu*
 Orta Okulun Adı ve Bitirme Yılı : *İngilizce*

Lisans Adı ve Bitirme Yılı : *Hayale ada*
Sanayi Bölgesi Okulu
 Üniversite ve Fakültenin Adı ve Bitirme Yılı : *1899*

Gördüğünüz Mesleklerdeki Değişimler ve Yılları :

Eserleriniz : *Tamamı Yayımlı Yılları*

Gördüğünüz Devlet Hizmetleri ve Yılları

Torpidobolun dretnotları Kar
Komutanlığı
Bahriye Nazırlığı

Hususi Mükamelelerde Gördüğünüz Vazifeler ve Yılları

Yoktur

Mensup Olduğunuz Cemiyetler ve Kurulpler

Yoktur

Spor (Eğer Fikirle Servislerle ve Sporla İlgili)

Yoktur

Meraklı Olduğunuz Şeyler : (Fikirle Kalkışlarla vs.)

Seyahat (Bilgi ve Fikirle Yabancı Memleketler ve Yılları)

İngiltere, Amerika, Danimarka
İsveç, Almanya, Polonya, Almanya
Fransa, Avusturya, Belçika, İtalya
Sırbistan, Bulgaristan

Yukarıdaki sorular dışında hususi hayatınıza, başarılarınıza, hizmetlerinize, vazifelerinize, çalışmalarınıza, allianse ve çocuklarınıza ait arzu ettiğiniz ruhîni meseleleri yazınız :

H. Rauf Orbay

«Kim kimdir» kitabı için istenen anket varakasını doldururken Rauf Orbay: «Gördüğünüz Devlet Hizmetleri?» sorusunu yine muhakkak ki büyük tevazuunun tesiri altında sadece «Torpidobolun dretnota kadar kumandanlık, Bahriye Nazırlığı» diye altı kelime ile

HATIRAT NASIL YAZILDI?

Rauf Bey merhumla «Hatıralar» konusuna ilk defa, büyük elçilikten istifa ile Londradan dönüşünde, kendisini ilk ziyaretimde temas ettiğim zaman, hiç unutmam, bu lâfın edilmesini dahi istemediğini belirten bir davranışla:

— Hayır, demişti. Kat'iyen böyle birşey düşünmüyorum, «şöyle yaptım, böyle ettim» diye bir takım şeyler anlatarak, kendimden bahsetmek benim yapacağım iş değildir.

— Fakat bey efendi, siz bunu yapmazsanız, yakın tarihimizin bir çok önemli olayları karanlıkta kalacak, bilinmiyecektir.

— Ne münasebet?.. Memleket uğrunda yapılan hizmetler daima müşterek çalışmaların eseridir. Hiç kimse, tek başına iş göremez, önemli bir iş görülmüşse, mutlaka güvenilen milletin yardımı ve bir çok arkadaşların müşterek çalışmaları ile muvaffak olunmuştur. Meselâ ben «Hamidiye» de her zaman, her birini sevgi ve takdirle andığım, o kıymetli arkadaşlarım olmasa idi, tek başıma ne yapabilirdim?

Merak etmeyin, hiç bir şey karanlıkta kalmaz. Netekim, Hamidiye'nin menkıbelerini de, içinde bulunmuş ve her safhasını yaşamış olan arkadaşlar zaman zaman anlatıp, pek âlâ aydınlatmıyorlar mı?

— Gerçi öyle ama, sizin anlatmanız başkadır. Her işin bir başı vardır. İşi düşünen, tertipleyip idare eden o baştır. Başarıda, o başın rolü inkâr edilemez

— Be birader... Filân yerde, falan işte milletin içinden biri baş olunca, her şeyi o mu yapmış olur?. Böyle şey yok. Her işin başı, millettir. Şu işte tesadüfen, ben baş olmuşum, ben olmasaydım, bir başka arkadaşım olacaktı...

— Müsaadenizle sorabilir miyim beyefendi, meselâ «Hamidiye» ile, o müskül şartlar içinde akıncılığa baslamak üzere Akdeniz'e çıktığınız zaman İstanbul'da bunca denizci arkadaşlarınız, hattâ sizden rütbece çok yüksek varbaylar, albaylar varken, neden bunlardan hiç biri böyle bir harekete atılmağa...

— Atılabilirlerdi... Elbette benden çok liyakatlıları vardı ve atılabilirlerdi... Tesadüf beni attı.

— Hayır beyefendi... Netekim ondan çok sonra, Millî Mücadeleye başlamak üzere Mustafa Kemal Paşa ile Anadolu'ya geçişiniz de bir tesadüf eseri değildi. Mütarekenin o kara günlerinde, ümitsizliğe bürünmüş koca İstanbul'da, memleketi kurtarmak için çareler arayan bunca devlet ricali ve kumandanlar arasında, en doğru yolu bulup, mutlaka Anadolu'da mücadeleye girmek lüzumunu üzerinde ittifak eden Mustafa Kemal Paşa ile sizdiniz. Bu bir tesadüf değildir.

Hepimiz artık biliyoruz ki, Mustafa Kemal Paşa ile siz, uzun uzadıya çalışmalardan, uğraşmalardan sonra bu noktada ittifak edip iş birliği yaparken, Kâzım Karabekir Paşa ile Ali Fuat Paşadan başka arkadaş da bulamamıştınız. Bu arkadaşlardan gayri hiç kimse, ne Padişah, ne Vezirleri, ne de koca imparatorluk merkezi İstanbul'u dolduran bunca paşalar, âyan, erkân ve aydınlardan hiç biri, sizinle aynı inançta birleşip, harekete geçmeyi kat'iyyen kabul etmemişlerdi. Ohalde...

— Belki...

— Belki değil, muhakkak...

— Fakat bundan ne çıkar? Biz Anadolu'ya geçtikten sonra, ne yapıldı ise milletin müzahareti ve yardımı ile yapıldı. Asıl olan, kahraman olan daima millettir. Hiç şüphe yok ki, o milleti gerçeği anlatarak, tehlikenin büyüklüğü karşısında azim ve imanla birliğe ve nihayet zafere sevk eden Mustafa Kemal Paşadır. Bu suretle, milleti şahsında temsil eden de o büyük adımdır.»

Rauf bey sustu.

Zaten biliyordum. Fakat bugün ilk defa konuyu açıp, üzerinde tartışırcasına durup çabaladıktan sonra onu, söylenecek sözlerin, ileri sürülecek sebeplerin, en kuvvetlileri karşısında dahi fikrinden, hattâ kararından döndürmenin imkânı olmadığını gördüm. Yalnız, acaba zamanla, bu kat'i fikir ve kararın biraz olsun yumuşayabilmesi ihtimali yok mu idi? Kim bilir?

O gün, bu konu bu kadarla kaldı. Başka şeylerden konuştuk. İlgilendiğimi gördüğü Millî Mücadele ve İstiklâl Savaşı esnasında olup biten bazı önemli olaylar hakkında, aydınlanmak isteklerimi samimiyetle karşıladı.

«— Ama bak, şeref, namusun üzerine söz ver ki, yazmayacaksın.» kaydıyla, bir çok sorularımı, izahlarla cevaplandırdı. O tarihte henüz Millî Mücadele erkânından hiç birinin hatıraları yayınlanmamış olduğundan içyüzünü bilmediğimiz, yahut yanlış ve noksan bildiğimiz bazı olayları bugün ilk defa, Rauf beyin ağzından doğru şekilleriyle öğrenmiş oluyordum.

O günden sonra, yakın tarihimiz konusundaki çalışmalarımda, lâıyıkıyla kavrayamayıp, içinden çıkamayarak takıldığım herhangi bir nokta karşısında kaldıkça, daima elimdeki notlarla Rauf beye gider, onun sağlamlığına hayret ettiğim hafızasıyla, vesikalarından faydalanarak aydınlanır ve bu esnada fırsat buldukça yine hatırat konusunu açar... Fakat her seferinde, aynı neticeye, «Bu lâfı etmek bile istemediği» neticesine vararak, yine biraz beklemek gerektiğini anlardım.

Bir defasındada, Enver Paşadan söz açıldığı bir sırada, benim Paşa ile Türkistan yolundaki son temasımı anlatırken: «Şüphe yok ki, büyük bir vatanseverdi. Fakat tecrübesizliği ve bilhassa kabına sığamıyacak derecedeki cesaretle atılganlığı ile her şeyin yapılabileceği vehmine düşüşü, memlekete çok pahalıya mal olmuştur. Ben bunu, kendisine de söyledim. Gözleri yaşararak bana verdiği cevabı şu idi:

«— Ben memleketime bilerek, istiyerek fenalık edecek bir adam değilim, ne yaptımsa sadece memleketimin, milletimin hayrı için yaptım. Hatalarım olmadığını iddia edemem. Ancak içinde bulunduğumuz zamanın şartları, icapları ve zaruretleri nazarı dikkate alınarak verilecek hüküm isabetli olabilir. Bu hükmü de elbette tarih verecektir» deyişim üzerine Rauf Bey:

— Doğru... deyince, ben gene:

— Doğru ama Beyefendi dedim, tarih hükmünü verirken, Enver Paşayı dinliyemiyecedir. Enver Paşa, aşağı yukarı on iki yıllık askerî ve siyasî hayatının hesabını vermeden, yani hatıra diye üç beş sayfacık bir şey dahi bırakmadan göçüp gitmiştir. Kendi hesabına, en büyük hatası bu değil midir?

Rauf Bey uzun uzun yüzüme bakarak, hafifçe gülümsedi:

— Be birader, senin derdin de hep bu!... illâ hatırat... Hele Enver Paşa gibi, durmadan çalışan bir adam hatıralarını yazmağa nasıl vakit bulabilir?

— Talât ve Cemal Paşalar nasıl buldular? Bilhassa İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Enver Paşanın da yapacağı şeylerin iki, bence bu idi. Netekim ötekiler bunu, pekâlâ denemezse de, bir dereceye kadar yapmışlardır. Talât Paşanın hatıraları gibi, Cemal Paşanın hatıraları da, içinde bulunmuş oldukları devrin şartları ve icaplarına uyarak yapmış olduklarını izah etmeleri bakımından kendileri için de, memleket için de herhalde faydalı olmuştur. Bu inkâr edilebilir mi?

— Hayır... Amma, herkesin bir düşüncesi var. Kimi şöyle düşünür yazar, kimi yazmaz. Sen şimdi onu bırak... Dışarda

ne var ne yok... Babiâli ne âlemde... Eskiden arasına kitapçı-lara uğrardım. Şimdi pek gidemiyorum... Hilmi ne yapıyor, o da artık ihtiyarladı...

Ve daldık Babiâliye...

1958 yazı idi, Rauf Bey, âdetleri üzere, haziran ortalarında, rahmetli babalarından kalan, Erenköydeki yazlıklarına gelmişlerdi. Burada kapı komşusu denecek kadar yakın olduğumuzdan daha sık görüşmek imkânı oluyordu.

«Hoş geldiniz» e gidişimizin haftasında, hemşireleri İffet Hanımefendi ile birlikte, bizi şereflendirdiler. Rahmetli anne-ciğimin elini öperek hatırını sorarlarken, söz tabiatıyla eski günlere, babalar, analar, amcalar, dayılarla yaşanan ve artık hayali pek değerlenen günleri anmağa geldi.

Annemin dayısı olan - 31 mart hâdisesinde Yıldızda Sultan Hamid'in gözleri önünde, asiler tarafından şehit edilen «Asar-ı Tevfik» suvarisi- Ali Kabuli Bey» Rauf Beyin de eniştesi idi. Bu arada, genç bir bahriye zabiti iken Sultan Hamid tarafından Tarabulusgarb'a sürülen Şeref kurbanlarından olan babamın da, hürriyet uğrındaki mücadelelerinde yıllarca çektiklerinden bahsedilirken, ben;

— O da bir devirdi ki, artık tarih oldu. Fakat rahmetli babam o devrin içinde yaşadığı o kasvetli, azaplı günleri muntazaman tutmuş olduğu notlarla, pek güzel tesbit ederek, hakikaten büyük bir hizmette bulunmuştur. Sultan Hamid istibdadının (Şeref Kurbanları) içinde eğer babam da hatıralarını muntazaman tutup, sonra da çeşitli kitaplar halinde yayınlamamış olsaydı, istibdat tarihinin önemli bir faslı belki de ilâni-haye karanlıkta kalıp bilinmiyecekti. Değil mi Beyefendi?» deyince, Rauf Beyin;

«— Şüphesiz... Hakikaten öyle...» deyişi üzerine dikkatle yüzüne bakarak, hatıra konusuna temasa müsait bir hava içinde bulunup bulunmadığımızı sezmeğe çalıştım. Hayır, yine istemiyordu. Bunu anlayınca, başka konulara daldık. Lâkin, o benim, «acaba nihayet bir gün yumuşamak ihtimali olmayacak mı?» ümidim sönmiyordu. Nitekim, bir başka gün Lozan Konferansının sonlarına doğru İsmet Paşa ile aralarında husule gelen anlaşmazlığı konuştuğumuz sırada, İsmet Paşanın Lozandan yazdıklarına vaktinde cevap alamayışından şikâyetçi olduğunu, halbuki o günlerde Avrupa ile muhaberenin ancak İngilizlerin kontrolü altındaki Köstence yolu ile yapılabil-diğini, Çorçilin hatıralarında anlatmış olduğunu söyleyince,

ben yine hemen hatırat bahsini açıverdim. Durakladı:

— Be birader, dedi. Çörçil dostumdur. Münisap zaman gelince hatıralarını neşredeceğini bana söylemişti. Onlar böyle şeylere alışmışlardır. Oralarda bu âdettir. Burası, İngiltere değildir. Fakat buna rağmen, ben de belki münasip bir zamanda bu işi yapacağım. Yalnız, yazdıklarımın ancak benden sonra yayınlanmasını vasiyet edeceğim.»

Bunu ilk defa söylüyordu.

— Beyefendi, dedim, Allah size çok uzun ömürler versin. Fakat ben eminim ki, son ânınızda bu fikrinizden cayarak, yine kat'iyen yayınlanmamasını tavsiye edersiniz. Sonra, hatıraların sizden sonra yayınlanması çok mahzurludur. Biri çıkar da Rauf Beyin hatıralarındaki şu, şu noktalar yanlışdır. Öyle olmamış, böyle olmuştur, işin aslı başkadır filân derse, kim cevap verecek, doğruluğunu kim isbat edecek?

Gülümsiyerek yüzüme baktı:

— Sen, dedi, herşeyi biliyorsun, hepsini sana anlattım.

Ben de gülümsedim:

— Ya ben de göçmüş bulunursam? Sonra bilmediğim, iç yüzünü iyice bilmediğim bir meseleye temas ederse? Esasen benim, doğrulamamın ne hükmü olur?

— Be birader, o kadar uzununa ne gidiyorsun? İşte sağ'ım, gözlerimin önünde bir çok hâdiseleri yanlış, hattâ tamamen ve kasten tahrif ederek anlatıp duruyorlar da, ne yapıyorum? Böyleleriyle konuşmanın ne faydası olabilir? Vesikalara dayanan hadiseleri bile, mutlaka tahrif etmek itiyadında olan bir takımlarının maksatlı oyunlarına gelip bunlarla ağız dalaşına girmek, benim harcamı değildir. Varsın söylesinler, yazsınlar, ben böyleleriyle polemiğe mi tutuşacağım? Hayır, bırak bu işleri... Ben böyle bir vadiye sürüklenemem...»

1959 temmuzu idi, Rauf Bey yine Erenköydeki köşklerine gelmişlerdi. Akrabamdan ve eski mebuslardan Emrullah Nutku ile birlikte ziyaretine gittik. Rauf Bey Emrullah'ı görünce, bahriyemizin pek değerli ve cesur fikir ve kalem sahiplerinden olan merhum babası Süleyman Nutku Beyi hatırladı.

«Ömrünün sonuna kadar denizciliğimizin hayrına feragatle çalışmaktan geri durmayan böyle insanlar kolay kolay yetişmiyor. Yeri hâlâ boştur. Bugün bir Ali Rıza Seyfi de yok. Denizcilik mevzuunda bir ayaklı kütüphane idi. Pek güzel İngilizce de bilirdi. Londraya giderken, Elçilik kadrosuna almıştım. Çok istifade ettim.»

Ali Rıza Seyfi merhum da akrabamızdı. Anı bir hatırlayış-

Hatıralar yazılırken başbaşa çalışıldığı günlerde...

la Rauf Beyin sözünü kestim:

— Bilmem iyi hatırlıyormuyum Beyefendi, Ali Rıza Seyfi merhum, bana Londrada iken bir kısım hatıralarınızı yazmağa başladığınızı söylemişti.

— Evet, dedi, öyle bir şeyler yapmak istedik.. Birinci Dünya harbi sonu ile Mondros Mütarekesi müzakerelerinin notları üzerinde çalıştık. Ali Rıza Seyfi'nin bana çok yardımı oldu.

— Ondaki sonrası, hattâ daha evveleri Beyefendi?

— Be birader, o kadarını da Ali Rıza Seyfinin ısrariyle, dağılmasın, unutulmasın, derlensin toplansın diye yaptık... Ondaki sonrası, ondan evveli de belki münasip bir zamanda yapılır... Acelesi ne? Benden sonra neşr edileceğine göre...

Ve hemen konuyu değiştirdi. Genç yaşında henüz Heybeli Bahriye Okulu öğrencisi iken Milli Mücadeleye katılmış bir eski denizci olan Emrullah Nutku'ya divarlardaki boy boy «Hamidiye» resimlerini göstererek, pek tatlı bir denizcilik bahsine girdi. O gün de öyle geçti. «Beklerim yine buyurun, artık yakınız, sık sık gelin» iltifatlarına teşekkürler ederek ayrıldık.

Bir hafta kadar sonra, yine Emrullah Nutku ile birlikte ziyaretine gideceğimin PDS Kırpa Kırdaşları Beyliği

«Ağabey, ne olur artık hatıra filândan bahs etmeseniz...

Sinirleniyorlar, iyi olmuyor.» tavsiyesinde bulunmuştu.

Gittik. Pek neşeli ve rahattı. Guler yuzle karşılayarak, bir kaç gün evvel kendisini ziyarete gelen ingilizlerden bahsetti: «Kırk yıllık ingiliz dostlarım, unutmuyorlar, 'Türkiyeyi ziyarete gelen oğullarını bile, İstanbula gider gitmez evvelâ, onu görüp, bizim için ellerini sıkın, hatırını sorun.» diye gönderiyorlar. İnsan mütehasşıs oluyor. Bir kahvenin kırk yıllık hatırı sayılır denir ama, buna itibar edenler artık başkaları... derken, bahis İngilterede geçen günlere döküldü ve Rauf Bey kâh genç bir bahriye subayı, kâh anlı şanlı bir donanma kumandanı, kâh işsiz güçsüz bir eski devlet adamı, kâh bir büyük elçi olarak, fakat yıllarca gidip gelerek ömür sürdüğü İngiltere ve Londrada geçen günlerinin acı ve tatlı anıları içinde, pek hoş bir sohbete kaldı. Daha başka şeyler de konuşuldu. Fakat kardeşimin tavsiyesine uyararak, hatıra konusuna, îma yolu ile dahi temas etmemeğe çok dikkat ettim. Nihayet, müsaadelerini rica ederek, kalkmağa davrandığımız sırada, üstünde İngilizce dergilerle bazı kitapların bulunduğu etajerinin alt gözünden aldığı büyük bir zarfı:

— Bir şeyler okumağa vaktin var mı? diye bana uzattı.

— Okumaktan, yazmaktan başka ne işimiz var Beyefendi... deyişim üzerine :

— Öyle ise, şuna bir göz gezdir, sonra bana mütalâanı söyle..

— Emredersiniz, memnuniyetle... diye şişkince muhteviyatının ne olduğunu bilmediğim, onun da söylemediği zarfı aldım.

İki adım ötedeki evimize dönüşümde, itiraf ederim ki, büyük bir merak ve sabırsızlıkla zarfı açıp da içinden çıkanı görünce, gözlerime inanamadım.

Bu «Hatırat» dı.

Birinci dünya harbi sonundan, Mondros Mütarekenamesi'nin imza edildiği güne kadarki hatırat...

Kardeşim de, Emrullah Nutku da benim kadar şaşırmış, bakıyorlardı.

İlk hayretim, şaşkınlığım geçince, büyük bir sevinçle bir köşeye çekilip, okumağa başladım. Tekrar tekrar dikkatle okuyup notlar aldıktan sonra, mütalâamı tesbit ettim. Ve üç gün sonra, yine Emrullah Nutku ile birlikte ziyaretine gittiğimizde, elimdeki zarfı görünce sordu:

— Nasıl, okudun mu?

— Evet, dikkatle okudum... Çok güzel Beyefendi...

— Mütalâan?

— Arz edeyim, bence, dili biraz bugünkü neslin de anlayabileceği şekle sokmak iyi olur. Müsaadenizle ben, başlangıçta bir iki sahifeyi, bir deneme halinde öyle yaptım.

— Oku bakayım...

Okudum.

— Evet, doğru... Böylesi daha muvafık... başka?

— Bazı konular pek kısa geçilmiş...

— Meselâ?...

Onları da anlattım.

— Bu da doğru... Tafsîlât verilebilir. Başka?

— Pek kısa... Hatırat olarak, bu kadarcığı yetmez.

— Şimdi o tarafını bırak... Bunun üzerinde, dediklerin doğru, dil sadeleştirilebilir, bazı kısa geçen bahislerde tafsîlât verilebilir.» dedikten sonra, zarfı tekrar bana uzattı:

— Al öyle yap... Sana veriyorum.

O anda duyduğum sevinçi tarif edemem. Bu sefer de kulaklarıma inanamıyordum. Teşekkürlerle biraz kendime gelince :

— Şu halde, Beyefendi, meselâ bazı bahisleri derinleştirmek hususunda yapılacak çalışmalarda, sizi sık sık rahatsız etmem icap edecektir...

— Bir telefon eder, gelirsin... Ben hemen her gün evdeyim... Rahatsızlık ne demek, bilâkis memnun olurum.

Böylece, bütün o yaz boyunca haftada iki üç defa öğleden sonraları, saatlerce baş başa vererek çalıştık.

Birinci Dünya Harbinin sonundan, Mondros Mütarekenamesinin imzalandığı güne kadarki - esasen hazırlanmış olan kısmın rötuşları yapıldıktan sonra, Millî Mücadeleye giriş ve İstiklâl savaşıyla, Lozan'a ve ondan sonraya kadarki kısmı da yeniden, yine baş başa yazıp bitirmemiz, 1960 yılına kadar devam etti.

Rauf Bey bu arada, mutadı veçhile 1960 kışını da Avrupa-da geçirdiği sırada, ben eldeki notlar üzerinde gereken şeyleri yapmış ve kış sonunda İstanbul'a dönüşlerinde, yine birlikte çalışmamıza devam etmiştik.

Hepsi tekrar tekrar düzeltile düzeltile okunupta bitince, Rauf Bey

— Şimdi bunlar ne olacak? dedi.

Ben, biraz çekine çekine :

— Beyefendi, dedim, elbette şimdi yayınlanacak... Başka ne olabilir?

Birdenbire irkildi, yüzüme, şiddetle itiraz edecekmiş gibi, sert bir bakışla baktı. Ben sesimin bütün yumuşaklığıla devam ettim

— Çörçil'i bırakıyorum, bakın Ali Fuat Paşa ne güzel yayınladı. Esasen bu konuda tereddüde yer olmadığı artık sizce de...

Dememe kalmadı, o her zamanki tatlı gülümseyişile

— Pekiy, pekiy... dedi. Sen nasıl istiyorsan, yap, müsaade ettim.

Rauf Beyin, bu «muvafakat» kararına varıncaya kadarki, hep ve kat'iyyen «hayır» diyerek gösterdiği büyük çekingenliği, tereddüdün sebebi ne idi?

Şüphe yok ki, bizzat da ilk evvel açıkça söylediği gibi, «Kendinden bahsetmeğe» tevazuunun mani oluşunu düşünmek lâzımdır.

Rauf Bey, bu noktada o kadar hassastı ki, çeşitli vesilelerle gelip kendisinden, bizzat içinde bulunduğu hâdiseler hakkında yayınlanmak üzere bilgi isteyen hatırı sayılır gazetecilere dahi, mâzur görülmesini rica ederek, hiç bir şey anlatmazdı. Hattâ resminin çekilmesine dahi razı olmazdı. Dikkat edilirse, otuz kırk yıldan beri çıkan gazete ve dergilerdeki yüzler ve binlerce mülakatlar ve röportajların bir tanesinde bile Rauf Bey görülemez.

HOTEL-PENSION FLOTS D'AZUR

NICE

707 PROMENADE DES ANGLAIS
TELEPHONE : 897.84GRAND JARDIN PLAGE DE LA
GARAGE

Maison Propriété de M. Rauf Orbay, 5, rue de la Gare

Azizim Kandemir Bey,

Nasilsınız? İnşallah ailece afiyet, şahsen de selâmettesiniz. Biz kardeşimle İstanbul'dan Pireye kadar iyi, Pireye yaklaşırken fırtınalı hava ile yol aldık. Fakat Pire'den sonra bu mevsimde ümid edilmeyecek kadar iyi hava ve çok sakin deniz üzerinde âdeta kaydık. Gemi zabitanı çok işini bilir arkadaşlar idi. Her gece sinemalar ve danslar tertip ederek yolculara hoş vakit geçirttiler. Aşçıbaşı da işinin çok ehli idi, çok leziz yemeklerle herkesi memnun etti. Çok iftihar ettim.

Marsilyadan trenle, adresi yukarıda her sene kışladığımız Hotele geldik, güler yüzle karşılandık. Sıhhatimiz iyidir.

Kardeşim size selâm eder, hemşirenizin gözlerinden öper. Ben de hemşirenize selâm eder, sizingözlerinizden öper, havadisler ve afiyet haberlerinizi getirecek maktubunuzu beklerim.

H. Rauf Orbay

Hatıraların yazılmağa başlandığı 1960 yılında mutadî üzere kışı geçirmeye Avrupa'ya giden Rauf Bey'in, Nice'den gönderdiği elyazması ilk mektubu :

Azizim Kandemir Bey,

Nasilsınız? İnşallah ailece afiyet, şahsen de selâmettesiniz. Biz kardeşimle İstanbul'dan Pireye kadar iyi, Pireye yaklaşırken fırtınalı hava ile yol aldık. Fakat Pire'den sonra bu mevsimde ümid edilmeyecek kadar iyi hava ve çok sakin deniz üzerinde âdeta kaydık.

Gemi zabitanı çok işini bilir arkadaşlar idi. Her gece sinemalar ve danslar tertip ederek yolculara hoş vakit geçirttiler. Aşçıbaşı da işinin çok ehli idi, çok leziz yemeklerle herkesi memnun etti. Çok iftihar ettim.

Marsilyadan trenle, adresi yukarıda her sene kışladığımız Hotele geldik, güler yüzle karşılandık. Sıhhatimiz iyidir.

Kardeşim size selâm eder, hemşirenizin gözlerinden öper. Ben de hemşirenize selâm eder, sizingözlerinizden öper, havadisler ve afiyet haberlerinizi getirecek maktubunuzu beklerim.

H. Rauf Orbay

Kendi de fotoğraf çekmeyi sevdiği halde, bir gazete fotoğrafçısı karşısında poz vermeyi, «kendini âleme göstermek isteği» telâkki ederek, asla kabul etmezdi.

Sonra anlatacağı hâdiselerin, bazı yanlış tefsirlere, suite-fehhümlere uğratılarak, hiç de istemediği polemiklere yol açması ihtimalini düşünür ve millî mücadeleye nasılsa katılmış ve etek öpe öpe, türlü oyunlar ve yalancı pehlivanlıklarla kahraman kesilmiş bir takım kültürsüz, seviyesiz ve mütecaviz mahlûkların, zaten bahâne aradıklarını her vesile ile hatırlatarak: «Allah esirgesin, insan bunlara nasıl muhatap olur?» derdi.

Ve nihayet, zannedirim, zaman zaman hakkında yazılmış ve söylenmiş bazı şeyleri, hatıralarını yazarak düzeltmenin, yine bir nevi «kendini meth» gibi bir hareket olacağı gibi, her şeye rağmen sevdiği ve saydığı bazı kimselerle çatışma haline getirebileceğini düşünürdü ki, bir gün Atatürk'ün Büyük Nutku'ndan bahsedilirken:

«— İşte bak, Atatürk te hatıralarını yazmamıştır. Büyük Nutkunun adından da anlaşılacağı veçhile, sadece bir siyasi nutuktan ibaret olduğunu, bizzat kendisi de söylemiştir. Bana bunu geçenlerde Profesör Âfet Hanımefendiden itişenler söylediler.»

Demiş ve ilâve etmişti:

«Ah keşke ömrü vefa etseydi de, hatıralarını da yazabilseydi...»

Burada, bir zamanlar Rauf Beyin yakınlarında bulunmuş olan emekli Deniz Albaylarından Yavuz Senemoğlu'nun son günlerde yayınladığı hatıralardan şu satırları alıyorum:

«Kendisine, bizim öğrenip tanıdığımız Rauf Bey ile, bir çok eski yazı ve konuşmalarda ifade edilen Rauf Bey arasında büyük farklar olduğunu söyledim. İsitmemezliğe geldi. Mevzuu tamamen değiştirdi. Fakat her fırsatta bu merakımı tekrarladım. Nihayet bir gün:

«— Büyük adamların siyasi konuşmalarında ve yazılarında kendileri yoktur. Siyasi anlayışlarının müdafaası vardır. Belki o günkü siyasi hava öyle icap ettirmiştir» demekle yetindi...

İşte Rauf Bey bu düşüncelerle uzun bir tereddüt devresi geçirdikten sonra, hatıralarının yazılıp yayınlanması kararını vermiş ve böylece yakın tarihimizin bir çok karanlıkta kalmaya mahkûm önemli olaylarını aydınlatmak suretiyle, memleketine yaptığı son hizmeti de verdiği huzur içinde hayata gözlerini yummuştu.

Muzaffer Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, büyük zaferden sonra Başvekil Rauf Bey'e sunduğu resminin üstüne şu cümleyi yazıp imzalanmıştı: «Benim çok muhterem kardeşim, Türkiye'yi kurtarmakta hakiki mümin ve muzahirim kardeşim Rauf'a»

VATANI KURTARMA YOLUNDA...

Büyük zaferle vatanın kurtuluşundan sonra, Atatürk'ün: «Türkiyeyi kurtarmakta hakikî muin ve müzahir kardeşim.» dediği Rauf Orbay'ın, hakikaten böyle olup olmadığı, oldu ise bu kurtarılış dâvasında Mustafa Kemal'in nasıl, ne suretle, neler yaparak belli başlı yardımcısı olduğu, meselesi, bir çok sebeplerle artık, tarih huzurunda bütün berraklığı ile aydınlatılması gereken bir mesele haline gelmiştir.

Atatürk hiç kimseye, bu kadar sarahatle, «Benim Türkiye-yi kurtarmakta hakikî yardımcım ve müzahirim kardeşim» dememiştir.

Ve Atatürk, hiç kimseye hatır için de olsa, değerinden fazla, hele böylesine iltifatta bulunup, hak etmediği payeyi veren adam da değildi.

Birgün, bu konuya temasla, bu yardımcılığın nereden başlayıp, nereye kadar ve ne suretle gittiğini bizzat ağzından dinlemek maksadiyle Rauf Beye sormuştum. Verdiği cevapta: «Vatanın kurtulamıyacak bir inkıraz felâketine uğradığı günlerde, o ümitsiz, kasvetli hava içinde, mümkün olabilenin yapılması çarelerini ararken, ancak eskiden beri her türlü vasıflarını, meziyetlerini yakından bildiğim Mustafa Kemal'in etrafında toplanmak suretile bir şeyler yapılabileceğine inanarak, ona bağlandım. Bu bağlılığı sonuna kadar, her şeye rağmen, millî bir vazife sayıp, tam bir işbirliği ile muhafaza ettim.

Mustafa Kemal'in iki değerli silâh arkadaşından başka, kimsenin böyle düşünüp, böyle davranmadığı bir zamanda, benim yaptığım işte bundan ibarettir. Yaptığımı inanarak, yaptım. İnancımda aldanmadığımı da hamd olsun gördüm. Mustafa Kemal olmasaydı, bu memleket böylesine bir kurtuluşa zor mazhar olurdu. Milletlerin müşkül zamanlarında dört gözle aradıkları ve çok defalar da bulamamak talihsizliğine uğradıkları (Halâskâr-kurtarıcı) dediğimiz müstesna şahsiyetin bütün vasıflarına malik bir baş olarak, her şeyi yapan O'dur. Fakat bu arada, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların da candan yardımını asla unutmamak lâzımdır.»

— Lâkin Mustafa Kemal, bu yazısı ile sizi belli başlı, «tek» yardımcı olarak, herkesten ayırıyor. İfade gayet sarihtir.

— Olabilir, ama gerçek budur. Mustafa Kemal ile Anadolu'ya geçtiğimiz zaman, Karabekirle Ali Fuat Paşalar bütün varlıkları ve kuvvetleriyle bize bağırılarını açmamış olsalardı, zaten vaziyetin iç yüzünden henüz habersiz olan Anadolu'da, biz tek başımıza, kime derdimizi anlatıp, ne yapabiliirdik? Herkesin hakkını vermek lâzımdır. Karabekir ve Ali Fuat Paşalar Milli Mücadelenin iptidasında, Anadolu'da mevcut silâhlı kuvvetlerin başında idiler. Bize karşı cephe almış, hattâ kayıtsız kalmış olsalardı, Anadolu'da tutunup iş görmek imkânını bulamazdık. Bunu kimse inkâr edemez. Yalnız bir mühim nokta var. Mustafa Kemal de, belki bu nokta üzerinde durmuştur.

— Ne gibi?

— Anadolu'ya geçmeden önce, İstanbul'daki vaziyet... Ben Mondrostan döndükten sonra, orada imzaladığımız mütarekenamenin, tatbikat safhasını takip ediyordum. Bu maksatla Mondros'a, amiral Galtrop nezdinde - gerekli talimatı vererek - irtibat subaylığı vazifesiyle, itimat ettiğim bahriyeli arkadaşlardan Şevket Beyi (Doruker) göndermiştim. Bu arkadaştan aldığım raporları hâlâ saklarım. Bunlara göre, İngilizler ilk günler, bana katî şekilde verdikleri sözü de tutarak, mütareke hükümlerini sadakatle tatbika başladılar. Bu hal, benim de Bahriye Nazırı bulunduğum Ahmet İzzet Paşa kabinesi iş başında kaldığı müddetçe devam etti. Fakat biz, istifa ile çekildikten sonra, İngilizler mütareke hükümlerini âdeta hiçe sayarak, başlarına buyruk hareketlerle asıl maksatlarının ne olduğunu, yani dünyaya hükmeden muazzam kuvvetlerine güvenilecek, bizi eze eze imhaya karar vermiş olduklarını fiilen belirttiler. İşte o zaman ben, memleketin başına tahminleri aşan bir ağırlıkla bir anda çöken bu felâketin kararttığı bunaltıcı hava içinde kurtulmanın çarelerini araştırırken, eskidenberi tanıdığım bazı değerli, vatansever arkadaşlarla temasta bulunuyordum. O zaman İstanbul'da, İttihat ve Terakki'den kalan en temiz, dürüst, memleket uğrunda her fedakârlığa hazır bildiğim vatanseverlerden Kara Vasıf Beyle, Arabyan hanında yazıhanesi bulunan tüccardan Haşim Beyle hemen her gün buluşur, dertleşirdik. Kara Vasıf Beyi eskiden tanırdım. Haşim Beyi de, Kuşçubaşı Eşref Bey vasıtasıyla tanıştığım ağabeyi dolayısıyla tanışmıştım. Aydın'ı Topçuoğlu Nazmi Beyi de, onlar bana tanıtmışlardı. Bunlar memleketin kurtulmasından başka bir şey düşünmeyen ve bu uğurda her tehlikeye, her zorluğa göğüs germeye azimli vatanseverlerdi.

Daha doğrusu Kara Vasıf Bey, Yenibahçeli Şükrü (Oğuz), Japon Rıza gibi bazı arkadaşlarıyla, iktidarı bırakan İttihat ve Terakki fırkasının İstanbulda kalan faal elemanları idi. Bunlar Talât, Enver ve Cemal Paşaların daha İstanbulda iken, memleketin kötüye giden vaziyetini dikkat nazarına alarak, her ihtimale karşı son bir müdafaa tertibatı almak maksadıyla gizlice kurmuş oldukları (İslâm İhtilâl Komitesi) erkânından idiler. İttihat ve Terakki ortadan kalktıktan sonra, sınıfsız kalacak olan İstanbulda, düşmanla işbirliği yapmaları ihtimali olan azınlıkların, Türklere karşı herhangi bir tecavüzkârâne hareketlerini önlemek için, gereken tedbirleri gizlice almak hazırlığında bulunuyorlardı. İşte ben, bunların Taksimdeki gizli merkezlerine gider, bilhassa Kara Vasıf Beyle dertleşir, hergün değişen vaziyete ve bilhassa azınlıkların arttıkça artan şımarıklıklarına ve hükûmetin za'fı yüzünden hâdis olan duruma karşı neler yapmak gerektiğini konuşurduk.

Bu sırada, Mustafa Kemal Paşa da Yıldırım Orduları Gurubu Kumandanlığından ayrılarak İstanbul'a gelmişti. Perapa-las'ta ilk buluşuşumuzda uzun uzadıya dertleşirken, o bana orduların durumunu, ben de ona İstanbuldaki vaziyeti ve bu arada mütareke tatbikatının arz ettiği safhaları izah ettim. Ve Mondrosta, amiral Galtrop yanındaki irtibat subayımızla bilâhare ona iltihak eden - Mondros müzakerelerinde yardımcım olan albay - Sadettin Beyden almış olduğum raporlara göre; İngilizlerin, Superb zırhlısında imzaladıkları tatbikat protokolü gerekince, Çanakkale boğazını işgal ederken, koltuk kalelerin Türkler elinde bırakılmasına, büyük istihkâmlarda da kendi işgal kuvvetlerinin yüzde onu nisbetinde Türk kuvveti bulundurulmasına ve kale ve kule gibi sabit sayılan kıt'aların nakil vasıtalarının bizim elimizde kalmasına muvafakat ettiklerini, ve öte yandan İstanbul'a hiç bir ecnebi askerinin girmeyeceğini, İtilâf donanmasının İzmit körfezinde yatmasını, yalnız, başkumandana tahsis edilecek «Piramus» adlı eski, ufak ve silâhsız bir İngiliz gemisinin Haliç'e demirliyeceğini, İtilâf flo-sunun sade amiral gemilerinin birkaç saat için Dolmabahçe önüne gelip, diğerlerinin Haydarpaşa açıklarında bekliyerek kısa bir bahrî nümâyış yaptıktan sonra, akşam üstü bütün filo-nun İzmit'e dönüp orada kalmasını kabul ettiklerini, hattâ amiral Galtrop'un böyle nümâyislerin budalaca bir hareket olduğunu ve fakat hükûmetinden aldığı emre uymak mecburiyeti-

tinde bulunduğunu söylemiş olduğunu ve hattâ, Karadeniz boğazını işgal edecek olan fransızların, Trakiyadaki kuvvetlerinin İstanbuldan geçirmek istemelerine karşı, amiral Galtrop'un bunu doğru bulmayarak, Enez civarından ingilizlerin temin edecekleri gemilerle doğrudan doğruya Karadeniz boğazına gönderilmelerini temin edeceğini bildirdiğini ve hattâ, İngiliz ikinci kumandanı amiral Seymur'un, Galtrop'a hitaben: «Ben İstanbulu görmeyecek miyim?» diye soruşuna, Galtrop'un: «Sen, babanla İstanbulu görmüştün, bir daha görmene lüzum yoktur.» dediğini ve Galtrop'un, deniz üssü olarak İzmit'te kalacaklarına göre, İzmit civarında av bulunup bulunmadığını, fransız amiralinin de, balık tutulup tutulmadığını sormuş olduklarını anlattım ve bilhassa, benim bahriye narazı sıfatıyla amiral Galtrop'a, bir telgraf çekip; «Galata'da bir kilisede Hristomos adındaki bir papasın İstanbulun işgal edileceği gün ihtilâlle Türklere hücum edilmesi lâzım geldiği ve yunan bayrağını kendi eliyle Ayasofya'nın kubbesine çekeceğini ve daha birçok herzelerde bulunduğunu» bildirerek dikkat nazarını çekişim üzerine, onun da bana: «Hükûmetinizin bu gibi asayişsizliklere meydan bırakmıyacak kadar kuvvetli olduğunu zan ederim ve rumlar böyle bir hâdiseye cüret ederlerse, donanmalarının o anda İstanbulu terk edeceği» cevabını verdiğini, ve yine Mondros'ta amiral Galtrop'un hükûmetinden aldığı «Musul vilâyetini ingiliz kıt'alarının işgal edecekleri kararını» bize bildirmesi üzerine, bunun mütareke şartlarına aykırı olduğundan bahisle vaki olan itirazımızı Londra'ya bildirişinin ertesi günü aldığı cevaba göre «Musul'un işgalinden vaz geçildiğini» haber verdiğini, hatta bu arada, amiral Galtrop'un irtibat subayı olarak İstanbulu göndermek istediği bir yarbayı, evet bir tek yarbayı bile; ancak bizden müsaade isteyerek, gönderemediğini hülâsa bizim mütareke ahkâmını harfiyyen tatbik ettirmek ve böylece itilâf donanmasını İstanbul'a sokmamak hususundaki bütün gayretlerimize rağmen, yerimize gelen hükûmetin za'fı, meskeneti yüzünden ingilizlerin bugünkü vaziyeti ihdas ettiklerini anlattım.

Mustafa Kemal Paşa, bütün bunları dikkatle dinleyerek: «Keşke istifa etmeseydiniz» diyerek, buna rağmen yine İstanbul'da bir şeyler yapılabileceğini ve hattâ kendisi ile benim ve İsmail Canbulat ve Ali Fethi Beylerin iştirakiyle yeni bir Ahmet İzzet Paşa kabinesi kurmak suretiyle vaziyete bir dereceye kadar hâkim olabileceğimizi ileri sürerek, Ahmet İzzet Pa-

şayı bu yola sevk için, ziyaretine gitmemizi istedi. Birlikte gittik, görüştük. İzzet Paşa; artık iş isten geçtiğini, bugünkü şartlar altında böyle bir teşebbüse geçmenin faydasız olacağını uzun uzadıya izahla, mazur görülmesini rica etti.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Beyin «Minber» gazetesine ortak olarak, propaganda yolu ile, hiç değilse politikacılar, mebuslar ve âyan âzaları üzerinde müessir olarak bir şeyler yapmak ve iş başındaki Tevfik Paşa kabinesini, mebusan meclisinde edineceğimiz bazı taraftar mebuslara, itimatsızlık reyi verdirerek düşürmek teşebbüsünü ileri sürdü. Ve filhakika «Minber» Tevfik Paşa aleyhinde şiddetli neşriyat yapmağa başladı. Mustafa Kemal Paşa ile biz de bizzat meclise giderek mebuslar arasında taraftar edinmeğe büyük bir gayretle çalıştık. Fakat bu da bir netice vermedi. Tevfik Paşaya itimatsızlık reyi vermeyi vad eden mebusların çoğu, vaatlerini tutmadılar. Bu teşebbüs de suya düşünce, Mustafa Kemal Paşa, Kara Kemal Beyle, sadrazam Tevfik Paşayı şoförünü elde ederek İstanbuldan uzaklaştırmak suretiyle, kabineyi düşürmek teşebbüsüne girişti isede, bu da İsmail Canbulat beyin itirazıyla akım kaldı.

O sırada, İstanbuldaki Hürriyet ve İtilâf'cılarının «Enver Paşa ile araları açıldı. Şu halde bize yarar» mülâhazasıyla Mustafa Kemal Paşayı, önemli vazifeler vermek suretiyle kendilerine çekmek teşebbüsünde bulunduklarını, hatta feylesof Rıza Tevfik Beyin Hürriyet ve İtilâf Fırkası umumî merkezine giderek, bu meseleyi açıkça ortaya atıp: «Bu karma karışık günlerde, Anafartalar kahramanını İstanbul merkez kumandanlığına tayin etmekten başka çare yoktur.» diye barbar bağırıldığını işitiyorduk.

Damat Ferit Paşa da, aynı fikirde, Mustafa Kemal Paşayı ne suretle olursa olsun İstanbulda münasip vazife ile, kendilerine yararlı bir hale getirmeyi istiyordu. Tabii, bunlara acı acı gülümsüyorduk.

Mustafa Kemal Paşanın, İstanbulda asker arkadaşlarından başka, sivillerden ve bilhassa yabancılardan pek tanıdığı yoktu. Yalnız İsmail Canbulat Beyi vaktiyle hapisneden kışırması olan İtalyan uyruklu müteahhit Dinari vasıtasıyla, İstanbuldaki italyan fevkalâde murahhası, sonraları hariciye nazırı olan - Kont Sforça ile birkaç defa temas etti.

Perapalas otelinde bulunurken de, bu otelin müdürü mös-yö Martin delâletiyle, ingilizlerin - sonradan yaman bir Entelicens Servis elemanı olduğu anlaşılan - papas Frov'la iki üç defa görüştü. Trakya - Paşaeli osmanlı heyeti erkânından bazıları da kendisini ziyaretle başlarına geçmesini teklif ettiler. Tabii bu arada Harbiye Nezaretindeki silâh arkadaşlarıyla ve Padişahla zannederim üç defa temas etti. Fakat, ne onun bu temaslarından, ne de benim çeşitli teşebbüslerimden hiçbir netice almak imkânı olmadı. O sırada Ali Fethi Beyle İsmail Canbulat Bey de, ingilizler tarafından, yakalanıp Bekirağa Bölüğüne tıktırılmış bulunuyorlardı.

İşte bu devrede, yani kurtuluş için İstanbulda bir şeyler yapıp yapılmayacağı düşüncesiyle, çeşitli teşebbüslere girişilerek, bir mücadele temelini atılması araştırıldığı günlerde, biz nihayet Mustafa Kemal Paşa ile hemen hemen yapıyalmız kalmıştık. Ve bu yapıyalmız, gece gündüz, başbaşa vererek ve neticeye varmak için âdeta kıvrana kıvrana yaşadığımız en buhranlı ve nazik zaman içindedir ki, nihayet, Anadolu'ya geçerek, orada mücadeleye atılmaktan başka çare kalmadığı kararını verdik.

Bu kararı verirken, elbette Anadolu'da, kuvvetleri başında bulunan Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların bizimle beraber olacaklarını hesaba katmış bulunuyorduk. Esasen onlar da, daha evvel ayrı ayrı, bu hususta teminat vermiş, hattâ İstanbulda bir şey yapılamıyacağı için mutlaka Anadolu'ya geçmek gerektiğini ileri sürerek, bizleri davet etmişlerdi. Fakat bu iki değerli kumandandan başka, Anadolu'da işimize yarayabilecek başka kimseyi bulamaz mı idik? Bu meseleyi de düşünüyorduk. Esasen Kâzım Karabekir Paşa da Erzuruma giderken, bu mesele üzerinde durularak, İstanbuldaki genç ve değerli kumandanların behemehal birer vazife ile Anadolu'ya geçirilmeleri lüzumunu ısrarla ileri sürerek, bu hususta çalışılması lâzım geldiğini tekrar tekrar teklif etmişti.

Mustafa Kemal Paşa, gerek Harbiye Nezaretinde vazifeli, gerek cephelelerden dönerek İstanbulda âdeta boşta kalan bir çok kumandanların hangilerinden istifade edileceğini düşünerek, üzerinde durduklarını münasip şekilde yokladığı halde, hiç birinin Anadolu'ya geçmek şöyle dursun, yerinden kırırdamak niyetinde bile olmadığını, üzülerək görmüştü. Bu arada, bir gün Şişlideki evinde kendisini ziyarete gelen İsmet Beyi, tasavvur ve maksadını hemen hemen açıklarcasına ihsas ederek, yokladığı halde, ondan da: «Nafile... bir türlü kurtuluş yo-

lunun ne olduğunu anlayamıyorlar.. Bilmem basiretleri mi bağlanmış, yoksa cesaretleri mi, ümitleri mi yok... hepsi meskenet içinde» intibai ile ayrıldığını bana o gün söylerken; «Anlaşıyor ki, bunlardan hayır yok... Biz işimize bakalım» demişti.

Bütün bunlar, belki Mustafa Kemal Paşanın bahs ettiği (yardımcılık) ifadesini izah edebilir. Şunu da kaydedeyim ki; kat'î şekilde Anadolu'ya geçmek kararını verdikten sonra, kendisinin Anadolu'da bir vazifeye tayini meselesi de bin müşkülâtla tahakkuk edip de üçüncü ordu müfettişliği ile Samsun'a onu müteakip benim de Bandırma yolu ile garbî Anadolu'ya hareketim günleri yaklaştığı sırada bir gün, «Raufcuğum, demişti, çok şükür bu işler yoluna girdi, gidiyoruz, ben Samsun'a çıkar çıkmaz sen de, hiçbir şüpheyi dâvet etmeyecek şekilde Bandırma yolu ile gerekenlerle temas ederek, Ankara'ya gider, oradan Ali Fuat Paşa ile birlikte bana iltihak edersiniz.. Plânımız bu... Lâkin para meselesini ne yapacağız? Girişeceğimiz işlerde, şüphesiz ki, paraya ihtiyacımız olacak... Fakat biliyorsun bende biraz para vardı, hepsini (Minber) yuttu. Sen de benden farklı değilsin. Aylıklarımızla ne yapabiliriz? Gerçi ben, müfettişlik tahsisatı olarak, bir miktar para alacağımı umuyorum ama, bir çok masraflarımız olacak, bunları ne ile karşılayacağız?» dediği zaman hakikaten bu ciheti hiç kaale almadığımızı görerek, ben de «Ne yapacağız?» diye düşünürken, durumu kendilerine açtığım «Karakol» cemiyeti arkadaşları arasında cidden mütevazî ve fedakâr olan Topçuoğlu Nazmi Bey, hiç tereddüt etmeden: «O ciheti hiç düşünmeyin. Ne lâzımsa ben temin ederim, merak etmeyin» demiş ve Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra, benimle beraber Bandırmaya geldiği zaman, bana kendi kesesinden beş bin lira vermişti. Biz Amasyadan itibaren her işimizi bu beş bin lira ile gördük. İhtiyaçlarımızı karşılamak üzere bu parayı, ben beraberimizde olan İbrahim Süreyya Beye vermiştim, o da, gerektiği surette sarf ederdi. Bu para bitince, Sivas Kongresine giderken, hatırladığıma göre Erzurum Müdafaa-yı Hukuk Heyeti bize bin lira kadar bir para temin etmişti. Ankara'ya gidişimizde, orada da müftü Rıfat Efendinin bazı tüccarlardan temin ettiği altı bin lira kadar bir para imdadımıza yetmişti.»

ANADOLUDA İLK KARARDA YİNE BERABER

Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile kararlaştırdıkları gibi, belli günde Topçuoğlu Nazmi, İbrahim Süreyya, Osman Tufan (Paşa) ve Recep Zühtü Beyler ve Hintli Abdürrahman Efendi ile birlikte Bandırma yolu ile Anadolu'ya geçerek, henüz başlangıç halinde, küçük küçük kıpırdamalar safhasında olan millî cephelerle temas ede ede ve bu arada Bandırmaya çağırttığı Reşit Bey vasıtasıyla kardeşi Çerkes Et'hem'in dürüst bir şekilde millî hizmete katılmasını sağlayıp, albay Çerkez Bekir Sami beyle de bölgesinin müdafaa tertibatının kurulması hususlarını görüştüktan sonra, Afyon Karahisar'dan geçerek, Ankara'da kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa ile buluşup, Amasyaya giderek kendilerini bekleyen Mustafa Kemal Paşa'ya iltihak etmişlerdi.

Rauf Bey, bu uzun yolculuk esnasında; hiç bir tarafta göze çarpacek bir askerî varlık bulamadığını, sadece ilk defa Afyon Karahisar'da, seferber olmuş bir kıt'ayı çadırli karargâhta gördüğünü ve Karaağaç'tan Ödemiş'e inerken de yollarını kesmek teşebbüsünde bulunan eşkıyanın da kaçtığını anlatırdı.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da Rauf Bey'e kavuşmakla duyduğu sevinci hemen o gün Erzurumda bulunan Kâzım Karabekir Paşaya yazdığı 19 haziran 1919 tarihli telgrafla şöyle ifade etmişti:

«İstanbuldaki yüksek şahsiyetler ve arkadaşlarla arız ve samik müdavele-i efkâr neticesinde bize mülâki olmak üzere hareket eden esbak bahriye nazırı Rauf Bey efendi İzmir vilâyeti içinden geçerek ve oradaki kumandan arkadaşlarımızın da nokta-i nazarlarını alarak, Ankara üzerinden, yirminci kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa ile birlikte bugün Amasyayı teşrif eylediler. Umumi vaziyet hakkında görüşüyoruz. Neticeyi yarın arz edeceğiz. Hepimiz ayrı ayrı selâm ve ihtiram ile gözlerinizden öperiz.»

Bütün bunlar, gerek Mustafa Kemal, gerekse Ali Fuat ve Kâzım Karabekir Paşaların «Rauf Beyin arkadaşlığına» ne kadar önem verdiklerini belirttiği gibi, fiilen başlamakta olan Millî Kurtuluş hareketinde, el ele, kalp kalbe bulunulduğunu da olanca berraklığıyla göstermeğe yeter.

Esasen o tarihte, Rauf Bey, bütün memlekette, hattâ dış âlemdede ve bilhassa İngiltere'de: «Hamidiye kahramanı» olarak tanınıp, saygı ile anılan müstesna bir şahsiyetti.

Memlekette muvafık, muhalif, kentli, köylü herkesin, dü-rüstlük, mertlik, fazilet ve kahramanlık imtihanını alınının aklı ile vermiş bir insan, eşsiz bir vatansever olduğunda ittifak ile, sevip saydığı hemen tek şahsiyetti.

Her tarafta, köy kahvelerine kadar her yerde, hâlâ kay-bedilmiş bir harbin yürekler acısı hatırasını unutturmak ister gibi, kahramanlık timsali «Hamidiye» ile O'nun renkli taş bas-ması boy boy resimleri asılı duruyordu.

Rauf Bey Hamidiye'den sonra, Bahriye Nazırı olarak da, arkadaşları arasında, en yüksek mevkii ihraz etmiş bulun-u-yordu.

MUSTAFA KEMAL NASIL BİLİNİYORDU?

Karakol Cemiyeti erkânından, daha sonra Halk Partisi İs-tanbul Müfettişi olan avukat Refik İsmail Bey anlatırdı: «Mütareke esnasında, Kurtuluş çarelerini arayarak bir şeyler yapmak istediğimiz günlerde, pek yakın dostum olan Harbiye Nazırı Şakir Paşayı ziyarete gitmiştim. Hoş beşten sonra şu-radan buradan konuşurken, sözü Anadolu'ya intikal ettirerek:

— Paşam, bu tezebzüp ne olacak? Düşmanların bu halleri vesile edip her tarafa el uzatmalarından korkuyorum, dedim. Paşa da

— Ya, hakkın var. Ama bu işleri kavrayıp lâyıkiyle düzel-tecek adam yok... deyince, ben de :

— Aman Paşam, genç Anafartalar kahramanı ne güne duruyor? dedim.

Paşa hemen irkildi:

— Mustafa Kemal mi?... Evet, muktedir bir kumandandır ama, İttihatçı imiş, öyle diyorlar.

— Ne münasebet Paşam, dehşetli İttihatçılık düşmanıdır. Enver'i bulsa, bir kaşık suda boğar...

— Sahi öyle mi?... Tabii sen daha iyi bilirsin, bu zatın it-tihatçı düşmanı olduğunu bana söylediğin çok iyi oldu. Bunun üzerinde duralım.

Ben, bu konuşmayı, ertesi günü aynen Mustafa Kemal'e anlattım.»

Mustafa Kemal Paşa; memlekette, henüz askerler ve bir kısım aydınlar gözünde «Anafartalar kahramanı» olarak tanınmış olmasına rağmen bu şöhret geniş halk tabakaları arasında kadar yayılıp kökleşmemiş ve bilhassa henüz macera düşkünlüğü ile memleketi ne hale getirdiği unutulmamış olan Enver Paşa'ya karşı duyulan iğbirarın tesiriyle, bütün sivrilmiş kumandanlara, hattâ silâh arkadaşlarınınca da ürküntü ve şüphe ile bakıldığı o günlerde, her halini yakından bildiği Rauf Beyin bu şahsiyetinde, pek büyük ve değerli bir yardımcı bulunduğuna kaani idi ve kanaatini her vesile ile izhar etmiş olduğu gibi, bunda kat'iyyen aldanmamış olduğunu da, Millî Mücadelenin devamı müddetince, şahit olduğu bir çok olaylar sonunda görmek mazhariyetine ermiştir.

A masya'da, Millî Mücadeleye girişin esasını tesbit eden toplantıda, Mustafa Kemal Paşanın teklif ettiği kararların ilk imzalayan yine Rauf Bey olmuştur. Bu kararlar, zaten daha İstanbulda iken Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey arasında uzun görüşmelerle, aşağı yukarı, üzerinde ittifak edilmiş esasları ihtiva ediyordu.

Amasyadan sonra, Erzuruma giderek Kâzım Karabekir Paşa ile buluşuşlarında, bu kararların tatbikat safhasının ilk anlarında önemli zorluklarla karşılaştıkları vakit de, Rauf Beyin «Yardımcı» rolünün tesirleri büyük olmuştur. Şöyle ki; Erzurumlular daha Mustafa Kemal Paşa İstanbulda iken, ermenilerin memleketlerine göz dikişlerine karşı kurtuluş çarelerini aramak üzere, bir kongre toplamak kararıyla, teşebbüslerine geçmiş bulunuyorlardı. Kâzım Karabekir Paşa; Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in de kongreye katılmalarını istedi ise de, belli başlı kongreci Erzurumlular, Mustafa Kemal Paşayı henüz lâyikeyle tanımadıkları gibi, onu hâlâ padişahın fahrî yaveri üniforması ile gördüklerini, imzasını da bu sıfatla attığını ileri sürüp «Padişahın adamı» olmasından şüphelenerek aralarına almak istememişler, Rauf Bey için ise bir diyecekleri olmamıştı. Çünkü Rauf Bey, daha İstanbulda iken askerlikten istifa ederek, her türlü sıfat ve selâhiyetten sıyrılmış, sadece (Hamidiye kahramanı) olarak aralarına gelmiş görünüyordu. Ve bu görünüsü ile, hiç bir şüpheyi yer vermedikten başka, bir tanınmış kahraman olarak, davalarına katılmak istemesini, sevince karşılıyorlardı. Fakat Rauf Bey, «Siz Mustafa Kemal Paşayı bilmezsiniz, onun memlekete hizmet etmek

Rauf Beyin, solukluğuna rağmen itina ile dosyasında muhafaza etmiş olduğu bu tarihi ve nadir fotoğraf, Mustafa Kemal Paşa'nın 8 temmuz 1919 günü makine başında Sultan Vahidettin'e askerlikten istihasını bildirdiği ânı göstermektedir.

dâvasında benden farkı yoktur. Padişahlık yaverliği kordonu ve imzası gibi şeylere bakmayın. Hepsi geçici şeylerdir.» diyerek, Kâzım Karabekir Paşa ile birlikte fikirleri yatıştırarak, Mustafa Kemal Paşaya tamamen itimat edilmesi hususunda uğraşıp durmuştu. Bu suretle Mustafa Kemal Paşanın kongreye kabulü hatta başkan seçilmesi sağlandıktan sonra, Rauf Bey başkan vekilliğini almıştı. Bu hususları, Kâzım Karabekir Paşa hatıralarında şöyle anlatır.

«Mustafa Kemal Paşayı, şark halkı tanımaz. Erzuruma bir an evvel gelip yapılacak işlerin esaslarını görüşmeden ,ordu müfettişi sıfatıyla şimdiden her tarafa emirler vererek icraatta bulunmağa başlaması ve azil emri üzerine Sivas gibi mühim bir merkezde durmaksızın Erzuruma hareketi, caiz değildi.

3 temmuzda Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Erzuruma geldiler. Şehre on yedi kilometre ötedeki «İlıca» mevkiinde, erkânı harbiyem, halk, kıt'alar ve benim yetim çocuklarımla da parlak bir törenle karşıladım. Mustafa Kemal Paşa, padişah yaveri kordonunu ve altın imtiyaz madalyasını taşımakta ve neşesizdi. Bilhassa Refet Beyin Sivas'tan gönderdiği şifreyi okuduktan sonra ye'sini gizleyemiyordu.

Kendisini tatmin ettim: «Müfettişlikten, hattâ askerlikten de çekilmenize, hiç teessür duymadan karar verebilirsiniz. Size mukaddesatım namına söz veriyorum. Size ordu müfettişi bulunduğunuz zamandan ziyade, asıl o zaman hürmetkâr bulunurum. Sizi millete tanıtmak ve halkın ve ordunun itimat ve hürmetini üzerinizden eksik etmemek vazifemdir. Daha İstanbul'da iken, şarka gelmenizi rica ettiğimi hatırlayınız. Ordu müfettişi değil, bir millet ferdi olarak da gelmiş olsaydınız, sizi başlayacağınız istiklâl mücadelelerinde re's-i kârmıza (iş başına) çıkarmayı daha o zamandan kararlaştırmıştık. Erzurum kongresi esaslarında fikirleri birleştirdikten sonra işe başlarız.» dedim.

Harbiye Nazırının teklifini ve cevabımı gösterdim, pek memnun oldular. Rauf Beyle samimiyetim, hürriyetin ilânından evvel başlar. O zaman «Peykişevket» süvarisi olan bu mert insanla, Zeyrekteki kardeşimin evinde, İsmet'le de (İnönü) hasbihal ettiğim bahçede tanışmıştım. Harbiye mektebinde kolağası rütbesiyle Tâbiye muallim muavini idim. Erkân-ı harp binbaşı Selâhaddin Adil Beyle (Paşa) samimi arkadaş olup, onu ittihat ve terakki cemiyetine almıştım. Rauf'u da bana, Zeyrekteki eve getirerek o tanıttı. O gün, bahçede Rauf, herhangi bir hürriyet ve inkılâp hareketi için gemisiyle her fedakârlığa hazır olduğunu söylerken, kendisine pek derin bir samimiyet ve saygı duymuştum. Emniyetimiz ve samimiyetimiz karşılıklı idi. Ve arta arta öyle devam etti. Benim gibi, o da sözüme ne kadar sadık vefakâr olduğumu bilirdi. Rauf'un, Mustafa Kemal ile gelmesini çok hayırlı addettim. Ona, benim lâzımı gibi anlatıp tanıtacaktı.

Refet Beyin (Paşa) mühim şifresi, benim tahmin ettiğim

Mustafa Kemal Paşanın, fabri Padişahlık yaverliği kordonunu taşıyan Osmanlı üniformasıyla son resmi. Yanında başı açık olan Rauf Bey, sağında Fikrurrahman Yalısı Münir, ve İbrahim Süreyya, Doktor Boşuk. (Sağdan) Elbette (Gecede) ve Kâğıt (Dilek)

gibi çıktı. Mustafa Kemal Paşanın Havza'dan ayrılışı âdeta, kaçış gibi olmuş, orta Anadolu halkı, henüz bir istilâ tehlikesine maruz bulunmadığından, İstanbul hükûmetine ve hele padişaha karşı yüz yılların biriktirdiği sadakat ve hürmeti sarsabilecek teşebbüsleri hoş görmüyordu. Mustafa Kemal Paşa da bu sebeple, teşkilât işlerinde zorluklara uğradığını bildiriyordu. Elbette öyle olacaktı, Erzurumda bir kongre ile kuvvetlenmeden evvel oralarda bir şey yapılamıyacağını bilmek lâzımdı. Erzurum kongresinden sonra Sivas Kongresinin de ne kadar güçlülükle ve ancak yaptığım tesir ve gönderdiğim kuvvetle toplanabildiği malûmdur.»

EN MÜŞKÜL ANDA, YİNE YAN YANA

Mustafa Kemal'ni ne yapmak istediğini anlayarak, fena halde kuşkulanan ingilizlerle sarayın, kendisini ısrarla İstanbul'a dönmeğe dâvet ettikleri, onun da dönemiyeceğini kat'i şekilde bildirişi üzerine, padişahın iradesiyle azledildiği ve o anda kendisinin de istifa ile bütün yaver-i ekrem-i hazret-i şehriyârî ve üçüncü ordu müfettişliği rütbe, mevki ve yetkilerinden sıyrılıp, sadece bir (Mustafa Kemal) kaldığı gün, o, hayatının ve Millî Mücadele tarihinin en kritik günü, yanında yine yalnız Rauf Bey bulunuyordu.

Mustafa Kemal; artık ilelebet taşımamak şartıyla sırtından çıkarmak üzere olduğu bunca yıllık parıl parıl apoletli, sırma kordonlu, göğsü nişanlarla bezenmiş üniformasına veda etmek gibi nasipsizliğin doğuracağı akıbetleri acı acı düşündüğünü belli eden son derece üzüntülü bir tavır ile:

«Raufcuğum, her şey bitti. Hele böyle buhranlı zamanlarda makam ve rütbenin halk üzerindeki tesiri büyüktür. Bunlarsız ne yapılabilir?»

Dediği vakit, Rauf Bey; «Bilâkis Paşam, asıl şimdi, mevki ve itibarınızın bir kat daha arttığı kanaatindeyim. Vatanın kurtarılması davasına, bir millet ferdi gibi nefsinizi vakf edişiniz üzerine gerek ordu, gerekse halk gözünde eskisinden fazla sevgi ve itimada mazhar olacağınızdan eminim.» derken, İstanbul'dan beri Millî Mücadelede sonuna kadar kendisine bağlı kalacağını askerlik şerefi üzerine yeminle temin ve vad etmiş olan karargâhının erkân-ı harbiye reisi Kâzım Bey (Dirik), koltuğu altındaki dosya ile odaya girerek; «Paşam, askerlikten istifa eylediğinize göre, bundan sonra benim vazifede devam etmeme imkân kalmadı. Evrakı kime teslim etmemi emir buyuruyorsunuz?» deyiverince, dona kalan Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Beyi tepeden tırnağa süze süze: «Ya öylemi efendim? pekiy efendim... Evrakı Hüsrev Beye devrediniz efendim...» sözleriyle yanından savdıktan sonra:

«Gördün mü Rauf, haklı değilmi imişim? Rütbe ve makamın ehemmiyetini anladın mı? Düne kadar benimle asla şüp-

Askerlikten ayrıldıktan sonra Milli Hareketi'nde yine kollarını
 Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <http://www.kitapci.com>
 yanyana, kalp kalbe görmekteyiz.

heye yer vermiyecek bir samimiyet ve bağılılıkla çalışarak azami gayret gösteren bu adamın şu hareketi benim görüşümdeki isabeti teyit etmiyor mu? Bu böyle giderse sizinle beraber yapacağımız bir şey kalır o da ayak altında ezilmekten korunmak için, emin bir yere çekilmektir.»

«Seninle beraber». İşte bu iki sözcük, İstanbulda Millî Mücadele kararı vererek, bu uğurda hayatlarını fedaya kadar her tehlikeyi göze ala ala yollara çıkıp, Erzurumda ilk mola'yı verenlerin, kimler olduğunu, en yetkili ağzın ifadesiyle tarihe tevdi eder.

Rauf Bey, Mustafa Kemal'in gözlerinin içine baka baka:

— Hayır Paşam, diyor, hiç bir tarafa çekilmiyeceğiz. Çünkü asıl o zaman yalnız biz değil, bütün memleket, bütün millet ezilmeğe mahkûm olur. Siz, Kâzım Bey'e bakmayın... Ben tekrar ediyorum ki, istifanızla, mevki ve itibarınız bir kat daha arttı. Ordu ve millet gözünde daha fazla kıymet ve itimada mazhar olacaksınız. Kâzım Bey gibi zayıf unsurların, böyle işin başında saf dışı oluşları, daha çetin zamanlarda ayrılımlarından çok hayırlıdır.» derken tarîf edilmez bir isabetle ilerisini görerek, bu görüşü ile ona da kuvvet veren tek yakın arkadaşını yine Rauf Beydi.

Rauf Bey, bu sözlerini tâ iptidadan beri olacağına inandığı bir (gerçeğin) tesiriyle söylüyordu. Esasen mutlaka olması mukadder bu gerçeğe inandığı içindir ki, kendisi de daha çok evvel İstanbulda iken askerlikten istifa ile bütün rütbe, mevki ve yetkilerinden sıyrılarak sadece bir memleket evlâdı olarak buralara gelmişti.

1909 da (Hamidiye) ile tek başına Akdeniz akınlarına atılmak cesaretini gösterdiği zaman da böyle düşünmüş, her şeyin rütbe, mevki, yetki sahibi olmakla değil, memleketin, milletin haklı bir davasını cesaretle ele alınca, şahsî azim, irade ve fedakârlığın her güçlüğü yenerek başarıyı sağlayacağına inanmış ve inancında aldanmadığını da görmüştü.

Netekim, o gün de, birkaç dakika içinde bunu yine kendisi gibi, Mustafa Kemal Paşa da büyük bir sevinç içinde görmüşlerdi.

Kâzım Beyin ahde vefasızlık timsali halinde havayı bulanırarak odadan çıkışından biraz sonra, aynı odaya giren ve o sırada Anadolu'nun kuvvet denebilecek yegâne iki kolordusundan birinin kumandanı bulunan Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşanın karşısında, yalın amiri muş gibi büyük bir

saygı ile vaziyet alıp, selâm durarak, kat'i bir ifade ile şu sözleri söylemişti:

«Kumandamda bulunan zabitlerle askerlerin saygı ve tâzimleirni arza geldim. Siz, bundan evvel olduğu gibi, bundan böyle de bizim muhterem kumandammızısınız. Hepimiz emrinizdeyiz Paşam.»

ONUNLA BERABER, MEMLEKETİ KURTARINCAYA KADAR ÇALIŞMAYA YEMİN ETTİK!

«Vatan ve milletimizin kat'i inkıraz ve inkisamını hazırlamakta olan bugünkü düşman harekâtı ile İstanbuldaki eli ayağı bağlı ve esir olan hükümetimizin herşeye boyun eğişi karşısında hakkını, toprağını, istiklâlini müdafaa ve muhafazaya azmeden milli irade uğrunda, âciz bir fert olarak çalışmak kararla İstanbuldan çıktım. Aydın yolla gelerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ve bütün arkadaşlarının milli cıddâline katıldım.

İstanbulun bütün namuslu ricâli ve üleması ve temasta bulunduğum Bursa, Aydın, Balıkesir, ve Sivas vilâyetleri halkı tamamille bu ruhta olup, mübarek Anadolunun milli kudretine ıyman eylemiştir.

Vatan ve milletin kurtuluş ve istiklâli ve Saltanat ve Hilâfetin korunması bilfiil temin olununcaya kadar Mustafa Kemal Paşa ile çalışacağımıza mukaddesatım namına aht-u peyman eylediğimizi arz ve ilân eylerim.»

8 Temmuz 1919

Hüseyin Rauf

Mustafa Kemal Paşa; inancında ne kadar haklı olduğunu görmenin tarif edilmez sevinci içinde olan Rauf Bey'e gözleri yaşararak bakarken, Kâzım Karabekir Paşayı da, hararetle kucaklayarak, boynuna sarılıyordu. Ve Kâzım Karabekir Paşa, o tarihi ve mesut gün, her türlü resmi rütbe, sıfat ve yetkilerinden tamamen sıyrılıp sadece bir (fert) olarak Millî Hareketin başına geçen Mustafa Kemal Paşa gibi, yine aynı şartlarla, aynı Millî harekete nefsinin vakfeden Rauf Beyin de, keza sağlam kuvvetler tarafından bu millî hareketin liderlerin-

den biri olarak kabul edilmiş olduğunu tevsik mahiyetinde yazıp verdiği tarihî vesika aynen şudur:

Esbak Bahriye Nazırı Rauf Beyefendiye;

«Şimdiye kadar vatana pek şanlı ve şerefli hizmetler ederek millî tarihimize kıymetli sahifeler yazdıran zat-ı sâmilîleri gibi bir devlet recülünün vatan ve milletin saadet ve selâmeti için bir ferd halinde çalışmak üzere bütün varlığından vaz geçerek Erzurumu teşrif ve bu mukaddes gaye uğrunda her türlü fedakârlığı ihtiyar buyurması, vatanın kurtarılması için yürekleri çarpan bütün insanlara büyük ümit bahşetmiştir. Her halde muvaffakiyetlerini ve mülk-ü millete hayırlı hizmetler yapmak mazhariyetinizi Cenab-ı Hak'tan temenni eyler ve ihtiramât ve tâzimat-ı faikamı takdim eylerim.»

Rauf Bey, Millî Mücadele uğrunda hiç bir hizmetten, hiç bir fedakârlıktan kaçınmamış ve gerektiğinde hayatını

fedaya kadar gitmekte tereddüt etmediğini de her vesile ile göstermişti. Yine Millî Mücadelenin başlangıç safhasında, Osmanlı Mebusan Meclisinin eskiden olduğu gibi İstanbul'da mı, yoksa yeni vaziyete göre Anadolu'da bir yerde mi toplanması gerektiği meselesi bahis konusu olup ta, Sivas'ta Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında, bütün yetkili kumandanlar ve sair kimselerle toplanıldığı gün, uzun uzadıya tartışmalardan sonra verilen (İstanbul'da toplanması) kararına bir göz gezdirmek, Rauf Beyin bu işte de üzerine aldığı «Anadoluda Millî Meclisin ve dolayısıyla Millî Hükûmetin kurulmasını temin için, ingilizleri İstanbul'da toplanacak meclisi basmağa tahrik için gerekirse nefsini feda etmek.» vazifesinin, yine bir büyük «fedakârlık» ve hattâ Kâzım Karabekir Paşanın ifadeyle «Millî kahramanlık» dan başka birşey olmadığı aşîkârdır.

Rauf Beyin bu vazifeyi de, hattâ Mustafa Kemal Paşanın bazı mülâhazalarla arzusu hilâfına, «söz verdim. Bir namus borcumdur» diye yerine getirmiş olduğu ileride görülecektir.

Bu suretle yer yer seçimler yapılırken Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan, Rauf Bey de Sivas'tan millet vekili olmuşlar, fakat aralarında verdikleri karar gereğince, Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsilivenin başından ayrılmıyacak, meclise onun temsilcisi olarak, Rauf Bey gidecekti.

Fakat her şeyden evvel, yurdun dört bir tarafından seçilen ve çoğu birbirini tanımayan millet vekilleriyle, meclise gitmeden önce temas ederek, kendilerini olup bitenler, ve yapı-

mak istenenler hakkında lâyıkiyle aydınlatmak suretiyle millî mücadele fikri etrafında, toplamak icap ediyordu. Doğu bölgesi millet vekilleriyle bu hususta teması Kâzım Karabekir Paşa ile Selâhattin Bey yapacaklarına göre, Heyet-i Temsiliyenin de batıdakilerle görüşüp anlaşmak maksadiyle, Ankaraya gitmesi uygun görüldü. Ve böylece Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey de birlikte ilk Ankara yolculuklarını yaptılar ve orada Ali Fuat Paşa ile buluştular. Çeşitli vasıtalarla arka arkaya Ankaraya gelen yeni millet vekilleriyle yaptıkları toplantılarda, memleketin içine düştüğü fecî vziyeti uzun uzadıya kendilerine izah ederek, buna göre bilhassa mecliste önemle üzerinde durup tahakkuk ettirmeleri gereken vazifenin evvelâ; (İstanbulda toplanmak zaruretine karşı, bu şehirde, dışında ve bütün vatanı alınması lâzımgelen tedbir ve tertipleri almak ve aynı zamanda vatanın tamamîyetini ve milletin istiklâlîni kurtarmaktan ibaret olan gayeyi korumak ve savunmak için tam birlik halinde ve azimli, iradeli bir grup vücuda getirmek) uğrunda çalışmak olduğunu anlattılar.

Nihayet, 12 ocak 1920 günü meclis İstanbulda âdet olan törenle açıldı. Rauf Bey de Ankaradan Heyet-i Temsiliyenin, yani Millî Mücadelenin bir temsilcisi olarak, Hüsrev Bey (Gerede) gibi bazı arkadaşlarıyla İstanbula gitti ve meclise katıldı. İstanbulda, bütün gözler ona çevrilmişti. Padişah da, Bab-ı Âlî de, İngilizler de, herkes onu Mustafa Kemal'in vekili bilerek, o gözle bakıp, her davranışını, her sözünü dikkat ve önemle takip ediyorlardı.

Mecliste çalışmalar normal şekilde başlayıp yavaş yavaş, güçlükleri yene yene, Ankarada uygulanan şekli almağa doğru gelişti. Bu konuda Rauf Bey der ki:

«Biz ilk iş olarak, kuvayi milliyeci arkadaşlardan seksen kadariyle esasen Ankarada iken konuşup kararlaştırmış olduğumuz - (Felâh-ı Vatan) grubunu kurduk. Bütün mebusların sayısı yüz kırk olduğundan, grubumuz mevcudun yüzde altmışını teşkil ediyordu. Meclis çok müşkül şartlar altında çalışıyordu. Mebuslardan bir kısmının, henüz durumu lâyıkiyle kavramamış ve bilhassa Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile, onu kuvvetle desteklemekte devam eden Padişahın tesiri altında kalmış olmalarından dolayı, sık sık anlaşmazlıklar oluyor ve her konuda tam bir birliğe varmak kolay olmuyordu. Ben bir taraftan meclis dışındaki henüz millî hareketimizin mânasını kavrayamamış olanlarla da uğraşmak zorunda kalıyordum.

Milî Mücadelenin ilk günlerinde Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey - arkadaşlarındaki - Bekir Sami Bey ve diğerleri Yaver Mustafa, Rüşen Eşref, Cemil Cahit, Cevat Abbas Beyler.

Tıpkı Padişah ve etrafındakiler gibi, nedense bir türlü içinde bulunduğumuz durumun fecaatini lâıkiyle anlayamadıkları için, ancak düşmanların merhametine sığınmakla kurtulunabileceğini sanmak gafletine düşmüş meselâ Prens Sabahattin Bey ve saire gibi niceleri vardı ki, ben İstanbuldaki vaziyetimin icabı temas ettiğim bu gibileri de elden geldiği kadar uyarmaya çalışıyordum. Meclis, İstanbul Hükûmetinin **ingilizlere âlet olarak harekâtta bulunmaması ve onların elinde oyuncak hale gelmemesi için azamî dikkatle ve titizlikle çalışarak mürakabe vazifesini de yaparken en esaslı işlerimizden biri olan (Misak-ı Milli) davasını da ihmal etmemiştir.**

28 ocak günü gizli toplantıda kabul ve imza edildikten sonra 17 şubattaki açık oturumda tekrar reye konup alkışlarla kabul edilen **(Misak-ı Milli) millî mücadelenin (gayesi)** olarak elde tutulup, böylece tarihe devredilmiştir.

Misak-ı Milli'nin kabul ve ilân edilışinin ertesi günü Sadrazam Ali Rıza Paşa, Dahiliye ve Bahriye Nazırları ile bizim Felâh-ı Vatan gurubu toplantımıza geldiler, konuştuk. Sadrazam ayrıca benimle hasbıhalinde, bilhassa: Kuvayi Millîye'nin ikinci bir hükûmet şeklinde görünmemesi ve hükûmet işlerine karışmaması ve son defa Maraş taraflarında görülen millî hareketin daha ilerilere uzatılmıyarak, durdurulması ile intizam ve asayişin temini lüzumunun siyaseten pek faydalı olacağını söyledi.

Ben de kendisine; Kuvayi Millîye'nin durumu ve hükûmetten ve bilhassa Dahiliye Nezaretinden beklenen hareket tarzı hakkında tafsilât verdim. Fakat yazık ki, Sadrazam durumu lâıki ile kavrayabilecek kabiliyette olmadığı gibi, Dahiliye Nazırı da ruhen Millî teşkilât ile beraber olduğu ve bu uğurda çalışacağını, fakat icra serbestliğine müdahale olunmasını söylemekle beraber, hiç de böyle yapacağı benzemediği ve her hangi bir kudrete de sahip olmadığı görülmüştü. İstanbul; Padişah'ı, hükûmeti ve bütün resmî kadrosu ile, işte böyle idi. Bunlarla bir iş görülemeyeceği de meydanda idi. Esasen bizim de bunlardan beklediğimiz fazla bir şey yoktu.»

Günler böyle geçiyor, Padişahın tesiri altındaki Bab-ı âlî hükûmeti, İngilizlerin de tazyiki ile, artık çökmüş, bitmiş olan Osmanlı İmparatorluğunu hâlâ var tanıtmak ve bu mevhum varlığıyla memleketin mukadderatını elde tutar saydırmak isterken, meclis de, Rauf Beyin başkanlığındaki

felâh grubu ile, artık memleket mukadderatına hâkim olarak var olanın, ancak milletin bağrından çıkan ve bütün Anadolu adına konuşup, kurtuluş davasına da atılmış olan «Heyet-i Temsiliye» olduğu noktasında ısrar ile, tam bir anlaşmazlık havası içinde bir çabalayıştır gidiyor. Bilhassa ingilizler, hâlâ bir değer verip destekleyerek duruma hakim olmasını istedikleri Padişah ve hükûmetinden ümit keser gibi olunca, müttefikleriyle başka çareler aramağa koyulup, nihayet harekete de geçmişlerdi.

Rauf Bey, İngilizlerle müttefiklerinin bu (harekete geçmek) kararını herkesten evvel haber alarak, 11 mart 1920 de acele bir şifre ile Mustafa Kemal Paşaya «Bunların İstanbul'daki Kuvayi Milliye rüesasını tevkif veya meclisi basıp, bazı tevkifler yapmak üzere olduklarını» bildirerek, aynen şöyle demişti:

«Tabii her iki ihtimale karşı da, buradan hiç bir yere gidilmeyecek, işin sonuna kadar namus vazifesi ifa kılınacaktır.»

Rauf Beyin bu ifadesi sarihti: Düşmanlar meclisi basmak ve kendilerini yakalamak isteseler de, bu basış ve yakalayış olayında ingilizleri Türk milleti ve dünya umumî efkârı gözünde saldırgan ve zalim vaziyetine getirmek için, işin sonuna kadar, aylarca evvel Sivasta kararlaştırıldığı gibi, namus vazifesini yaparak, kaçmayacaklardır.

Mustafa Kemal Paşa bu telgrafı alır almaz, hemen aynı dakikada pek aceledir, kaydıyle Rauf Bey'e verdiği cevapta: «İngilizlerin tevkif kararına muhaliflerin yaygaralarına karşı meclisin cesaretle nihayete kadar vazifesine devamı pek nafi ve parlaktır. Ancak zat-ı âlîninle beraber, vücutları ilderdeki teşebbüslerimiz ve hareketlerimiz için elzem olan arkadaşların neticede bize iltihakları esbabı behemehal müemmen olmak şarttır. Aksi takdirde grubun birlik ve azim dairesinde hareketini tanzim edebilecek zatların şimdiden vazifelendirilmeleriyle, sizlerin hemen buraya gelmeniz elzemdir. Buraya gelecek zatlar arasında memleketi temsil vasıflarını haiz olanlarla, icabında hükûmet teşkil ve idare liyakatindekilerin bulunması mühimdir.» diyordu.

Rauf Bey, bu cevabı alıp, okuyunca, anî bir irkiliş ve teessürle, Mustafa Kemal Paşa karşısında imiş gibi: «Hayır Paşam... Bunu yapamam, kaçamam. Buraya kaçmak için gelmediğimi sen de biliyorsun, namus vazifesini sonuna kadar yapmak mecburiyetindeyim...» diye kendi kendine söylendiğini,

kaç defa tekrar etmiştir. Hatıratında da bu konuda şöyle der:

«Mustafa Kemal Paşa bu telgrafında, meclis basılıp da benim yakalanmam ihtimali belirttiği anda, bazı kıymetli arkadaşları yanıma alıp Anadolu'ya kaçmamı istiyordu. Fakat ben, Paşanın işaret ettiği vasıftaki arkadaşlarla kaçtığım taktirde, İngilizlerin meclisi basmak lüzumunu duymayacaklarını kuvvetle tahmin ettiğim ve bu tahminim tahakkuk ettiği taktirde evvelce kumandanlar toplantısında verdiğimiz kararla tesbit ettiğimiz şekilde, Millet Meclisinin ve dolayısıyla Millî Hükûmetin Anadolu'da kurulmasına yol açılmıyacağını düşündüğüm için, ne olursa olsun, İngilizleri dünya ve milletimiz zararında zalim ve mütecaviz duruma sokmak maksadiyle kaçmamak kararını verdim. Ve Mustafa Kemal Paşaya yazdığım son telgrafta, Sivastaki müşterek kararımızı hatırlatarak (Biz burda kalıp namus borcumuzu yapacağız.) diye bu kat'i kararımı kendisine bildirdim.

Rauf Bey yine derdi ki :

«Kaçmış olsaydım, başka bir mahzur daha kendini gösterek, benim kaçtığımı gören mebuslar da ertesi günler birer ikişer ortadan çekilecekler ve böylece meclis kendiliğinden sönmüş olacaktı ki, o zaman İngilizler de âleme karşı: «İşte bunlar böyle, şahıslarından başka bir kayguları yok, yalnız kendilerini düşünüyorlar.» tarzında propagandalarla, umumî efkârı lehlerine kazanmağa çalışacaklardı.

Netekim, meclisin basılıp, benim de tevfiik ile Malta'ya sürülüşüm neticesinde husule gelen vaziyet, tamamiyle istediğimiz sonucu vermiş ve böylece, hemen o günden itibaren Anadolu'da Millî Meclisin ve Hükûmetin gayet müsait şartlar içinde kurulması kaabil olmuştu. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşanın, pek haklı olarak üzerinde durduğu «Kıymetli arkadaşlar» mevzuunu, ben de düşünerek, daha evvel Kâzım Paşa (Orbay) ve Seyfi bey gibi bir çok cidden değerli arkadaşların Ankaraya gönderilmelerini sağlamış olduğum gibi, meclisin feshinden sonra doktor Adnan, Cami, İbrahim Süreyya beyler ve Halide hanım gibi bir çoklarının da Anadolu'ya geçmeleri esbabı, zaten daha önceden temin edilmişti.»

MALTA'DA YİRMİ AY

İngilizler, müttefikleriyle verdikleri kararı tetbik ile 16 Mart 1920 günü, anî bir surette İstanbulu işgal ile Mebusan Meclisini de basarak, bilindiği gibi Rauf beyle Kara Vasıf beyi tevkif edip Malta'ya sürdüler. Kimse ile ihtilât ettirilmeden Benbow Dretnotu ile ulaşılan Malta limanında; «İngilizlerin centilmenliklerine hiç de yakışmayan bir şekilde mavnalarla gemiden çıkarılıp, rıhtımda iki sıra vaziyet almış süngülü askerler arasından geçirilip kamyonlara yüklenen mevkuklar, bu da yetmiyormuş gibi sokaklarda, meydanlarda dolaştırılarak halka seyrettirile ettirile götürülüp Polverista kırsasına tıkdılar.

Bu kışla mevkukları arasında, daha önce yine İngilizler tarafından yakalanıp gönderilmiş bir çok Osmanlı ricali, kumandanları, fikir, kalem sahipleri de vardı. Meselâ eski sadrazam Prens Sait Halim Paşa ile kardeşi Abbas Halim Paşa, ordu kumandanlarından -ferik- Yakup Şevki, Cevat, Fahrettin (Medine müdafii), Ali Sait, Mahmut Kâmil, Ali İhsan, Doktor profesör Esat ve yine doktor profesör Süleyman Numan Paşalarla, eski nazırlardan Ali Fethi, Hacı Adil, Ahmet Nesimi, Kara Kemal, İsmail Canbulat, mebuslardan Mithat Şükrü, Salâh Cimcoz, Ahmet Ağaoğlu, Şeref, Faik beyler ve bir çok tanınmış valiler ve nihayet Hüseyin Cahit, Velit Ebuzziya, Ahmet Emin beyler gibi gazeteciler ve Ziya Gökalp ile son Osmanlı şeyhislâmı Ürgüplü Hayri efendi de orada idi. Kuş uçurulmayan bu zindan-kışlada, ihtilâttan memnu, dünyadan uzak yaşıyorlardı. Biraz sonra yavaş yavaş sıkı gevşer gibi oldu. Rauf Bey, Malta zindanında günü gününe tuttuğu notlarda ezcümle der ki:

«İlk defa olarak 12 eylül 1921 günü Bekir Sami ve Cami (Baykut) beylerden, hususi bir vasıta ile, müşterek bir mektup aldım. Ankaradan Mustafa Kemal Paşadan olduğu telmih edilerek «Vücudumun lüzumuna binaen, buradan kurtulmağa çalışmam ve hiç bir mânevî kayde ehemmiyet vermemem ısrarla tavsiye ve rica) ediliyor. İsmail Canbulat da, ufak bir pusula ile bu rica ve ısrara iştirâk ediyor.

Fakat benim için mânevi kayıtlara riayetsizlik, yâni ne kadar zâlim ve haksız olurlarsa olsunlar, İngilizlere veya başkalarına, kaçmayacağıma dair vermiş olduğum söze, riyaetsizlik mümkün mü? Ben, böyle bir şey yapabilir miyim? Düşünüyorum, ne pahasına olursa olsun, bu benim harcamı değildir. Buna rağmen, cevabımı bazı samimi arkadaşlarla görüştükten sonra verdiğim.

13 eylül akşamı; Kemal bey, Rahmi bey, valiler ve kumandanlar partisi hiç bir tarafa sezdirmeden, Malta'dan hareket ettiler. Önceden peylenmiş bir yelkenli ile, havayı kollayarak, Sicilya istikametinde limandan gizlice uzaklaştılar.

Biz de, Mithat Şükrü beyle, ufak bir otomobil gezintisi yaparak biraz hava aldık. Fakat akşam kampa döndükten bir müddet sonra, mutat yoklama yapılırca, kaçış meselesi anlaşıldı. Lâkin gidenler de çoktan karasuları dışına çıkmış olmalı idiler. İki gün sonra, kaçanların muratlarına erdikleri anlaşıldı. Ve kampta kıyamet koptu. Ve sersem ingilizler bu firar meselesinden dolayı inzibatı şiddetlendirmek bahanesiyle bizi tekrar Polverista kışlasına nakletmek istediler. Şiddetle reddettik ve yazılı protesto ile, kuvvet kullanmadıkça bulunduğumuz yerden bir tarafa gitmeyeceğimizi bildirdik. Tereddüt ettiler, düşündüler ve nihayet bırakıp gittiler. Şimdi, etrafımıza yeni süngülü nöbetçiler koymakla yetindiler ve bugünden itibaren dışarı çıkmak izinleri kaldırıldı. Ve ertesi günü yine cibilliyetlerini gösterdiler ve öğleden sonra saat dörtte getirdikleri bir takım askerle, bizi muhafaza altında zorla Polveristaya sevk teşebbüs ettiler. Hepsinin karşısında dimdik, bu hareket tarzının şakavet, cinayet ve haysiyetsizlik olduğunu pervasızca yüzlerine bağırıdıktan sonra, çaresiz Polverista yoluna revan olduk. İngilizler âdeta komedyaya oynuyorlar, utanmıyorlar. Cenab-ı Hak yakın bir gelecekte bizi inşallah mukabele bilmisle şahsen muvaffak edecektir.

Eğer ömrüm vefa etmez de muvaffak olamazsam, dindas ve millettaşlarıma, insan haklarını hiçe sayarak, kendilerinden olmayanlara karşı hakaretin envainı daima mübah addedecek derecede mğrur olan ingilizlere, muamelelerinde işte böyle canavarca hakarete bulunmalarını tavsiye ve hattâ vasiyet ederim.»

Ve 20, 21, 22 eylül günleri... Kamp sevinçle çalkanıyor. Hepimizin tahliye edileceği haberi duyuldu. Kampta bir hayhuydur gidiyor. Herkes muhakemesini kaybetmiş gibi, son derece heyecanlı, telâşlı, meraklı... Yeni haberler ve bilhassa kat'i

دولت علیہ عثمانیہ ترکستان

اسم و نام	عمر	محل اقامت	محل اقامت	محل اقامت	محل اقامت
...	...	...	...	...	...

محل اقامت			محل اقامت		
اسم و نام	عمر	محل اقامت	اسم و نام	عمر	محل اقامت
...	...	...	...	...	...

بالادہ اسم و شہوت و محل و سن و عہد اولان روفیہ

دولت علیہ عثمانیہ ترکستان

سید محمد بنی شہر اشہد ترکستان قندی ۱۲۸۴ قمریہ

Rauf Beyin (1306—1891) yılında alınmış nüfus kâğıdı; Mehmet Paşa oğlu, İstanbullu ve 1299—1884 doğumlu olduğu yazılıdır.

kurtuluş müjdesi bekliyoruz.

Ve Taymis'in İstanbul muhabiri (Anadoludaki İngiliz esirlerine fena muamelelerin şiddetlendirildiği ve bilhassa Erzurumda bulunan İngiliz esiri Ravlenson'un hapsedildiğini) yazıyor.

Yaşa Anadolu, diyorum. Mükemmel, pekâlâ bir mukabele bilmisil!..

Kurtuluş 30 Eylül 1922 günü, tahakkuk etti. Kampta hesaplarımız kesildi. Yarın ufak bir vapurla, balık istifi olarak Malta'dan hareket edeceğimiz anlaşıldı. Ama nereye? O henüz meçhul. Nihayet, nereye olduğu da anlaşıldı ve sıkıntılı bir yolculuk sonunda İstanbul'a varıldı.»

ANKARA'DA İLK GÜNLER

Azap içinde geçen tam yirmi aylık sürgün hayatından dönüŖte Rauf bey, bazı arkadaşları gibi İstanbul'a çıkmayıp, İnebolu yolu ile Ankaraya gitmiş ve orada kendisini hararetle karşılayan Mustafa Kemal PaŖa ile buluşmanın sevinci içinde, tekrar normal çalışma hayatına girmişti. Rauf bey Ankaradaki bu ilk günlerini şöyle anlatır:

«O akşam, yemeği - ikametgâh haline getirilmiş olan - istasyon binasında Mustafa Kemal PaŖa ve Ali Fethi beyle birlikte yedik ve gece yarısına kadar dertleştik, hasbıhal ettik. Beni, Mustafa Kemal PaŖanın da ikamet ettiği, istasyondaki daireye misafir ettiler. Cevat ve Yakup Şevki PaŖalar Fevzi PaŖaya misafir oldular. Ertesi gün de, eskiden tanıdığım bir çok mebuslar ziyaretime geldiler. Ve Mustafa Kemal PaŖa ve Ali fethi beyle uzun uzadıya görüştük. Ankaraya varışımın üçüncü günü 15 kasım cumartesi sabahı, Mustafa Kemal PaŖa ile birlikte Büyük Millet Meclisine giderek, umumî heyet müzakerelerine iştirâk ettik. Mebuslardan çoğunu İstanbul meclisinden tanıyordum. Şahsen tanımadığım yeni mebusları, Mustafa Kemal PaŖa tanıttı. Bundan sonra bir de umumî heyete, resmen takdim töreni yapıldı.

Riyaset makamını işgal eden, reis vekili Hasan Fehmi bey: «Sivas mebusu kahraman Rauf beyin, Malta'dan gelerek yüksek meclisinize iltihak ettiğini arz eylerim.» deyiş i üzerine, mebuslar hep bir ağızdan:

— Kürsüye!.. kürsüye buyursular, kendisini görmek isteriz.» arzusunu izhar ettiklerinden, kürsüye çıkıp birkaç söz söylemek zorunda kaldım ve dedim ki:

«Hepinizce malûm olan, İstanbulun on altı martta işgali hadisesiyle bu milletin istiklâl içinde hür yaşamak kat'î karar ve imanım bir takım oyunlarla boğmağa çalışan düşmanlar, mukaddes mücadelemizin milletten gelmeyip, bir takım kimse-lerin şahsî teşebbüsleri imiş gibi gösterip, bunu akıllarınca kökünden kazımak maksadiyle, İstanbuldaki meclisi basarak, bazı arkadaşlarla beni de tevkif ve Malta'ya sürmüşlerdi. Tarihte devlet adını taşıyan herhangi bir teşekkülün, bu gibi hareketlerde bulunduğunu ben şahsen hatırlamıyorum. Bu taarruza cüret eden düşman, bize ne esir ne de tutuk muamelesi yapma-

ğa cesaret edemedi. Elinde bulunduğumuz yirmi ay müddet içinde, herhangi birimizin izzeti nefsimizi incitecek her türlü teşebbüsten de çekindi ise de, İstanbulda tevkifimizin ertesi gününü yayınlamış olduğu beyannamede, o zamana kadar cereyan eden ve ileride cereyan edecek vakalara karşı bizleri rehine olarak aldığını ve bu maksatla elinde tutacağını ilân etti. Biz, buna güldük. Benim muazzez milletimin azim ve kararına, vatandaşımın binlerce yıllık tarihini ve bihakkın lâayık olduğu şerefli hayatı devam ettirceğine olan kanaatim bir gün bile sarsılmamıştır.

İşte bugün, arkadaşlar bunu idrâk etmekle müftehir ve mesudum.

Mübarek milletimizin itimadını haiz olarak, onu liyakatle temsil eden siz vekil arkadaşlarımın gösterdiği metanet ve celâdet, tarihimize istiklâl hakkımızı müdafaa yolunda pek kıymetli bir misal kaydederek, bu suretle imhaya çalışan düşmanların elinden şan ve şerefimizle kurtardı. Şimdi aranızda bulunmakla şerefyabım. Bunun için şükranlarımı arz ederek Allah'tan cümlelerinizi her işinizde muvaffak eylemesini ve milletimizi bütün emellerine ve gayelerine kavuşturmasını tazarru eylerim.»

Bu sözlerim âmin sesleri ve alkışlarla karşılandı. Mebus arkadaşlar, o gün yüzlerini ilk defa görüp tanıdıklarım da dahil olmak üzere, hakkımda hararetli tezahüratta bulunurlarken, bilhassa bazıları Hamidiye seferinden de bahisle uzun uzadıya sitayişlerde bulundular. Bilhassa Çankırı mebusu hacı Tevfik efendinin: «Muhterem Rauf'umuzu bizim bildiğimiz gibi, bütün cihan da bilir, bir âyet-i kerîme'de buyurulduğu gibi onu, gece de bilir, gündüz de bilir, silâh da bilir, deniz de bilir. Rauf bey milletin her fedakârlık istediği gün, bihakkın fedakârlığı ibraz etmiş ve her zaman fedakârlıkta en önde bulunmuştur.» tarzında konuşması, beni o kadar mütehassis etti ki, Malta'da geçen sürgün günlerinin bütün acılarını unutturdu.

Fakat Ankara'daki ilk günlerin müşahedeleri arasında, Mustafa Kemal Paşa ile bazı mebusların çeşitli sebeplerle anlaşmazlıklara düşmüş olduklarını da sezerek müteessir oldum. içinde bulunulan şartların ve zamanın tesiriyle olduğu şüphesiz olmakla beraber bu anlaşmazlıklar, benim hiç de arzu ve tahmin etmediğim şeylerdi.

Meclisteki muhalefet, her fırsattan istifade ve her vesile ile hükûmeti tenkit hususundaki şiddetini arttırarak, Mustafa

Kemal Paşa ile aralarındaki anlaşmazlıkların genişlemesine yol açıp duruyordu.

Bu arada, Kâzım Karabekir Paşa da Ankarada alınan ve ya alınması düşünülen bazı kararları tasvip etmediğini belirten iş'arlarda bulunuyordu. Ben anlaşmazlıkları gidermek için taraflar arasında uzlaşmayı sağlamak maksadiyle durmaksızın çalışmak zorunda kalıyordum. Muhaliflerin başında görünen Hüseyin Avni, Çolak Selâhattin ve onlara iltihak eden Kara Vasıf beyler, benim de Mustafa Kemal Paşa'nın da arkadaşlarımızdı. Bunların başlıca muhalefetleri (Devlet ve hükûmet işlerinin Meclis mürakabesinden sıyrılarak, tek elden yürütülmeğe doğru gittiği) kanaatlerinden doğup, bunu önlemeğe mâ-tuf görünüyordu. Bu noktada pek hassas olduklarını belirterek, bilhassa Mustafa Kemal Paşanın hem meclis, hem hükûmet başkanı ve aynı zamanda başkumandan olarak bütün yetkileri elinde toplamış olmasından endişe ettiklerini gizlemiyorlardı. Halbuki, o günkü durumda, böyle olması zarurî idi. Başka çare yoktu. İcra selâhiyeti de elinde bulunan meclisin, o zamanki şartlar içinde hükûmeti de kendi reisinin başkanlığında bulundurması gerekiyordu. Fakat bu gerçeği, karşı tarafın millî Hakimiyet hassasiyetine anlatmak güçtü.

Ankaraya vardığım gündenberi, meclis gurubu başkanlığına seçilmem için yapılan teklifleri, yorgunluğumu ve umumî vaziyetle, meclisin zihniyetini tetkike muhtaç olduğumu ileri sürerek, bundan vazgeçilmesini rica etmiş olmama rağmen, istifa eden Ömer Lütfü beyın yerine benim Nafia Vekâletine ve aynı zamanda gurup ikinci başkanlığına seçilmiş olduğumu, akşam daireme gelen Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fethi bey söylediler. Halbuki, her ikisine de dün akşam bu hususta itizar etmiştim.

Ben daha yıllarca evvel, bir millî hareketin başında bu memleketi behemehal kurtarıp şerefli bir sulh ve sükûna kavuşturacağına kaani olduğum ve milletin istiklâl içinde hür yaşamak mefkûresini hakkile temsil ettiğine inandığım Mustafa Kemal Paşa ile işbirliğine karar verip, bunu tâ o zaman ilân da ettiğimden şimdi, yorgunluk ve rahatsızlığım sebepleri ile istemediğim halde getirildiğim bu vekâlet dolayısıyla, kendisine azamî gayrte ve samimiyetle yardımı bir memleket vazifesi sayıyorum.»

Rauf bey, işte bu düşünce ile kabul ettiği bu vazîfeyi, bir

müddet sonra; «Ankara istasyonundan meclis binasına kadar olan birkaç yüz metrelik şose bile yapılamıyor. Vasıta ve imkânlar o kadar kıttır. Bu sebeple bu vazifenin, hiç değilse meslekten yetişmiş bir ehline verilmesine meydan bırakmak için» 7 ocak 1922 de Nafia Vekâletinden istifa ediyor. Mecliste gizli oturumda okunan istifanamesi kabul edilmiyorsada ,durumu izah ile, Nafia işlerinin başına behemehal tecrübeli ve liyakatli bir ehlini getirmek gerektiğini uzun uzadıya anlatarak. kabul ettiriyor.

Dikkat edilirse, bir vazifeyi ne kadar önemli görünürse görünsün (Başarı ile hakkından gelerek yapıp, memlekete faydalı olamayacağını ileri sürerek) bırakmak feragatini gösteren de Rauf bey olmuştur. Herkesin, kendinde herşeyi yapmak kudretini vehmederek, mevki ve makam hırsı ile çırpınıp, ne olursa olsun ikbal postuna konmak sevdasında olduğu bir memlekette, kendisine ısrarla verilen makamı, hem de kaçınıcı defadır ki, evet, Rauf bey (bu benim harcım değildir, yapamam) diye bırakıp, kendinden sonrakilere örnek olmak istemişti. Ama, olabilmemiş mi idi? Fakat, yapabileceğini yaparak memlekete faydalı olabileceğine inandığı işler karşısında, mevki ve makam düşüncesi olmadan, her fedakârlığı göze alarak, herhangi bir hizmete daima hazırdı. Rauf bey bu idi ve bunu herkes biliyordu.

Rauf Bey rahmetli valdesi ve eniştesi Aziz Kaptanla Erenköy'deki köşklerinin bahçesinde 1916 da

BİR ŞARTLA HÜKÜMET BAŞKANLIĞI

İcra Vekilleri Heyetinin - yani kabinenin - Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın göstereceği mebuslar içinden, mutlak çoğunlukla seçilmesini isteyen kanun değiştirilip de, bütün kabine âzalarının yani Bakanların, Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla ve mutlak çoğunlukla ayrı ayrı seçilmesini isteyen 8 temmuz 1922 tarihli kanunun kabulü üzerine, iş başındaki Fevzi Paşa (Mareşal) hükûmeti, yerini yeni seçilecek olanlara bırakmak için istifa edince, Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk gurubu idare heyetini olağan üstü bir toplantıya davet etti ve bizzat kendisinin başkanlık ettiği bu toplantıda yeni hükûmetin kime kurdurulacağı meselesi saatlerce müzakere edildi ve sonunda, herkesin Rauf beyin ismi üstünde durduğu görüldü. Öte yanda Müdafaa-i Hukukçuların muhalifi durumundaki ikinci gurubun da, Rauf beyden başkasını düşünmediği açıklanmış bulunuyordu.

Bu suretle, Meclisteki müzakerelerde, iki ayrı kutup halinde birbirlerine yan bakarak, hemen hiç bir mesele üzerinde anlaşılamayan gruplar, ilk defa hükûmeti Rauf beyin kurması konusunda, tam bir anlaşma halinde olduklarını göstermiş oluyorlardı.

Fakat Rauf bey, bazı düşüncelerle, o günkü şartlar altında iktidar sorumluluğunu üstüne almak istemiyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, çoğunlukta olan kendi Müdafaa-i Hukuk gurubunu, başka bir aday üzerinde düşünmeğe davet etti ise de, grup başka hiç kimsenin akla gelemeyeceği mülâhaza siyle, mutlaka Rauf beyin seçilmesi noktasında ısrar etti. Mustafa Kemal Paşa da, tekrar Rauf beyi iknaa teşebbüs etti ve başbaşa gelerek, bütün mebusların, muvafıkı muhalifi, istisnasız hepsinin mutlaka hükûmeti kurmasını istediklerini, kendisinin de samimiyetle aynı istekte bulunduğunu izahla;

«— Raufcuğum, dedi. Malta'dan döndüğündenberi, henüz Meclisteki vaziyeti ve memleketin ahvalini lâyıkiyle tetkike imkân bulamayışın, bir taraftan da rahatsızlığın dolayısıyla biraz dinlenmeğe ihtiyaç duyuşun, elbette mâkul mazeretlerdir, bunları ben de kabul ediyorum. Fakat görüyorsun ki, hükûmet ti kuramıyoruz. Yine Fevzi Paşayı işbaşına getirmek belki mümkün ise de, ben bu nazik zamanda, birçok mülâhazalarla, tıpkı ilk günlerde olduğu gibi, yine seninle birlikte çalışmayı

bütün samimiyetimle istiyorum. Nasıl el ele işe başladıkça yine öyle, şu işi hayırlı bir neticeye ulaştırmak için birlikte çalışalım. Esasen, bütün mebus arkadaşlar da, benim bu samimi arzumu hissetmişler gibi, aynı nokta üzerinde ittifakla ısrar ediyorlar. Böyle kahir bir ekseriyetin muhabbet ve itimadına mazhar olan, bilhassa senin gibi memleket uğrunda daima hayatını istihkar ederek fedakârlıklardan çekinmeyen bir arkadaş, artık hükûmet mesuliyetini üstüne olmakta tereddüt edemez. Yoksa, benim bilmediğim başka sebepler mi var?. Kardeşim, lütfen açık söyle.»

Rauf bey, bir an düşünerek, açıkça cevap vermekten çekinmedi :

— Paşam, dedi, senin de, bütün arkadaşların da lââyık olmadığı, iltifat ve teveccühlerinize nasıl teşekkür edeceğimi bilemem. Ancak, mademki açık söylememi istiyorsun, söyleyeyim: Ben bu vazifeyi kabul edersem, sen ötekilere yaptığın gibi, benim de işime karışacaksın. Ben de buna tahammül edemeyeceğim ve çekilmek zorunda kalacağım. Halbuki benim imanım, bu orduların başında bu milleti senin kurtaracağın merkezindedir. Bu yüzden seninle anlaşmazlığa düşmeyi kat'iyen kabul edemem.»

Mustafa Kemal Paşa bu anda :

— Kardeşim, ben namussuz muyum? deyince, şaşırıpveren Rauf bey, hayretle yüzüne baktı:

— Ben, böyle bir şey söylemedim...

— O halde... Sana namusum üzerine söz veriyorum, Vekiller Heyeti başkanlığım kabul et, hükûmeti kur, senin hiç bir işine karışmıyacağım.»

Mustafa Kemal Paşa, Rauf beyin ifadesine göre, hakikaten bu dediğini yaptı (1).

Rauf bey, Mustafa Kemal Paşanın samimiyetle verdiği bu teminat üzerine 10 temmuz 1922 günü hükûmeti kurmayı kabul etti ve ertesi günü Meclisteki 203 mebusta 197 sinin oyu ile İcra Vekilleri Başkanlığına seçildi. Rauf bey kabinesine seçilen diğer vekiller şunlardı :

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine Kozan mebusu Fevzi Paşa (Mareşal), Millî Müdafaa Vekâletine Karesi mebusu Kâzım Paşa (Özalp), Hariciye Vekâletine Kastamonu mebusu

(1) İleride görüleceği veçhile, sonunda bilhassa İsmet Paşa, çeşitli teşebbüslerle Mustafa Kemal Paşayı, Rauf beyin işlerine karıştırmak çabasından geri kalmamıştır.

Yusuf Kemal (Tengişenk), Adliye Vekâletine İstanbul mebusu Celâlettin Arif bey, Maliye Vekâletine Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi bey, Maarif Vekâletine Karesi mebusu Vehbi bey, Sıhhiye Vekâletine Bolu mebusu Dr. Fuat bey, İktisat Vekâletine İzmir mebusu Mahmut Esat bey (Bozkurt), Nafia Vekâletine Saruhan mebusu Reşat bey.

Rauf bey, İcra Vekilleri Heyeti Başkanı olarak vazifeye başlar başlamaz, günlük işler dışında bilhassa en önemli olarak, çeşitli zorluklar, yokluklar içinde ordunun derlenip toplanarak, büyük taarruza hazırlanmasını tamamlamak dâvası ile meşgul oluyordu.

Üzeirnde durularak, gece gündüz yürütülmesine çalışan bu davanın, o günlerde en önemli ciheti, bilhassa büyük bir taarruz için gereken paranın bulunmasında çekilen güçlüklerdi. Rauf bey, bu güçlükleri yenmek hususunda bilhassa Maliye Vekili Hasan Fehmi beyin büyük çabalarla, her türlü imkânlardan faydalanarak, başarılar göstermiş olduğunu daima şükranla yadedirdi.

Bu çalışmalar arasında, meclisteki, aralarında bir çok emekli askerlerin, kumandanların da bulunduğu ikinci grup mensuplarının her vesile ile ortaya çıkardıkları çeşitli meselelerle uğraşmak da gerekiyordu.

MECLİSTEKİ MUHALEFET VE ARABULUCULUK

M uhalifler, bir yandan Mustafa Kemal Paşaya, bir taraftan Rauf beye grup adına Kara Vasıf beyi göndererek, mütemadiyen

«Ordumuzun muattal kalması doğru değildir. Sakarya zaferinden beri hemen bir senedir ordu bulunduğu yerde mihlanmış kalmıştır. Kış geliyor, Yunanlılar ormanlık ve meskûn bölgelerde bulunduklarından kışa dayanabilirler, biz ise arkamız çırıl çıplak ovadır, kış tahribat yapacaktır. Bu vaziyette bu kış pek perişan olabiliriz. Halbuki, bugün, karşılıklı kuvvetlere göre, zaman bir taarruz yapmamıza çok müsaittir. Durmayalım, karar verilsin, vakit geçiyor» diye tazyiklerde bulunuyorlardı.

İkinci gurubun şikâyeti bundan ibaret de değildi. İkinci gurup, Mustafa Kemal Paşanın etrafında, sinsi sinsi ona sokulmak imkânlarını arayan bir takım mebusların, ona yakınlıklarını, onun haberi olmadan istismar ederek hükûmet işlerine karışmaktan tutun, şurada burada giriştikleri münasebetsiz hareketlerle halk ve hattâ ordu içinde huzursuzluk yaratmakta oluşlarından da fena halde şikâyetçi idiler. Yine bir gün Rauf beye gelmişler;

«Biz ordunun bir an evvel taarruza hazırlanması için çırpınıırken, karşımızdakiler orduyu inhilâle uğratmağa çalışıyorlar.» diye ordu zatişleri müdürü Osman Şevket bey (Paşa) dan dinledikleri şeyleri şöyle anlatmışlardı: «Telefon çalıyor, ben Mustafa Kemal Paşanın yaveriyim, emirleri var, kâğıdı kalemi alınız, terfi için söyleyeceğim isimleri yazınız, diyor, bir sürü isim sayıyor. Bunları yazarken daha birkaç ay evvel terfi etmiş olanların isimlerini de görüyorum. Karşımdakine vaziyeti anlatarak, muayyen bir zaman geçmeden, terfi imkânı yoktur. Dedğim zaman: «Sana ben Mustafa Kemal Paşanın emirlerini tebliğ ediyorum. Başka lâf anlamam» diye telefonu yüzüme kapatıyor. Bu haller dışarıda, asker arasında duyuluyor. Filân falan terfi ediyormuş, emir verilmiş şayiaları orduya yayılıyor. Ordunun terfi durumunu, perişan bir hale getirmek istiyorlar. Vaziyeti işte size söylüyorum. Ne yaparsanız yapınız.»

Bir başka gün, yine ikinci gurup adına Kara Vasıf beyle bazı arkadaşları Rauf beye gelerek, Mustafa Kemal Paşa adına,

kat'iyen kendi haberi olmadan hareket eden bazı silâhşor tannmış mebusların, hükûmeti ve dolayısıyla bizzat Mustafa Kemal Paşayı halk nazarında küçültecek derecede yaptıkları taşkınlıklarla münasebetsiz hareketlerden şikâyet ederken; «Bir yerde güzel bir kız, güzel bir çocuk gördüler mi, sürükleyip götürüyorlar. İş bu dereceye vardırıdılar. Size gelmeden evvel kendilerine bu gibi çirkin hareketlerden kaçınmaları için münasip şekilde söyledik. İkaz etmek istedik. Aldığımız cevap: «Bu gibi haller erbab-ı zekâ'ya arız olan hastalıktır. Vaz geçilmez» oldu. Bunu birkaç arkadaş arasında yüzümüze karşı, hem de gülerek söyleyen Topçu İhsan beyle, nerede ise dövüşüyorduk.»

Rauf bey, bu gibi şikâyetler karşısında son derece müteessir olarak, iki tarafı da idare etmek için mümkün olanı yapar dururken yine ikinci gurubun ihdas ettiği başka mesele çıkmıştı.

Bilhassa bu guruba mensup mebuslar, yürürlük süresi sona ermek üzere olan «Baş Kumandanlık» kanununu tekrar uzatmak istemiyorlardı. Halbuki, kanunun müddeti ağustosun beşinde sona erince, Mustafa Kemal Paşa, Başkumandanlıktan ayrılacaktı, bunun, gerek orduda ve bilhassa düşman nazarında yapacağı tesir düşünölmüyordu.

«Mustafa Kemal Paşa, Meclis Reisi ve dolayısıyla Devlet Reisi durumunda bulunurken, bir de başkumandanlık yetkileriyle techiz edilirse, başımıza diktatör kesilecektir. Zaten işleri berbat eden etrafı da bunu istiyorlar. Ordunun kumandanları, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi vardır. Mustaf Kemal de, Devlet Reisi olarak bunların âmiri sayılır. Artık bir de Başkumandanlık diye ayrı ve olağanüstü yetki ile, kendisini sorumsuz, mutlak âmir vaziyetine sokamayız.» diyerek, bu kanuna şiddetle muarız bulunuyorlardı.

Rauf bey, ne dedi ise, ne etti ise bunlara meram anlatamıyordu.

Ordunun taarruz hazırlıkları hemen hemen tamamlanmış olduğu bir zamanda, böyle bir meselenin ortaya çıkışı, her şeyden evvel düşmanın işine yarayabilirdi.

Bu sebeple hükûmet başkam olarak çok müşkül vaziyete düşen Rauf bey, üzüntülü ve uykusuz geceler geçirerek, bu dâvayı hal etmek için nihayet, bizzat Mustafa Kemal Paşaya müracaat lüzumunu duymuştu. İşin bu safhasını bizzat kendi ağzından dinleyelim :

«Baş kumananlık kanununun mecliste müzakere edilece-

ği günden bir gün evvel, Mustafa Kemal Paşayı ziyaretle, kendisine ertesi günü mecliste kopacağını bildiğim büyük fırtınayı önlemek ve nihayet düşmanın ekmeğine yağ sürecek bir vaziyete süratle mâni olmak için, eski mücadele arkadaşlarımız Ali Fuat ve Refet Paşalarla başbaşa görüşüp bir çare bulmak lüzumunu ileri sürerek: «Refet Paşanın evinde toplanalım» dedim.

Mustafa Kemal Paşa bu teklifimi kabul ile, beni ve derhal davet ettiğimiz Ali Fuat Paşayı otomobiline alarak, Refet Paşanın Keçiören'deki evine gittik, orada, meclisteki Müdafaa-i Hukuk Gurubu başkanı sıfatıyla evvelâ Ali Fuat Paşa, Başkumandanlık kanununa karşı cephe alan mebusların düşüncelerini izahla, bunların belki bir takım tesirler altında kalarak, tereddüde düştükleri noktanın, kendisinin hudutsuz yetkilerle techiz edilmesi neticesinde sorumsuz bir vaziyet alması ihtimalinden korktuklarını anlattı ve «Yarınki mecliste çıkar da, durumunu lâyıkiyle izahla ilerisi için memleketin herhangi bir oldu bitti karşısında kalmayacağını ve böyle bir vaziyet ihdasını katiyyen düşünmediğinizi samimiyetle anlatırsanız eminim, bütün meclisi etrafınızda toplanmış bulacaksınız.» dedi. Mustafa Kemal Paşa evvelâ :

— Tuhaf, niçin böyle düşünüyorlar, bunlara ne lüzum var? Ben bunlarla mücadele etmesini pekâlâ bilirim. Fakat buyduğunuz gibi, bugünkü şartlar buna müsait değildir.» dedikten sonra, Mademki, vaziyetin icabı olarak böyle tavsiye ediyorsunuz; bunu dikkat nazarına alarak, memleketin istikbali ve şahsım hakkında duyulan bu endişeyi izale edecek tarzda konuşacağım, dedi.

Geniş bir nefes aldık ve bu ferahlıkla, ben de dedim ki:

— Çok iyi olacak... Zira, sizin başkumandanlığınızı bütün millet demek olan meclisin ve hükûmetin ittifakla kabul ettiği olduğu âleme ilân edilmiş olacaktır. Yarın meclise başkanlık edecek olan doktor Adnan bey ile de bu hususta anlaşmış bulunuyoruz: İnşallah muvaffak olacağız ve memleketi kurtaracak olan büyük zafere ilk adımı da atmış olacağız.»

Bu sözlerim Mustafa Kemal Paşanın pek hoşuna gitti:

— Öyle ise, haydi bakalım arkadaşlar şerefe!.. diye kadehini kaldırdı.

O akşamki toplantımız, sabaha kadar sürmüştü.

Bu anlaşmanın ertesi 20 temmuz 1922 günü mecliste, ilk evvel, müşir üniformasıyla Mustafa Kemal Paşa kürsüye çık-

tı. «Arkadaşlar» diye konuşmaya başladı. Heyecanlı bir ifade ile, millî hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğunu tesbit ve ifade eden Teşkilât-ı Esasiye kanunu hükmünce bugünkü başkumandanlık makamının dahi muvakkat ve bu sıfat ve yetkinin esasen doğrudan doğruya yüksek meclisin manevî şahsiyetinde mündemiç bulunduğunu anlatıp, bu konuda uzun uza-
diya izahat verdikten sonra, asıl bizim üzerinde durduğumuz noktaya gelerek dedi ki: «... kat'i neticeye vasıl olduğumuz gün, kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, hilâfet ve saltanat makarrı olan İstanbulumuz, Trakya'mız ana vatana kavuşmuş olacaktır. O mutlu gün geldiğinde, bütün milletle beraber, yüksek heyetiniz ve ben de burada bir fert ve bir âza olarak bitabî en büyük saadetleri duyarak müşerref olacağız. Efendiler, riyasetiniz makamında bulunmakla şeref duyan âcizleri, ogün iki kere mesut olacağım. İkinci saadetimi temin edecek olan husus, benim, bundan üç yıl evvel bu mukaddes davaya başladığımız gün bulunduğum mevkie dönebilmekliğim imkânı olacaktır. Hakikaten milletin bağrında bir millet ferdi olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Hakikatlere vakıf olan, kalp ve vicdanında manevî ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için, ne kadar yüksek olursa olsun maddî makamların hiç bir kıymeti yoktur. Sözlerime nihayet verirken, müzakere olunan bu kanunda, bu selâhiyetin merfu' olmasının dikkat nazarında bulundurulmasını reca ederim.»

Mustafa Kemal Paşanın, bu sözleri mebuslar üzerinde istediğimiz tesiri, fazlasıyla yaptı. O ana kadar, diktatörlük endişesiyle, en çok muarız bulunan Kara Vasıf ve Hüseyin Avni beyler gibi muhalefetin alemdarları sayılanlar bile, Paşa'yı heyecanla alkışlamaktan kendilerini alamadılar. O kadar ki, başkumandanlık kanunu 5 ağustostan itibaren, üç ay daha uzatılmak üzere müzakereye konmuş iken, Mustafa Kemal Paşanın son cümlesindeki rica üzerine, üç ay müç ay unutularak, süresiz olarak uzatılması kabul edildi.

BÜYÜK ZAFERE DOĞRU...

Mustafa Kemal Paşa, o günden sonra, meclisteki muhalefetin artık, memleket menfaatleri mevzuu bahs oldukça, uysallığa doğru gittiğinden emin olmanın verdiği kalp huzuriyle taarruzdan başka bir şey düşünmüyordu. Bu düşünce ile, birkaç gün sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ile birlikte Konyaya gidip kumandanlarla temas ettikten sonra, Kurban bayramının birinci günü Ankaraya döndüler ve derhal İcra Vekilleri Heyeti toplantısına katıldılar. Bu toplantıda, kumandanlarla yaptığı temaların neticesini ve taarruz plânının askerî ve siyasî sebeplerini anlattıktan sonra, bana döndü ve dedi ki

— Artık ordu kadar, hükûmetin de vazifesi en mühim saf-haya girmiştir. Biz bütün hazırlığımızı tamamlamış durumdayız. Siz de hükûmet olarak, bugünden itibaren herşeye tercihan, taarruzu hesaba katarak, ona göre tedbirlerinizi almalısınız. Gerçi muvaffak olacağımızdan eminiz. Fakat her hangi bir muvaffakiyetsizlik anında kat'iyen telâşa düşmemek, şaşkınlığa uğramamak için hazırlıklı olmalısınız.» Bu esnada, vekillerden biri, zannedirim İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt): «Yunan ordusunu imha etsek bile iş bitecektir? Onların arkasından ingilizlerin mukavemeti ile karşılaşmamız ihtimali yok mu?» deyince, ben, kendisine şu cevabı verdim :

«— Bab-iâli hükûmetleri de, hep bu korku ile âciz kalmışlardı. Biz onlara benzemediğimizi mücadeleyle atılışımızla isbat ettik ve mücadelemizin iptidasından nihayetine kadarki muharebelerimize ingilizlerin sadece seyirci kalıp karışmadıklarını gördük. Bu durumda olan ignilizlerin yunanlıları mağlûp edişimizden sonra, işe karışacaklarına hiç ihtimal vermiyorum. Esasen ingilizlerle müttefiklerinin, bugünkü vaziyeti artık bir Türk — Yunan muharebesi şeklinde gördükleri için tarafsızlıklarını ilân ettiklerini de biliyoruz. Bu sebeple, bir karışma endişesi bahis mevzuu olamaz.»

Mustafa Kemal Paşanın da baş sallayarak tasvip ettiği bu sözlerim üzerine, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi Fevzi Paşa, yapılacak taarruz hareketi hakkında bazı izahat vererek dedi ki

«Her türlü ihtimali dikkat nazarına alarak hazırlığımızı

büyük bir dikkat ve itina ile tamamlamış bulunuyoruz. Yüzde seksen muvaffak olacağız. Yüzde yirmiyi de harp taliine bırakabiliriz.»

Mustafa Kemal Paşa da, aynı fikirde olduğunu her hali ile belirtiyordu. Bu suretle, toplantı sona ererken, ben, icra vekilleri heyeti kararı olarak şunu tesbit ettim: «İcra Vekilleri Heyeti, Başkumandanın taarruz kararına, bütün avakıbını dikkat nazarına almak suretiyle iştirâk eder. Ve muvaffak olması için bütün varlığı ile çalışır.»

Tabii bütün bunlar, son derece gizli tutuluyordu. O günden itibaren Mustafa Kemal Paşanın, pek mahdut maiyeti ile, başkumandan olarak Konya ve Akşehirde yapmış olduğu yolculukların hiç kimseye duyurulmamasına da aynı derecede önem verilerek, dikkat ediliyordu. Hayatımın hiç de sükûnet ve atalet içinde geçmemiş olmasına rağmen, bu kararların verildiği günden itibaren, hükûmet başkam sıfatıyla yüklendiğim - geçmiştekilerden hiç biri ile kıyas edilemeyecek derece - pek ağır olduğu nisbette o kadar da haz verici sorumluluğun tesiri altında, uykularımı, hattâ yemeklerimi unutarak var gücümle, cephe gerisi işleriyle meşgul olmağa başlamıştım.

Fakat Ankara, hattâ Büyük Millet Meclisi normal hayatını yaşıyordu ve bunun böyle olmasına, kimsenin kat'iyen bir fevkalâdelik olduğunu his edip, küçük bir koku almak şüphesine düşmemesine çok dikkat ediyorduk. Mustafa Kemal Paşa karargâhı ile cephe de bulunduğu günlerde bile, kendisinin Çankayada çay ziyafetleri verdiği, misafirleri ile meşgul olduğu, ziyaretler kabul ettiği haberlerini yayıyorduk. Son kaahir darbemizi vururken, düşmanı gafil avlamak için bu hususun büyük önemi vardı.

Nihayet ağustos, ağustosun on beşi, yirmisi derken, yirmi altısı geldi. O gün takvime göre, Hicret-i Nebeviyenin 1341 inci yılına tesadüf ediyordu. O sabahki Ankara gazeteleri, büyük taarruzdan henüz malûmatları olmadığı halde, âdeta güzel bir hissi kablelvuku'la, bu takvim haberini aynen şöyle veriyorlardı: «Bugün muharremin birinci günü ve 1340 hicrî yılından 1341 yılına geçiyoruz. Bu yılın memleketimiz ve bütün vatan-daşlarımızla islâm âlemi için kurtuluş ve refah ile kapanmasını temenni ve Cenab-ı Hak'dan ordumuza tam bir zafer ihsanını niyaz ederiz.»

Hakikaten de ordumuz o sabah, yurdu tam kurtuluş ve refaha götürecektir olan muazzam zaferin ilk başarılı hamlelerine atılmış bulunuyordu.

Rauf Bey gençliğinin ilk çağında 31 Mart irticasını bastırmağa koşanlar arasına gönüllü olarak katıldığı günlerde

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, muvaffakiyet müjdesini bize 26 ağustos tarihli telgrafiyle verir vermez, ben de, İcra Vekilleri Heyeti reisi sıfatiyle, Büyük Millet Meclisini keyfiyetten haberdar ederken, bir yandan da halk ve memurlarımıza hitaben beyannameler hazırlayıp yayınlıyordum. Cephe-den de birbiri ardı sıra muvaffakiyet haberleri geldikçe, artık büyük ve kat'î zafere ulaşmakta olduğumuz da tahakkuk ediyordu. Netekim daha 27 ağustos günü, Ankaradaki yabancı elçiler beni makamımda ziyaretle, tebriklerde bulundukları gibi aynı günde Moskova'dan da tebrik telgrafları almağa başlamıştım.

Meclis cephelerden gelen muvaffakiyet haberleriyle sevinç içinde bulunuyor ve meclis önünde toplanan halk coşkun tezahüratla, nice zamandır beklediği en büyük bayramını yapıyordu.

Ordular sefil ve namerd düşman sürülerini lâyük oldukları kahredici darbelerle eze çiğneye Akdenize doğru süpürür ve bütün vatan baştan başa tarif edilmez bir sevinçle çalkanırken, Büyük Millet Meclisi de, pek tabii olarak bu sevinçe bütün varlığı ile iştirâk etmekle beraber, yine de (muhafeft sesini), hem de şiddetle yükseltmekten geri kalmıyordu.»

Mustafa Kemal Paşa, Başkumandan sıfatiyle cepheden yaptığı bir teklifle; 26 ağustos 1922 den 30 ağustos 1922 ye kadar Afyon Karahisar ve Dumlupınar meydan muharebelerinde olağanüstü hizmetleri görülen Tümgeneral Kâzım, albay Osman Nuri, Aşir, Alâattin, yarbay Ethem beylerin meclisce birer takdirname ile taltif edilmelerini ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi ve Garp cephesi kumandanı İsmet ve ordu kumandanları Nurettin ve Yakup Şevki Paşa ve kolordu kumandanları İzzettin, Kemalettin, Asım, Kâzım ve Mürsel Paşalarla diğer on bir kumandanın birer derece terfi ettirilmelerini inha etmişti.

Hükûmet de, bu terfileri - şimdiye kadar takip edilen usule uygun bir şekilde - yaptıktan sonra, takdirmamelerin verilmesi için de keyfiyeti meclise arz etmişti. İşte, o gün mecliste: «Terfileri bize sormadan nasıl yaparsınız?» diye kıyametler koptu. Bilhassa İkinci Gurup sözcüsü durumundaki Erzurum mebusu Hüseyin Avni bey;

«— Ordunun büyük muvaffakiyetini ne suretle tebci edeceğimizi bilemiyoruz. Bize bu büyük zaferi temin için çalışmaların her halde maddî ve manevî mükâfatların en büyüğünü

hak ettikleri şüphesizdir.» diye Rauf beye hitapla sesini yükselterek :

«Fakat bu zaferi sağlayan kumandanları, meclisin kararı alınmadan terfi ettirmeğe hakkınız yoktur. Bu hak meclisindir. Çünkü millî irade, milletin temsil hakkını üzerine almış ve bu hakkı manevî şahsiyetinde tecelli ettirerek hiç bir surette kimse tarafından kullanılmasına müsaade tememiş olan meclisidir. Halbuki terfiler meclisin iradesi alınmadan yapılmıştır.» diye bağıyordu.

Rauf bey Cevap veriyor :

«— Orduyu muzafferiyete sevk ile bu milletin saadet ve selâmeti için çalışan her fert gibi, bazı ümera ve zabitanın usulü dairesinde terfileri münasebetiyle hükûmetin millî iradeyi suiistimal ettiği hakkında söylenen bu sözleri, ümit ederim ki tashih edecekleridir. Çünkü millî iradenin suiistimal edildiğine ben kaani değilim. Vekiller Heyeti ancak yüksek Mecilsinin kendisine vermiş olduğu yetkiyi kullanmıştır. Ve bu yetkinin zerresini tecavüz etmiş değildir. Büyük zaferin istihsalinde gösterdikleri yararlıklardan dolayı terfileri gerekenler hakkında harp mevkiinden usulü dairesinde bize gelen kumandanların inhası, Millî Müdafaa Vekâleti zatişleri müdürlüğünün tetkiki üzerine, vekiller heyeti tarafından tasdik edilmiştir. Şimdiye kadar her nasp ve tayinde, her terfide olduğu gibi Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa da, yüksek meclisiniz adına, vekiller heyetinin bu kararına, imza koymakla, muamele tekemmül etmiştir. Bunun dışında yapılmış bir muamele bilmiyorum.

Rauf beyin bu izahatına rağmen, yine itirazlar yükselmiş ve bu arada yine Hüseyin Avni beyin :

— Meclis iradesini kaale almayanları, yunan kadar memlekete zararlı sayıyoruz» diye bağırdığı duyulmuştur.

Bunun üzerine Rauf bey :

«— Hüseyin Avni bey, bu sözü söylemiş olmaktan nedalet duymalıdır. Bu herhalde bir sürç-ü lisan eseridir. Yoksa, böyle bir şeyi ifade etmek istemiyeceklerini ve behemehal bunu tashih edeceklerini ümit ederim. Hatırlarsınız ki, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti devrinde ilk evvel başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşanın Müşirliğe terfi ettiriliş şeklinin de, bizim yaptığımızdan farkı yoktur. Şimdiye kadar yürürlükte olan kanun ve taamül, görüldüğü gibi işte budur. Şu halde yapılan muameleyi kanunsuz saymak doğru değildir. Biz, millî emellerin en hürmetkâr evlâtları olarak, her arkadaşınız kadar

onun baki ve hakim olması için hayatımızı fedaya hazır insanlarız ve şundan da imanım kadar eminim ki, siz millet vekili arkadaşlarım da, terfileri inha ve tasdik edilen zatların, bu taltif ve terfie, yaptıkları fedakârane hizmetlerle bihakkın liyakat kesbetmiş olduklarına kaani bulunuyorsunuzdur. Bu sebeple ortada, ne kanuna, ne taamüle, ne de müşterek ve u mumî arzu ve tasvibe aykırı yapılmış bir muamele olmadığı meydandadır. Şimdi; Yüksek Meclisiniz hakemdir. Biz Vekiller Heyeti olarak karşınızda hazırız. Vereceğiniz karara kemâl-i hürmetle inkiyat edeceğiz, vicdanım tamamen müsterihtir. Yalnız Hüseyin Avni beyden tekrar reca ediyorum, bir az evvel nasılsa bizi telmihen söyledikleri ağır sözden, vicdanlarının muazzep olduğunu söylesinler.»

Hüseyin Avni bey: «Ben, dedi, bu meclisin haklarına hürmet etmeyen, yetkilerine tecavüz ederek, millî hakimiyet ve idareyi kıranlar, yani kanunlara riayet etmeyenler için söyledim. Mademki böyle bir şey oktur, o halde, mesele yoktur» diyerek, işi tatlıya bağladı.

Rauf bey bu konuda der ki :

«Ben gençliğimden beri her fert gibi, onun vekillerinin de, memleket ve millet işlerindeki fikirlerini, her kim karşısında ve nerede olursa olsun, daima serbestçe söyleyip savunmasına şiddetle taraftar olduğum, hattâ bu uğurda birçok çatışmalarla badirelere uğradığım için, Hüseyin Avni beyle arkadaşlarının taarruzlarını mümkün olduğu kadar müsamaha ile karşılamaya gayret ettim.»

Fakat asıl mesele, o zamanki Türkiye Büyük Millet Meclisindeki muhalefetin ruh hâletinin ve bilhassa millî iradenin hâkimiyeti meselesindeki hassasiyetin ne derecede olduğudur. Muhalifler bu noktada Rauf beyin de ne kadar hassas olduğunu pekâlâ bildikleri halde, hem de böyle, büyük zaferin şevk ve neşesi içinde çırpınıldığı - fakat henüz kat'i netice alınıp İzmir'e varılamadığı - günlerde dahi içlerinde doğan küçücük bir şüphe ile her şeyi unutup, millî hakimiyete toz kondurmayız diye kıyametleri koparmakları ve bu arada âdeta kendilerinden geçerek bir takım tesirlerin altında zaman zaman şahsiyata kapılmalarıdır.

Rauf bey, bir yandan cepheden, Başkumandandan günü gününe gelen zafer haberlerini, heyecan ve sevinçle meclise müjdelerken, bir taraftan da işte böyle bir muhalefeti idare etmek zorunda bulunuyordu. Nitekim, orduların İzmir'e girdiği

kışlayan mebusların, bir az sonra bambaşka bir konuya girerek matbuat ve istihbarat umum müdürlüğü bütçesini müzakere ederlerken, yine hükûmete karşı şiddetli tarizlerle, işi şahsiyata döküşleri üzerine, Rauf bey kürsüye çıkarak şöyle konuşmuştu:

— İçine düştüğümüz badireden, ancak milletimizin azim ve celâdeti ve yüreğinde taşıdığı iman ve tehlike karşısında gösterdiği tam birlik ile kurtulduktan sonra, şimdi Allaha şükür bunu sonuna getirmek üzereyiz. Onun için, çok rica ederim, şahsiyatı bırakalım, vicdanımın duygularını izhar etmemi, Allahın kuvvet ve kudretinden başka hiç bir kuvvet ve kudret men edemez.

Şahsiyata düşülünce, her şahsın tenkit edilecek tarafları buulnabilir. Herkes insan olmak, beşer olmak itibariyle, hata edebilir. Şahıslar melek değildir. Bu itibarla tekrar ediyorum ki, sadece gelelim, bütçeyi müzakere edelim ve milletimizin hattâ bütün islâm âleminin iştirâk edip, emsalsiz hazzını duyarak kutladığı şu zafer bayramı günlerimizi, böyle ufak tefek şeylerle acı etmiyelim. Arkadaşlar, herkes düşündüğünü söylemekte, inandığını savunmakta elbette serbesttir. Yalnız zamanın fevkalâdeliğini dikkat nazarına alarak, siyasî mücadelemizi biraz daha birbirimize karşı müsamahakâr davranarak yapmamız herhalde daha muvafık olur kanatindeyim.»

KURTULAN İZMİR'DE

Büyük zaferle vatanın kurtuluşundan sonra, Millet Meclisinin: «Başvekilin şu sırada vaziyet icabı, itilâf devletleriyle siyasi temaslarda bulunmak zaruretinde kalan, Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın yanında bulunmaları icabeder.» mülâhazasıyle İzmir'e gitmelerini uygun buluşu üzerine Rauf bey, Hariciye Vekili Yusuf Kemal beyle birlikte Ankara'dan İzmir'e giderken bu seyahatinde yanında Müdafaa-i Hukuk Gurubu başkanı Ali Fuat Paşa da vardı.

Rauf bey ve arkadaşları, 29 eylülde vardıkları İzmirde bizzat Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti ile muazzam bir halk kütlesi ve merasim kıtası tarafından tezahüratla karşılanmışlar ve Musuafa Kemal Paşanın konuğu olmuşlardı. Birkaç gün evvel anı bir infilâka, İzmir'in frenk mahalleleriyle Punta semtini yalaya yalaya, silip süpüren büyük yangından sonra, Mustafa Kemal Paşa - şimdi Güzelyalı denen - (Kokaryalı) daki Uşşakızade Muammer beyin köşklerinden birine misafir edilmişti. Paşanın karargâhı da burada idi.

Rauf bey, o günlerden söz açıldıkta, dalgın dalgın düşünerek, parça parça hatıraları birbirlerine ekleye ekleye derdi ki: «İzmir, kurtulan vatanın bir sembolü haline gelmişti. Eskiden beri pek sevdiğim, fakat dil alışkanlığıyla bir çoklarının «Gâvur İzmir» dedikleri bu şirin şehre, şimdi gâvurluktan da tamamiyle sıyrılarak halis muhlis türk oluşunun büyük heyecan ve sevinciyle kavuşup, Mustafa Kemal Paşanın boynuna sarılırken, titreyen dudaklarımla ancak: «Gazan mübarek olsun paşam!» diyebilmişim. O da beni, aynı samimiyet ve heyecanla kucaklayarak, hiç unutmam; «Rauf kardeşim, mis gibi bitirdiğimiz iş'te ortak olduğumuzu unutma Nice zamandır, her mihnete katlanarak, lâkin hiç ümitsizliğe düşmeden, bugüne gelmeye çalışmadık mı? Gazâ varsa, onda müşterekiz. Sana da mübarek olsun» demişti.

Bizi, otomobiline alarak, Uşşakızade Muammer beyin Güzelyalıdaki köşküne götürdü. Orada, Muammer beyle de tanıştırdı.

Ben palas pandıras sürüldüğüm Malta'da aylarca devam eden zindan hayatından ve Ankarada âdeta nerede yatıp nerede kalktığınızı bilmez bir vaziyette geçen, karma karışık ya-

şayıştan sonra, İzmirdeki bu köşkte daha ilk gün, birdenbire, epeydir farkında olmadan hasretini çeke çeke, bir daha ulaşmaz gibi uzaklarda kalmış bir dünyada unutmüş, bırakmış olduğumu anladığım, aile yuvasına kavuşmuş gibi oldum.

Derhal hissediliyordu ki, bu köşk, bu odalar, salonlar, sofalar, bu sofralardaki yemekler, hattâ hizmet edenlerin üsteribaşları, tavırları, hareketleri bile görgülü, bilgili bir hanımefendinin titiz ve ince kontrolundan geçmektedir. İnsan bu vaziyeti, gerçi yadırgamıyor ama bir tuhaf oluyor, demek ki biz, vatanla beraber, doğru dürüst, temiz pak yaşayışı da kaybetmiştik. Şimdi kurtulan İzmirle beraber, unuttur gibi olduğumuz o derli toplu ve pek sevdiğim muntazam, düzgün, mazbut yaşayışa da kavuşmuş olduk. Fakat bunun sırrını ancak, ertesi gün, Mustafa Kemal Paşanın tanıştırdığı köşk sahibesini görünce anladım.

Bu ev sahibesi Uşşakîzade Muammer beyin büyük kızı Lâtife hanımdı. Genç, zarif, ve ilk bakışta insana saygı telkin eden, nazik ve kibar bir hanımdı. Konuşmasından, iyi bir tahsil ve terbiye görmüş, kültürlü ve olgun olduğu da anlaşılıyordu. Sonradan gördük ki, bizim kaldığımız köşk gibi, Mustafa Kemal Paşanın karargâh ve maiyeti ile kaldığı köşkün idaresini de büyük bir konukseverlikle, Lâtife hanım üzerine almıştır. Rahat ve huzur içinde çalışmamızı sağlamak için, her işimize büyük bir itina ile o nezaret ediyordu.

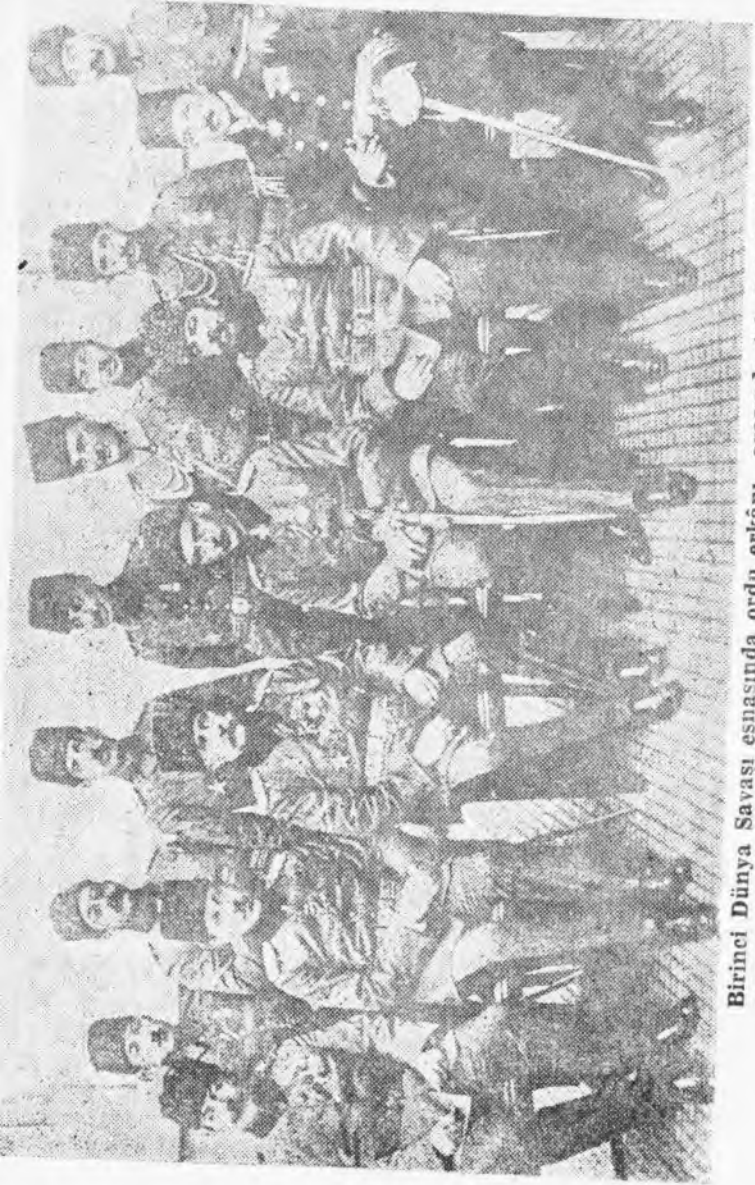
Netekim bir gün Mustafa Kemal Paşa da bu halinden pek mütehassis ve memnun olduğunu anlatırken, gülümsiyerek; «Anlaşıyor ki; karargâh kumandanlarının hanım olmaları her cihetçe daha muvafıkmış.» diyordu.

Kız kardeşleri ve diğer akrabaları da Lâtife hanıma yardımcı oluyorlardı.

Fakat, Lâtife Hanımın günün birinde hattâ pek kısa bir zaman sonra, Mustafa Kemal Paşa ile hayatlarını birleştirecekleri kimsenin aklına gelemezdi.

Dünyaya, sanki icat ettiği bitmez tükenmez işlerin birinden ötekine koşarak, didinmek, uğraşmak için gelmiş insanların, galiba yorulmaya olduğu gibi, hayatına başkasını teşrik ettirmeğe, hattâ böyle bir şeyi düşünmeğe bile vakitleri olmuyor.

Nefes alıp, biraz dinlenme imkânı veren herhangi bir merhalede, böyle birşey yapmak gerektiği akla gelse, veya getirilse dahi, hayatında büyük bir değişiklik yapacağı muhakkak olan katı adımı atmaktan duyduğu anı çekingenlik ve tereddüle: «Adam sende, acelesi ne?» deyip geçiyor.

Birinci Dünya Savaşı esnasında ordu erkânı arasında tek Bahriyeli olarak Rauf Bey. (Sağındakiler) Vahip Paşa, Leyman Fon Sanders Paşa, Esat Paşa, Süleyman Numan Paşa ve Albay Cevat Bey. Rauf Bey'in arkasındaki kordonlu olan da İsmet Bey (İnönü)

geçmiştir ve daha da geçeceği şüphesizdi amma... bir de baktık ki, zannederim pek sevdiği annesinin de tesirile, İzmir'e ikinci gidişinde Lâtife Hanımla evlendiler.

Bu, bütün bir milleti sevindiren pek mes'ud bir hadise idi.

Hiç unutmam, kendisini samimiyetle tebrik ettiğim gün, bariz bir sevinç içinde teşekkürler ederken; «Darısı başına Raufcuğum, diyordu Haydi bir gayret te sen göster...»

Hayatından pek memnundu. Lâtife Hanımın şahsında anlayışlı, olgun, müşfik, nazik ve kültürlü bir hayat arkadaş bulmuş olmanın hazzı ile hakikaten mes'uttu.

Gene o günlerde, başbaşa kaldığımız bir sırada sözü bu konuya getirerek :

«Hayatım intizama girdi. Böyle bir hayata ne kadar muhtaç olduğumu, ancak şimdi anlıyorum. Doktorlar da istirahat tavsiye ediyorlar. Bu mazbut hayat olmasaydı, nasıl istirahat edebilirdim.. derken, gözlerimin içine bakarak ilâve etmişti:

«— Eee... sen ne zaman karar verceksin? İşte ben yolu açtım, artık sıra sende...»

Ben de cevaben :

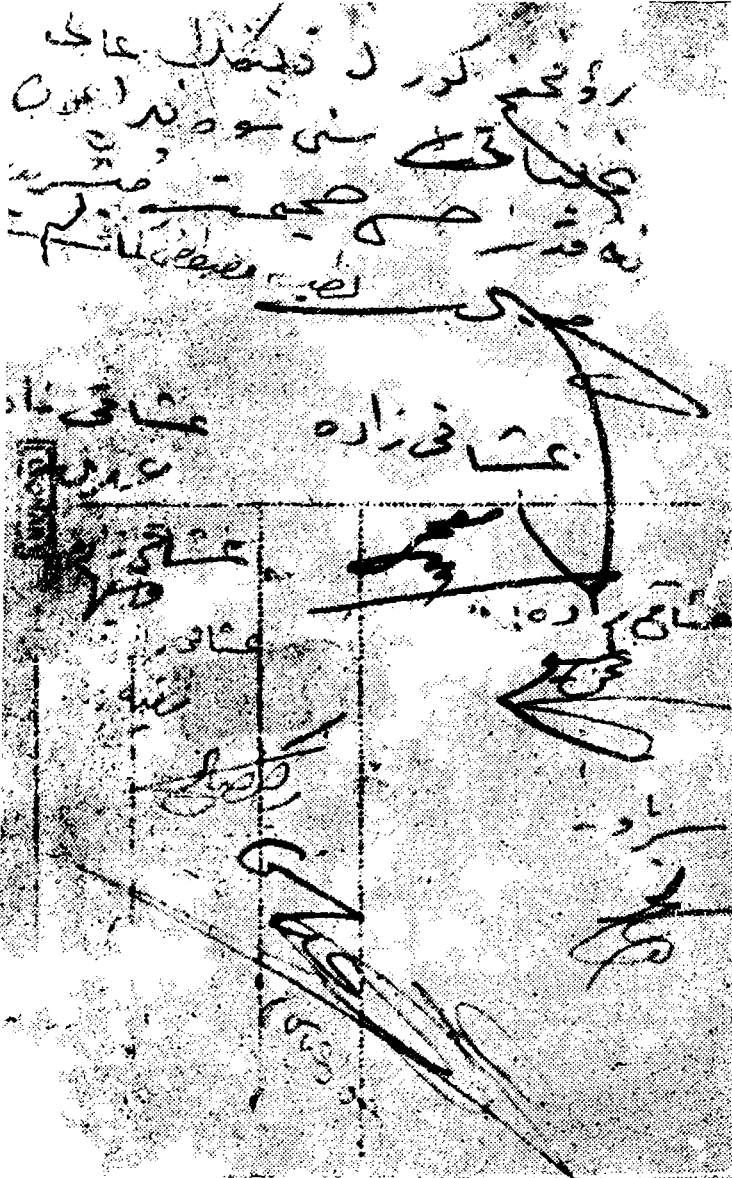
— Paşam, zaten her işte, yolu hep siz açarsınız... deyince;

— Eee, öyle ise tamam... Demek beni takip ediyorsun... Lâtifeye de hemen müjdeyi vereyim, demiş, gülüşmüştük.

Fakat yazık ki, açtığı bu yolda, kendisini takip etmelerini istediği arkadaşlarını olduğu gibi, bizzat kendisini de, çok geçmeden, hiç umulmadık, hatır ve hayale gelmedik bir ayrılışın üzüntüsü içinde bıraktı.

Lâtife Hanımdan ayrıldıklarını duyduğum zaman, sebebi ni sormağa hiç lüzum duymadan, gayrı ihtiyari ve derhal: «Mutlaka etraftır.» demiştim.

O andaki bu tahminimde aldanmamış olduğumu bilâhare öğrendiğim zaman, o büyük adama, bunca yılların yorgunlukları sonunda hak ettiği huzur içindeki tertemiz aile hayatını çok görüp, zehir eden «etraf» a, bu mel'unca hareketlerle de yalnız O'na değil, bu memleket ve millete de ne kadar zararlı

Mustafa Kemal Paşa kendisi gibi Lâfife Hanımla, babası Muammer Bey ve diğer Ussakızadelerle, yaverlerine imzalatıp Rauf Beye gönderdiği bu kartta şöyle demektedir: «Raufcuğum, güzel kalbinin âli tecelliyâtı seni sevenler için ne kadar his'i samimiyet mübeşşiridir.»

olduklarını bir kerr edaha görmüş olmanın üzüntüsü içinde, lânetler etim.»

Rauf Beyin, bilhassa Hamidiye kahramanlığından sonra, bir çoklarınınca pek cazip sayılacak teklifler arasında sultanlar ve prenseslerin de bulunmasına rağmen, niçin bekar kaldığını sormağa hacet yoktur. Hergün dakikası dakikasına yatıp kal-karak, yine öyle hep vaktinde sofraya, hem de davetlileri var-mış gibi itina ile giyimli oturarak, her işinde olduğu gibi ran-devularına da zerrece şaşmaz bir sadakat ve intizamla riayet ederek, kısaca kendisinde ve etrafındakilerle küçücük bir ka-yıtsızlık, ihmal ve lâubaliliği katiyyen hoş görmiyerek, daima nezaket, tavazu ve güler yüzlülüğü, ciddiyet ve ağırbaşlılıkla, yaradılıştan gelen bir hasletle bağdaştırmasını mükemmelen bilerek yaşamağa alışmış bir şahsiyetin, hayatına teşrik ede-cek böylesine bir eş bulabilmesi bir yana, gençliğinin ilk gün-lerinden itibaren savaştan savaşa koştuktan sonra mütareke, millî mücadele, Malta, ve tekrar istiklâl savaşı, derken poleti-ka dağdağaları ve Avrupa, Hint, Çinde geçen ihtiyarî menfa hayatı içinde evlenmeyi düşünecek bile hali, vakti olabilir mi idi?

İRAN CENUP CEPHESİ BAŞKUMANDANLIĞI

Rauf Bey, Birinci Dünya Savaşı başladığı günlerde, «Sultan Osman» deretnotu süvarisi olarak bulunduğu Londra'dan gemyie İngilizlerin el koyması üzerine İstanbul'a dönünce, Harbiye Nazırı Enver Paşanın verdiği yeni «Afganistan siyasi mümessilliği» vazifesiyle - son-

ruları Orgeneral olan Hasan Atakan, ve Osman Tufan Paşa ile sairlerinden mürekkep bir askerî heyetin başkanı olarak Kabil'e giderken yolun kapalı oluşundan dolayı İran'da kalmaya mecbur oluyor. Burada, bu seber de «Cenubî İran Başkumandanı» sıfatıyla kaldığı günleri kendisi şöyle anlatır:

«Bu yeni sıfat ve vazife ile İran'ın Mendeli mevkiinde bulunduğum sırada «Kirmanşah» taki İngiliz ve Rum konsolosları İranlı Sencani aşiretini üstümüze saldırttılar ve bir karakolumuzda bir kaç askerimizi şehit ettiler. Elimdeki Türk taburilerle bunları çevirttim, asker hüryâ etti. Sencanileri kaçırttı. Biz de yürüdük, Kirmanşah'a kadar olan yerleri işgal ettik. Kirmanşah ile sınırımız arasındaki dağlarda Kirind mevkiinde karargâhımı kurdum. Burada tam bir yıl icrâyı hükûmet ettim. Hattâ İran Hükûmetinin o zamana kadar yapamadığı şeyi yaparak, halktan vergi topladım ve bunları İran'a verdim. Orada kaldığım müddetce İngilizler girmesin diye Bağdad'ı himâve ediyordum.»

Yandaki resim, Rauf Beyin «Cenubî İran Baskumandanı» olduğu zamandaki halini gösterir. Rauf Bey İrandan dönüştü Bahriye Erkânı Harbiye Reisli-

İZMİR'DE BARIŞA HAZIRLIK

Mustafa Kemal Paşa İzmirde Rauf beye evvelâ; muzaffer ordu Yunan sürlerini denize dökerek şehre girdiği gündenberi olup bitmiş belli başlı siyasî olayları, bilhassa İngilizlerle ilk temasları anlatırken :

«— İtilâf donanması henüz limanda bulunuyordu. Bu esnada, karaya çıkmak isterken nöbetçilerimizin mani olması üzerine, tekrar gemisine dönen İngiliz amiralinin bunu kendisine hakaret sayarak sinirlenip bize karşı düşmanca bir vaziyet takınması üzerine, birinci ordu kumandanı Nurettin Paşa, işe benim derhal verdiğim direktiflerle tavsiyeme uyarak müdahale ederek, bir yanlışlık olduğunu, «hüviyetleri bildirilirse bu yanlışlığı yapan nöbetçilerin cezalandırılacaklarını» amirale bildirdi. Amiral de bu bildiriye yeter bulup, Nurettin Paşa ile temasa geçti ve paşaya: «Biz Osmanlı hükûmeti ile Mondros'tanberi mütareke halindeyiz. Sizin Millî Hükûmeti-

O'NUN GÖNÜLALICILIĞI

İngiliz amiralinin, bir nöbetçimizin hakaretine maruz kaldığından bahisle, şehri topa tutmak tehdidiyle protestoda bulunması üzerine, Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın, amirale: Bu nöbetçi erin adı ile hangi tümenin, hangi alayında olduğu bildirildiği takdirde hemen cezalandırılacağı, cevabını vermesi ile, herhalde hiç hesapta olmayan bir faciyanın önünü almış oluyordu.

O'nun böyle parlak hazırcevaplıklarına pek çok defalar şahit olmuşum. Gayet gönül alıcıydı. En çetin, içinden çıkılmaz sanılan meseleleri ve şiddetli tartışmaları o kendine has güzel tebessümü ve bir tatlı sözle hemen şakaya boğarak hal ü faslederdi.

nizle de harp halinde değiliz.» dedi. Ancak bilmem ne gibi düşüncelerle, benimle temastan çekinerek, alâlele Selânik'ten çağırılmış olduğu başkonsolos Sir Loinbi'yi bana göndermiş, bu zat da, yangından evvel karargâhım olan birinci kordondaki Naim Palas otelinde İzmir valisi Mustafa Abdülhalik beyle görüşürken, baktım, selâmsız sabahsız odaya girerek, karşıma çıkıverdi. Kendisine, ne söyleyecekse, vali beye söylemesini, bana muhatap olamayacağını ihtar ettim. Fakat, dinlemek istemedi, benimle konuşmakta ısrar etti.

— Peki, söyleyiniz dedim.

İlk sözü :

— Siz, ingiliz hükûmeti ile harp halinde misiniz? oldu.

Cevap verdim :

— Yunan ordusunu, Anadolu'ya çıkartan sizsiniz. Bu orduları yenerek, topraklarımızdan denize döken ve vatanı kurtaran ise biziz. Durum böyle olunca karar vermek bize değil, size düşer.»

Bu cevabımı alan Sir Loinbi cenapları, hiç sesini çıkarmadan yanımdan ayrılarak, geldiği gemiye, Amiralin yanına döndü. Ve orada, benim sözlerimi ters anlatıp, ingilizlere harp ilân ettiğimizi söyleyerek amirali aleyhimize tahrik etmiş, amiral de fena halde telâşa düşmüş ve bu telâşla bana bir mektup yazarak soruyordu:

«Birinci ordu kumandanınız Nurettin Paşa ile görüştüğüm zaman, bu mevzuda bir söz geçmediği halde, konsolosumuzla görüşmenizde kendisine harbe dair bazı sözler söylemişsiniz. Hakikî fikrinizi öğrenirsem, derhal hükûmetime bildiririm.» diyordu.

Ben de kendisine «Birinci ordu kumandanımızla yaptıkları konuşmaya iştirâk ettiğimi, yani harp halinde bulunmadığımızı ve fakat henüz siyasî münasebetlerin de başlamamış olduğunu, başlamasını arzu ettiğimiz» cevabını verdim.

Bu cevabım, ingiliz amiralinin sevindirmiş olması ki, götüren zabitimize: «Bunu hususî bir cevap telâkki etmiyorum. Bu sebeple ilgili devletlere de yazıp, alacağım cevabı başkumandanınıza bildireceğim.» demişti.

İngiliz Amirali ile olan temasımızdan sonra, İstanbul'da fransız fevkalâde komiseri bulunan general Pelle, benimle görüşmek üzere bir harp gemisi ile 18 eylülde buraya geldi, görüştük: «Kendilerince tarafsızlığı kabul edilen Boğazlar bölgesine kadar askerî harekâtın devam ettirilmemesini» istiyordu. Kısaca şu cevabı verdim :

«Bahsettiğiniz tarafsız bölgeden, ne Büyük Millet Meclisinin, ne de benim haberim olmamıştır. Askerî hareketlerimizin hedefi, yendiğimiz düşman ordusunu serî bir surette takip edebilmektir.»

General Pelle, konuşmamız sırasında şahsî dostum fransız diplomatı Franchin Bouillon'dan da bir telgraf aldığını, benimle görüşmek istediğini söyledi. Ben de buraya geldiği taktirde, bunun mümkün olabileceği cevabını verdim. Fransızlarla da işte bu durumdayız. İngilizler gibi fransızlar da telâş içindedirler. Fakat ingilizlerin telâşî daha büyüktür. Sebebi de şudur: ordularımız, suvari öncüleri Osman Zeki bey sevk ve idaresinde Çanakkaleye yaklaşmışlardır. Orada ingilizlerle beraber bulunan fransız ve italyan kıtaları bu vaziyet karşısında Çanakkalenin doğu tarafını bırakarak batı kıyısından Geliboluya çekilmişler, ingiliz kıtaları da yalnız kalmışlardı. Suvarilerimiz, ingilizleri her taraftan, mahirane bir surette çevirmişlerdir. Bunun neticesi olarak İngilizler çekile çekile Çanakkale şehrinin önünde tel manialı tahkimata girmişler ve burada mukavemet etmek istemişlerdi. Bu hadise tabiatıyla Londra'yı bir hayli telâşa düşürmüştür.»

Nihayet Franchin Bouillon İzmir'e geliyor. Fransa başvekili Poincare'nin de bir mektubunu getiriyor. Aynı zamanda İngiltere ve İtalya hükûmetleri namına da geldiğini bildiriyor. Bu suretle İtilâf Devletleri ilk defa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile bir müzakere masası başına oturuyorlar.

Rauf bey ve Yusuf Kemal beyler de Mustafa Kemal Paşa ile birliktedirler.

Franchin Bouillon ile müzakereler devam ederken, İtilâf hükûmetlerinin 23 eylül tarihli ilk notası da İzmir'e geliyor. Bu notada, üç müttefik hükûmet yani İngiltere, Fransa ve İtalya, Venedik veya başka bir yere, fazla gecikmeden, Türkiyenin bir temsilci göndermesini Türkiye Büyük Millet Meclisinden rica ediyorlar. Türkiye temsilcileri ile beraber İngiltere, Fransa, İtalya, japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın yetkili temsilcilerinin de katılacağı bu konferansta, Türkiye Yunanistan ve diğer devletler arasında müzakereler yapılacak ve kat'î sulh imzalanacaktır. Aynı zamanda Türkiyenin (Edirne de dahil, Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı geri almak arzusunu) bazı şartların yerine getirilmesi halinde, üç müttefik hükûmetin memnuniyetle nazar-ı itibara alacağı beyan olunuyordu. Bu şartlar şunlardı :

1 — Boğazların iki tarafına, müttefiklerin müştereken tes

bit ve tahdit ettikleri tarafsız bölgelere türkler asker göndermiyeceklerdir.

2 — Akvam Cemiyeti nezareti altında, Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının serbestliği ve aynı zamanda Türkiyedeki azınlıkların himayesi temin edilecekti. Müttefik hükûmetlerin, Türkiyenin Cemiyet-i Akvam'a girmesi için çalışacakları ve sulh anlaşması yürürlüğe girer girmez müttefik askerlerin İstanbul boşaltacakları kaydı da vardı.

Ayrıca sulh konferansının açılmasından önce müttefik generallerinin Türk — Yunan askerî otoriteleri ile mutabık kalmak şartıyla tayin edecekleri bir hatta kadar Yunan kuvvetlerinin çekilmesi hususunda müttefik hükûmetlerin bütün nüfuzlarını kullanacakları temin ediliyordu.

Konferanstan evvel de, konferans esnasında da tarafsız bölgeye, Ankara Hükûmetinin asker göndermemesi ve boğazlardan asker geçirmemesi de isteniyordu. Bahis konusu olan hatın derhal tâyin edilmesi için de, Mustafa Kemal Paşa ile müttefik Generalleri arasında Mudanyada veya İzmitte bir toplantı yapılması teklif ediliyordu.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile birlikte toplanan Hükûmet Başkanı Rauf beyle Hariciye Vekili Yusuf Kemal beyler, uzun uzadıya müzakerelerden sonra vardıkları karar gereğince bütün bunlara cevap olarak, müttefik devletler nazırlarının toplantısına başkanlık eden Fransız Başvekili Poincare'ye hitaben yazdıkları notada: «Mösyö Francın Bouillon vasıtasıyla verilen izahat ve teminatla sulhün kurulması için müzakerelerin derhal başlayacağı hakkındaki işara inanıldığı ve bu inancın bir neticesi olarak mağlûp Yunan ordularının takibi maksadiyle Çanakkale ve İstanbul istikametinde mütemadiyen gelişen askerî harekâtın durdurulması için gerekenlere emirler verildiği» bildirildikten sonra: «bir gün fazla dahi olsa, Yunan askerî idaresinin Trakya'da kalması, her nevi tehlikeli hareketlere sebep olmakla kalmayacak, orada bulunan Türk halkını da daha fazla azap ve işkenceye maruz bırakacaktır. Bu sebeple, Doğu Trakya, Edirne de dahil olduğu halde, Meriç nehrinin batısına kadar olan kısmı derhal boşaltılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine teslim edilmelidir.» deniliyor ve ayrıca, acele meselelerin hal ve tesbiti için 3 ekimde Mudanyada generaller konferansının kabul edildiği ve bu konferansta Türkiyeyi Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşanın temsil edeceği de ilâve ediliyordu.

İzmirde artık yapılacak önemli bir iş kalmadığından, Mus-

tafa Kemal Paşa, Rauf bey ve Yusuf Kemal beylerle birlikte, Ankaraya dönüyorlardı.

Ağustos iptidalarından Ankaradan, bir gece yarısı, hiç kimseye görünmemeğe son derece dikkat ederek sessiz sedasız, en yakın arkadaşı Rauf beyle, aynı endişe ve heyecanlar içinde : «**Cephe gerisi sana emanet**» diye ayrılan Mustafa Kemal Paşa şimdi, kırk gün sonra, her işin «Mis» gibi bitmiş olduğunu birbirlerine müjdeleye müjdeleye, hayatlarının en mutlu günlerini yaşayarak, İzmir veda ederlerken Rauf bey, bu mutluluk havası içinde, hâlâ Ankarada unutulmuş kalmış olduğu köşesinde, sanki bu büyük zaferi hazırlayan Millî Mücadele boyunca hiç bir iş görmemiş, hiç bir fedakârlıkta bulunmamış gibi menkûp yaşayan müşterek arkadaşları Rafet Paşayı düşünüyor ve gözlerinin içine bakarak, Mustafa Kemal Paşaya :

— Yunanlılara boşalttıracığımız Trakya topraklarını hükümetimiz namına teslim almağa Refet'i memur etsek. ne dersiniz? diyordu.

Mustafa Kemal Paşa, aylardır dargın olduklarından dolayı, büyük taarruzda da hiç bir suretle vazifelendirilmiyerek, ne olursa olsun hizmetleri ve yararlıklarına karşı vefasızlık gösterilmiş gibi olan Refet Paşanın adını duyar duymaz :

— Evet, diyor, iyi düşündün Rauf, en münasibi o... Bu vesile ile, kendisiyle de görüşmüş oluruz... İsabet ettin. İyi oldu.»

Bunu söylerken Rauf beyin bakışlarında beliren sevinci gören Mustafa Kemal Paşa da, memnundu.

Bu konuda Rauf bey der ki :

«Bu vazifeye tayinine delalette ne kadar isabet ettiğim, kendisinin mütareke hükümlerine uygun olarak Trakyayı teslim almak üzere, daha İstanbula ayak bastığı günkü davranışıyla tahakkak etti. Refet Paşa, İstanbula sadece Trakyaya geçmek üzere, bir yolcu gibi uğramıştı. Fakat İstanbula vardığı gün, Millî hükûmetin ilk mümessili tanınarak karşılaştığı muazzam tezahürattan o kadar ehliyetle istifade etmesini bilerek, hareket etti ki, bizim Mustafa Kemal Paşa ile (İstanbul meselesi) diye üstünde zihin yordüğümüz çetin davayı hemen o anda hal ile bu güzel şehrimizi —içinde hâlâ yerleşmiş duran İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal kuvvetleriyle Bab-ı Âli ve Padişaha rağmen— Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bir vilayeti halinde ana vatana bağlamağa muvaffak oldu».

ÖNEMLİ KARARLAR

Izmirden Ankaraya dönüyorlar. Trende Başvekil Rauf bey, Hariciye vekili Yusuf Kemal bey, o sırada Avrupadan yeni dönmüş olan Ali Fethi bey ve diğer bazı zevat da var. Uğradıkları her istasyonda halkın içten gelen coşkun tezahüratıyla karşılaşıyorlar. Henüz kurtarılmış, fakat yanmış yıkılmış, halkı darmadağan olmuş bu köyler ve kasabalarda vakit geçirmeden, süratle idare mekanizmasını kurmak meselesi, hepsinin zihini yoruyor.

Cihanı hayrette bırakan muazzam zaferle muradına ermiş olmakla beraber, Milli hükûmetin bütün idare kadrosu o kadar zayıf ve kifayetsiz ki, bir İzmiire, bir Bursaya bile durumun gerektirdiği vasıfları haiz vali bulmakta güçlük çekiliyor. Halbuki yüzlerce kaymakam ve bucak müdürü gibi idare memurlarına ihtiyaç, hem de şiddetle ve derhal ihtiyaç var.

Meselâ, filan vilayet için falan bey üzerinde duruyorlar, fakat bu zat acaba nerededir? Ve acaba bu günkü şartlar içinde, bu günkü şartların gerektirdiği dinamikliği, dirayeti, cesareti göstererek iş görebilirmi? ve acaba?...

İşte bu konu üzerinde konuşulur, tartışılırken, Uşakla Eskişehir arasında, bir ara Mustafa Kemal Paşa Rauf beye :

— Sen artık başının çaresine bak, diyor, Ankarada bulamazsan, İstanbuldan ara, ne yaparsan, yap... Benim işim, zaferle tamam olmuştur. Şimdi bir sulh kaldı, o da yapılır yapılmaz, bir köye çekilip, bir kooperatif kurarak, çiftçiliğe başlayacağım.»

Rauf bey şaşırıyor. Mustafa Kemal devam ediyor:

— Fakat, istersen Rauf, sen de gel... Siyaseti bırakalım... Bir numune köyü... Tarlalar, bağlar, bahçeler, fidanlıklar, koyun sürüleri... Cins atlar, makina ile ziraat... Ben Sofyada ateşemiliter iken, Bulgar köylerini ve kooperatifçiliğini tetkik ederek, daha o zaman bu işe hazırlanmıştım. Örnek köy, mükemmel şey. İkişer bin lira koydukmuy, tamam... ha nasıl?

Yusuf Kemal beye dönüyor :

— Siz de, Fevzi Paşanın etrafında toplanın... Kâzım ve Asım Paşalar gibi kıymetli kumandanlardan da istifade edebi-

lirsiniz. Orduyu emniyetle ellerine verebileceğimiz genç kumandanlar da var.

Rauf bey :

— Aman Paşam... Nasıl olur. Durun bakalım... Daha yapılacak işler var. Henüz hamdolsun ihtiyarlık da mevzu-u bahis değil...

— O gerçi öyle... Sahi, yaşlar ne âlemde? Doğrusunu isterseniz, ben şu anda kaç yaşında olduğumu bile unutmuş durumdayım. Senin yaştın?

— Kırkı buldu... Hatta kırk bir...

— Ben de galiba... dur, zan ederim kırk bir, iki filan ama, yaş ne olursa olsun, benden vaz geçin... Bu kadar mücadele yerter. Bir kenara çekilmek daha iyi olur.

Burada Yusuf Kemal Bey dayanamıyor :

— Paşam bakın bir vali, bir kaymakam bulmakta ne kadar güçlük çekiliyor... Hayalatla uğraşmıyalım.

Ali Fethi bey de gülüyor :

— Paşam, diyor, Sofyada gezmeye gittiğin nümüne köylerinin en mükemmellerini dahi burada kursan, ben seni bilmezmiyim, bu köylerde bir gün bile oturamazsın, köylü kim, sen kim?... Yusuf Kemal beyin hakkı var, bunlar hep hayaller...

Mustafa Kemal Paşa da gülerek tekrar Rouf beye dönüyor:

— Söyle Rauf, sen daha iyi bilirsin, benim hayalatçılığım var mıdır? Hayâlat peşinde koşarak mı, buraya kadar geldik,... Göreceksiniz, «Mustafa Kemal ve ortakları nümüne çiftliği...» hele bir yerini de tesbit edelim de...

— Ankara... Ankara... diye gülüşüyorlar.

Bilinmez, Mustafa Kemal Paşa, büyük zaferden sonra hakikaten vazifesinin sona erdiğine kanaat getirerek mi, yoksa, ağız aramak yahut şaka olsun diye mi, böyle, hatta muhtelif vesilelerle bir çok defalar samimi arkadaşları ile bu şekilde konuşmuştu.

VAHİDETTİNİN KAÇIŞI KARŞISINDA

Ankaraya varıldıktan sonra, 13 kasım 1922 de Lozanda toplanması kararlaştırılan sulh konferansı için, İstanbul hükûmetinin de davet edilmiş olması meselesi ortaya çıktı. İstanbul'daki —artık Millî Hükûmetin tanımadığı— Sadrazam Tevfik Paşa, Ankaraya çektiği bir telgrafla: «Bab-ı Âlî'nin bu dâvete icabet etmemesi, altı yüz yıldan fazla bir zamandan beri kurulmuş ve baki olan bütün islâm âleminin ilgili olduğu tarihî hüviyeti yıkmağa mahkûm etmek, Büyük Millet Meclisinin icabet etmemesi ise, cihanın müştak olup beklediği sulhu akim bırakmaktır». diyerek, sulh konferansına kendileri ile, Ankaranın da seçeceği murahhasların birlikte gönderilmesini istiyordu.

TEVFİK PAŞA UYKUDA İDİ

Ben Vekiller Heyeti Başkanı iken, Sadrazam Tevfik Paşayı ,memlekete karşı haince hareketlerinden bahisle, istiklâl mahkemesine vermişlerdi. Bu evrakı, hıfzedilmesini söyleyerek mevkii muameleye koydurmadım.

Tevfik Paşanın, bunamış denecek derecede ihtiyarlamış, çökmüş olduğunu biliyordum.

Bu hale gelmiş bir devlet adamının alnına vatan hainliği damgası vurulması insafa sığmazdı.

Tevfik Paşa, daha birinci cihan harbi başladığı günlerde, Londrada Büyükelçi bulunurken, iradesine hâkim olamayacak hale gelmişti. Ben o sırada Sultan Osman dretnotu süvarisi olarak orada idim. İngilizlerin, inşası biten gemiyi elimizden alacaklarını duyduğum için, biran evvel sancak çekme töreni yapmak için çırpınarak, Bahriye Nazırı Cemal Paşaya yazdım. Cemal Paşa da borcumuz kalan son taksit beşyüz bin lirayı gönderdi ve bana yazdığı mektupta bu parayı «sancak çekilirken vermemizi» elçi Tevfik Paşaya da yazdığını bildirdi.

Para, Müsteşar Köse Raif Paşa oğlu Ragıp Beye gelmiş o da, Tevfik Paşaya söyleyerek gemiyi yapan Armstrong fabrikasına ciro etmiş. Bunu duyunca Tevfik Paşaya koştum, «aman ne yaptınız paşam, parayı sancak çekilirken verecektiniz? Ne oldu böyle? Gemi elimizden gitti...» dedimse de, bir şey anlamadığını belirten bir dalgınlık içinde, yüzüme baka kaldı.

Hülâsa, Tevfik Paşa koca dretnotla üstelik paranın da gidişi karşısında uykuda idi.

Rauf bey, bu telgrafı, Büyük Millet Meclisinde okuduktan sonra, İstanbul Hükûmeti diye kendini saydırmak isteyen Bab-ı Âli'nin şimdiye kadar Millî Mücadele aleyhindeki davranışlarını uzun uzadıya anlatmış ve :

— Şimdi, Sevr'i imzalamış olanların artıkları da işte bu telgrafla kendilerinde olmayan bir hakkı iddia ile, memleketimizde ve islâm âleminde yanlış fikirler yaymak istiyorlar. Bu istekleri kabul edilemez. Ve Türkiye Büyük Millet Meclisinden başka hiç bir kuvvet bu milleti temsil edemez. Bunun Kat'î şekilde böyle bilinmesi lâzımdır». diyerek, teklifin derhal reddedilmesini istemiş ve kendisinden sonra konuşan millet vekilleri de bu fikirde olduklarını hararetle bildirmişler ve en sonra Mustafa Kemal Paşa, Rauf bey ve Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşalarla seksen kadar mebusun imzaladıkları (Saltanatın ilgası) nı isteyen bir teklif reye konmuştur. (1)

Bu esnada, Mustafa Kemal Paşa : «Arkadaşlar, tesbit olunan esas noktalar üzerinde heyetimizin kanaatlerinin temerküz ettiğini görüyorum. Zan ederim artık tereddüt edecek bir nokta kalmamıştır. Memleketin ve milletin istiklâlini ebediyyen mahfuz kılacak esasları yüksek meclisiniz ittifakla kabul edecektir». derken arkasından Rauf bey de :

(1) Bu teklifin esbab-ı mucibesinde (Türk milleti saray ve Bab-ı âli'nin hiyanetini gördüğü zaman Teşkilât-ı Esasiye kanununu ısdar ederek onun birinci maddesi ile hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete, ve ikinci maddesi ile icra ve teşrî kuvvetini onun kudretli eline vermiştir. Yedinci madde ile de harp ilânı ve sulh akdi gibi bütün hükümlerlik haklarını milletin nefsinde toplamıştır. Bu sebeple o zamandanberi Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış olup, yerine yeni ve millî bir Türkiye devleti ve yine o zamandanberi Padişah kaldırılmış olup, yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur. Yani bugün İstanbul'da bulunan heyet, varlığını usulen himaye edecek hiç bir meşrû varlığı olmayan kuvvete, yani millî müzaharete malik olmayıp, bir gaip olmuş gölge halindedir. Ve millet eski (Otokrat) şahsî hükûmet ve saray halkı etrafının sefahati üzerine kurulmuş bir saltanat yerine, asıl halk kütlesinin ve köylünün haklarını himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükûmeti idaresi kurup vazetmiştir. denilmekte idi.

«Efendim, bu akşam Risâletpenah Efendimiz'in velâdetlerine tesadüf etmekle, islâm âlemi müşerreftir. Aynı zamanda hakikaten millete dayanan yegâne kuvvet olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin de bihakkın istiklâlinin temin ve teyit edildiği gündür. Bu ikisi hürmetine mesut geceyi tesiden, bu gece ve yarının bayram kabul edilmesini teklif ederim.» diyerek, teklif oy'a konmuş ve tam çoğunluk ve alkışlarla kabul olunmuştu.

Bu suretle padişahlık müessesesi ortadan kaldırıldıktan sonra, zaten millet gözünde çoktan hiyaneti sabit olarak lânetlenen Vahdettin de 17 kasım 1922 günü, artık sadece canını kurtarmak endişesiyle ingilizlere sığınarak, onların bir gemileriyel İstanbul'dan kaçmıştı. Fakat kaçarken aklınca bir şeyler yapabildiğini zannederek, (Bütün islâmların halifesi) olmakta devam ettiğini, ingilizler vasıtasıyla âleme yaymak istiyordu.

Bu şekilde kaçışını, Büyük Millet Meclisine bildiren Başvekil Rauf bey, buna karşı alınması gereken tedbirleri de izah ile :

— Hükûmet durumu inceleyerek, Halife makamında bulunan şahsın bu makamı terk ile utanmadan düşman tarafına kaçmak hiyanetinde bulunması üzerine, Hilâfet mevkiinin boşalmış olduğu kanaatine varmış ve bu sebeple de yeni bir Halife seçilmesinin dinî esaslarımız ve millî menfaatlerimiz bakımından vacip olduğunu görmüştür.»

Diyerek, sözü Şer'îye Vekili Vehbi hocaya bırakmıştır. Şer'îye Vekili Vehbi hoca da Vahdettini tel'in ile:

«Bugün şu saatte Hilâfet makamı boştur.» diyerek, bu duruma göre, yeni bir Halifenin seçilmesini teklif etmiş ve böylece Mecliste bulunan 168 den 148 mebusun reyi ile, Abdülmecit efendi, bu makama seçilmişti.

Burada bir nokta üzerinde durmak lâzımdır: Vahidettin'in kaçıp gidişiyle boşalan Hilâfet makamı karşısında ittifakla: «Bu makama hemen yeni bir Halife seçip oturtmak gerektir» denildiği o günlerde, pek kısa bir zaman sonra yapılması gerekli görülerek tahakkuk ettirilen bir işte yapılıp «tam vaktidir, boşalmış olan makama başkasını seçeceğimize, bu makamı da kaldırıp ortadan atalım» denip, neden o yola gidilmemiştir?

Vahidettini hal ile saltanatı ilga eden, hacıları, hocaları,

şeyhleri de dahil, meclis çoğunluğu, böyle bir işi de yapıp, zaten boşalmış olan Hilâfet makamını da, sıcağı sıcağına silip süpürmeğe, o günkü şartlar içinde elverişli değildi denemeyeceğine göre, acaba o yola gidilmeyişinin sebebi nedir?

Bu önemli noktayı da Rauf Bey'e sormuştum:

«Hikâyesi uzundur. Lâkin, bize «Halifecilik» isnadında bulunanların, hadislerin sarahatine rağmen, nasıl bir mugalâta ile iftira yolunda olduklarını açıkça izah etmesi bakımından, anlatılmağa değer.» diyerek, «Hilâfet meselesi» başlığı altındaki yazıda göreceğiniz izahatı vererek anlatmıştı.

HİLÂFET MESELESİ

Biz Hilâfeti; elimize mükemmel bir (Saltanatın ilgası) fırsatı geçmişken daha o zaman kaldıramaz mı idik? Halife ve Padişah Vahdettin bunca hiyanetlerinden sonra, nihayet İngilizlerin himayesine sığınarak memleketten kaçarken, «İşte bunlar böyledir» diye, saltanat ile beraber halifeliği de kaldırıp atmak pek zor bir iş değildi. Fakat, o günlerde biz, Mustafa Kemal Paşa da dahil hepimiz, zaten iptidadanberi zararlı olduğuna kaani bulunduğumuz saltanatın kaldırılması noktasında ne kadar ittifak etmiş isek, hilâfetin de elde (iyi idare edildiği taktirde) bir zaman için olsun, memlekete - İslâm âleminin yakınlığını ve yardımını sağlaması bakımından - faydalı olabileceği düşüncesi ile muhafazası fikrinde, yine ittifak halinde idik.

Vahdettinin İstanbuldan kaçtığı haberini aldığım gün, Mustafa Kemal Paşayı da keyfiyetten haberdar ederek, başbaşa ilk tedbirleri almak üzere konuşmağa başladığımız zaman, evvelâ yalnız Meclis Parti Gurubu Başkanı Ali Fuat Paşa ile, Meclis İkinci Başkanı Doktor Adnan beyden başka kimseye bir şey söylemiyerek, uzun uzadıya müzakerelerle «Vahdettinin hal'i ve hilâfet meselesi» üzerinde durduk ve İstanbulda Refet Paşaya, hilâfeti kendisine vermeyi münasip gördüğümüz Abdülmecit efendi ile gizlice temas etmesini bildirdik.

Bu esnada bütün bir gece, sabaha kadar Refet Paşa ile makine başında muhabere ederek, İngilizlerle Fransızların takındıkları vaziyet ile diğer bazı hususlar hakkında malûmat ve nihayet Abdülmecit efendinin şartlarımızı kabul ettiği cevabını da aldıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa ile son kararımızı verdik. Ve ben, uykusuz geçen bu gecenin sabahı, Vekiller Heyetini topladım. Vahdettinin kaçmış olduğunu ve ondan sonra olup bitenleri, bu duruma göre Vahdettinden boşalan hilâfet makamına Mustafa Kemal Paşa ile mutabık kalarak Abdülmecit efendiyi münasip gördüğümüzü, fakat bunu, hükûmet olarak bizim Meclise teklif etmiyeceğimizi anlattım.

Bundan sonra toplantı halinde bulunan Meclise giderek, orada da, «Hilâfet makamında bulunan» Vahdettinin kaçmış olduğu haberini vererek, bu suretle hasıl olan yeni vaziyeti görüşüp kararlaştırmak üzere gizli oturum yapılmasını teklif et-

tim. Teklifim kabul edilince, Mustafa Kemal Paşanın da katıldığı gizli toplantıda, uzun uzadıya izahatla, Refet Paşadan aldığımız telgrafları ve bilhassa Abdülmecit efendiden alınan: «Büyük Millet Meclisinin, hilâfet ve saltanat hakkında ittihaz ettiği kararı tamamen tasdik ve tasvip ederim.» mealindeki senedi okuyup, bu hususta gereken malûmatı da verdikten sonra;

«Efendiler, dedim, Hilâfet makamını işgal eden zatın, şimdiye kadarki hiyanetleri hepinizce malûmdur. Bilhassa Sevr muahedesini tasdik ve Millî Mücadeleye karşı düşmanlarla işbirliği etmekle bu memlekete hiyanetin en büyüğünü yapmıştır. Bu defa da, islâmın en kuvvetli düşmanı olan İngilizlere halife sıfatıyla kendini teslim etmiştir. Bu davranışı ise bütün islâm âlemine ihanet etmekten başka bir şey değildir. Türkiye-miz için ve asıl milletimiz için ve islâm âlemi için artık son derece zararlı ve tehlikeli bir insan olduğu açıkça anlaşılmış olan Vahdettinin kaçmasından sonra boşalan hilâfet makamına başka bir zatın seçilmesi zaruridir. Pekâlâ bilirsiniz ki, necip milletimiz, islâmın âlemdarı olarak hilâfet makamını, yüz yıllar boyunca, her türlü tecavüz ve tehlikelere karşı müdafaa ve muhafaza etmiştir. Bu itibarla her şeyden evvel, şimdi boş kalan bu makamı bir halife seçilmesi suretiyle sarsıntıdan kurtarmak zarureti hasıl olmuştur.»

Bu sözlerim üzerine, bazı millet vekilleri, hükûmetin halife olarak kimi münasip gördüğünü ısrarla sordular, ben de bu hakkın yüksek Meclise ait olduğunu beyanla beraber, şahsî kanaatime göre «bugünkü şartlar altında, her cihetçe en ehveni olmak üzere, en muvafıkı Abdülmecit efendinin seçilmesi ile birçok mahzurların önlenmiş olabileceğini» söyledim.

Diğer bazı milletvekillerinin, «Hilâfetin Vahdettinden alınması için bir fetva gerektiği» lüzumunu ileri sürmeleri üzerine, Şer'îye Vekili Vehbi hoca da, halife olan adam, düşmanlara kaçmış, gitmiştir, ortada yoktur. Yeri boştur. Bu durumda elbette hal' edilir» diye bu fetvayı hemen yazıp verdi. Ve Mustafa Kemal Paşanın: «Şu anda yaptığımız bu iş kanun, yarın ise bir teamül olacaktır. Bu sebeple, fetva makamı olan sizin, o makamdan bunu okumanız lâzımdır.» demesi üzerine, Vehbi hoca, bu işi de yaptı. Bu arada, bazı milletvekilleri, yeni halifenin İstanbuldan, emniyet altında bulunması için Anadolu-da bir yere, meselâ Ankara veya Bursaya davet edilmesini istediler. Bu konuda münakaşalar oldu. Bilhassa «Seçilecek halifenin vazifesinin ne olacağı» meselesinde tartışmalar büyüdü. Nihayet, kürsüye Mustafa Kemal Paşa çıkarak, her şeyden ev-

vel kaçak Vahdettini hal etmenin ve yerine yeni bir halife seçmenin ve bu seçimi kendisine bildirmenin, sonra da nerede oturacağı meselesinin ve daha sonra da ne gibi işler göreceğinin bahis konusu olabileceğini, fakat şimdi bunların hepsini birden konuşmakla bir karara varmanın imkânı olmadığını söyleyerek, Türkiye halkının meclisi olarak, Büyük Millet Meclisinin kendisine bütün islâm âlemine şamil bir kudret veremeyeceğini ve binaenaleyh meclisin başkanlığında bulunacak zatın da olsa olsa temsil edeceği şeyin yalnız Türkiye'ye ait olabileceğini tebarüz ettirerek, dedi ki:

«Yüksek Hilâfet Makamı, bütün İslâm âlemine şamil bir mukaddes makamdır. Türkiye Devletinin ve halkının dinî ve vicdanî vazifesi, diğer islâm âleminin dahi hürriyetine kavuşup müstakil olacağı güne kadar bu yüksek makama mesnet (dayanak) olmaktır. Bütün kuvvetiyle bütün kudretiyle onun kuvvetini, kudretini, şerefini bütün islâm âlemi nazarında ve islâm olmayanlar nazarında masûn bulundurmaktır. Yoksa kendini, mevcudiyetini Halifenin yed-i iktidarına (eline) veremez ve vermiyecektir.»

Ve bilhassa bir millet vekilinin, islâm âleminde bir kuşku lanma olduğuna dair söylediklerine cevap vererek, böyle bir şeyin asla olmadığını beyanla devam etti:

«Kaçan Halife hakkında yapılması gereken muamele, fetva ile tesbit edildi. Seçilecek Halife hakkında da itiraf etmek zorundayız ki, hâdiseler ve icaplar hasebiyle, tarihin muktezası olarak Osmanlı hanedanını kabul ve muhafaza etmek zaruretindeyiz. Bu ailenin içinde, bizim aradığımız vasıflarda birini bulmak bugün için biraz zordur. Belki genç olanları, hususî surette yetiştirdikten sonra lüzumlu vasıfları ve sıfatları edinmiş olanlara tesadûf edilebilir. Fakat bugün bu ciheti hakikaten inceleyip, tahlil edecek olursak pek müşkül vaziyette kalabiliriz.

Abdülmecit efendi, bazı fenalıklar ve hatalar yapmıştır. Ve şahsı üzerinde, yüksek Meclisinizde birçok tenkitlerde bulunulmuştur. Bunlara rağmen dün gece: «Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararlarını ben kabul ve tasdik ediyorum.» demiştir. Binaenaleyh, kolaylığa mazhar olabilmek için, bu zat üzerinde fikirleri temerküz ettirmek muvafık olur.

Şimdi. Halife olacak zatın İstanbul'da kalması veya buraya getirilmesi meselesi var ki, bu nazik bir meseledir. Gerçi İstanbul henüz İtilâf kuvvetlerinin işgali ve onların tesiri altındadır. Fakat bu tesir ve nüfuzun derecesi dün ile bugün bir de-

ğildir. Bugün biz İstanbulda tesir ve nüfuz sahibi olmağa başladık. Bunun âtisi, nüfuz ve hakimiyetin tesisine doğru gittiğine delâlet eder.»

O gün Mustafa Kemal Paşanın son sözleri, bilhassa şu olmuştı:

«Bizim cihan nazarında en büyük kudret ve kuvvetimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir. Hilâfet makamı esaret altında olabilir. Halife İngilizlere iltica edebilir, onlarla beraber kaçabilir, her şeyi yapabilir, fakat Türkiye Büyük Millet Meclisinin idare tarzını, siyasetini ve kuvvetini sarsamazlar. Şöyle olacak, böyle olacak, Halifeyi kaçıracaklar diye telâş edecek değiliz. Bir az da bütün islâm âlemi telâş etsin. Onlar da bizimle beraber çalışsınlar ki, Hilâfet Makamını kurtaralım ve sebest olarak bütün cihana şâmil bir halifeyi oraya oturtalım. Ancak bu suretle bize yardımda bulunurlarsa, bizim için de halifenin Anadoluya bugünlerde getirilmesi bahis mevzuu dahi olmamak lâzım gelir. Türkiye halkı kayıtsız şartsız hâkimiyetine sahip olmuştur. Hâkimiyet ise, hiç bir şekilde, hiç bir mâna ve delâlette iştirak kabul etmez. Halife olsun, ünvanı ne olursa olsun, bu milletin mukadderatına bir müşareket sahibi olamaz. Millet buna kat'iyen müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiç bir millet vekili olduğuna kaani değilim. Bütün hareketlerimiz, bütün mukadderatımız bu nokta-i nazardan olabilir. Başka türlü imkânı kat'iyen yoktur.»

İşte yeni Halife, böyle seçilmişti. Ve bu suretle harekette, yani, milli hakimiyete hiç bir surette müdahale ile, zarar vermemesi sağlanmak suretiyle, yalnız islâm âlemi ile yakınlığımızı, ve bu âlemin yardımını temin eylemesi bakımından faydası olur mülâhazasıyla her türlü yetkilerden sıyrılmış bir hilâfet makamının muhafazası noktasında, Mustafa Kemal Paşa ile tamamen aynı fikir, kanaat ve inançta mutabıktık ve bu, 1922 kasımında oluyordu. Bu tarihte, Lozan yolunda olan İsmet Paşa da, Hilâfet konusundaki fikir ve düşüncelerimizi, çok daha evvelden biliyordu. Nitekim, Grillon oteğinde 17 kasım 1922 günü kabul ettiği (Muslim Standard) gazetesi müdürü Seyyit Abdükayyûm Mâlik'e, hem de bütün dünyaya duyurulmak üzere verdiği mülâkatta aynen şöyle diyordu:

«Size ve sizin vasıtanızla bütün müslümanlara şunu söyleyeyim ki, biz eskisi gibi serbest bir islâm devletinin bütünlümeğe çalışacak ellere, bütün müdafaa kudretini vereceğini söylemekle yetinmeyerek, ileride bir tehlike ile karşılaştığımız vakit bunu, kanımızla müdafaaya hazır bulunuyoruz. Türk mil-

leti, islâmiyetin kolu ve kılıcıdır. Türkiye Anayasası, hilâfetin yani hür ve müstakil bir islâm devletinin menfaatlerini yürütmeğe çalışacak ellere, bütün müdafaa kudretini vereceğini söylüyor. Bu halde hilâfeti, nasıl maddî desteksiz bırakmış oluruz. Türkiye, hilâfeti tutuyor ve tutacaktır. Hilâfet Türk milletine veditir, emanettir. Türk milleti hür ve müstakildir. Bunun için Hilâfet de taarruzdan masûn ve iktidara maliktir. Hilâfetin bütün vasıfları mahfuz ve emindir.

Kanımızın son damlasına kadar Hilâfeti tutup, yaşatacağız. Fakat tek bir adamın şahsî malı olmasına asla müsaade edemeyiz. **İşte Türk milletinin kararı budur.** Biz öyle his ediyoruz ki, hilâfet bugün dahi müslümanlar arasında, daha büyük bir anlaşma ve yardımlaşma kaynağıdır. Yer yüzündeki din kardeşlerimizin bu sözlerimi dikkatle okumalarını isteriz ve mihnetli günlerimizde onların devamlı müzaheretlerini beklemekte olduğumuzu düşünerek bizi haklı görmelerini bekleriz.

Biz, büyük islâm âleminin azasındanız. Bizi takviye ve teşci' etmenizle ve islâmiyete yaptığımız âcizâne hizmeti takdir etmenizle bizim, islâmın hürriyet ve istiklâlinin savunucusu sayılmağa lâyık olduğumuzu isbat ettiniz. Türk, bu mütevazî ve asîl vazifeden dolayı iftihar eder. Bizim kanaatimiz şudur ki, Hilâfet hakkı Türk milletinde mahfuzdur.»

İsmet Paşanın, Türk Hükûmetinin ve milletinin hilâfet hakkındaki düşünce ve kanaatini bu şekilde sarahatle dünyaya ilân ve bu arada bana da, - bilhassa Avrupadaki temasları ve incelemeleri neticesinde - Hilâfetin islâmlar arasında bir kuvvet olarak muhafazası elzem olduğu kanaatinde bulunduğunu tekrar yazmış iken, pekaz bir zaman sonra, Lozandan Ankara'ya dönüşünde, birdenbire, bambaşka ve tamamiyle aksi bir fikir ve kanaatle, yaman bir hilâfet düşmanı kesilivermiş olduğu hayretle görülmüştü. Bir kaç ay içindeki bu yüzde yüz değişikliğinin sebebinin de, her hangi bir mütalâa, veya gafletten uyanış ve geç de olsa gerçeği kavrayış gibi mülâhazalar olmayıp, sadece bazı düşman telkinlerine kapılışından ileri geldiği anlaşıldı.

İsmet Paşa, anlaşıldığına göre, Lozanda İngilizlerle bir nevi gizli ara buluculuk rolü oynayan, İstanbulun meşhur Haham başısı Hayim Naum efendinin telkinleriyle, «Hilâfetin artık ne şekilde olursa olsun Türkiyede devamı müsaade edilmeyip

derhal atılması lüzumu» fikrini tamamiyle benimsemiş bulunuyordu (1).

Pekiy, ya dört beş ay önceki «Hilâfete bağlılık, hattâ Hilâfetin kuvvetlendirilmesi» düşünce ve kanaati ve bu koldaki kat'î ifadeler ve islâm âlemine bunun duyurulması hususundaki telâş ve heyecan ne olmuştu?

İsmet Paşa, Lozanda müzakereler kesilip de, Ankaraya geldiği ilk devrede olduğu gibi, kendisini (o günün türküyesinde Avrupa politika âlemini ve dünya ahvalini herkesten iyi anlamış ve bilmiş bir politika adamı olarak) tanıtmak becerikliliğini, itiraf ederim ki, hattâ Mustafa Kemal Paşa da dahil olmak üzere, herkese bütün Ankaraya kabul ettirmişti. Şimdi açıkça söylenebilir ki, o zamanki şartlar altında, bunu böyle kabul edişimiz, - bizim uysallık da denebilecek - bir gafletimiz olmuştur.

Zira, Mustafa Kemal Paşa da, ben de, Karabekir ve Ali Fuat Paşalar gibi, diğer birçok arkadaşlar da yıllardanberi çeşitli vazifelerle gidip gelerek, dillerini bildiğimiz, matbuatını ve neşriyatını da yakından ve muntazaman takip ettiğimiz dış âlemin ve bilhassa Avrupa politikasının hiç de yabancısı olmadığımız halde, şimdi, ömründe ilk, defa gittiği Avrupada birkaç haftacık kalan İsmet Paşaya, «dünya ahvalini herkesten iyi bilen bir dış politika uzmanı» gözü ile bakmak gafletine nasıl düştüğümüzü anıyamıyorum. Bu, ancak o günlerin cidden pek müşkül şartları içinde biraz bunalmış ve karşımızdakinin kendisine olan emniyet ve itimadımızdan faydalanarak zaten malûm olan nabızgirliğiyle bu halimizden istifade etmesini bilmiş olmasıyla izah edilebilir.

Büyük Millet Meclisindeki, ekonomi politik tahsillerini Avrupada yapmış, bu sahada ihtisas sahibi olmuş ve muntazaman dünya ahvalini takip eden genç mebuslar bile, Lozandan dönen İsmet Paşayı dinlerken, ağzından çıkan her sözü mahz-ı keramet telâkki edecek derecede tesiri altında kalmışlardı.

İşte bu hava içinde, İsmet Paşa sulhü imzalayıp, birdenbire takındığı «Hilâfet düşmanlığı» ile Ankaraya döndükten sonra, Mustafa Kemal Paşayı da, bu işin, yani Hilâfetin kaldırılıp

(1) İngilizlerin, daha çok evvel, Meşrutiyet devrinde de bir Mısırlı doktor vasıtasıyla Sait Halim Paşaya altmış, hattâ yüz milyon İngiliz lirası karşılığında Hilâfetin araplara devrini teklif etmiş oldukları biliniyordu.

atılmasının, bir an evvel yapılması lüzumuna ikna' ederek, Kâzım Karabekir Paşayı ziraat mektebi civarındaki evinde ziyaret ediyorlar.

Kâzım Karabekir Paşa o sırada hem mebus, hem ordu müfettişi... Fakat Meclise devam etmiyor, müfettişlik vazifesini yapıyor. Dereden tepeden konuşurlarken sözü asıl maksada getirerek, Mustafa Kemal Paşa münasip bir şekilde, Hilâfeti kaldırmak niyetinde olduklarını söylüyor.

Karabekir Paşa, birdenbire hayretle, «Şu sırada böyle bir şeyi düşünmek bile hata olur» diye bu niyeti mevsimsiz bulduğunu beyanla, daha bir kaç ay evvel Hilâfete dokunulmayacağı konusunda ittifakla verilmiş karara rağmen, şimdi bunun nereden çıktığını anlayamadığını belirten bir tavırla İsmet Paşaya bakıyor ve devam ediyor:

— Durup dururken sizi böyle bir niyete sevk eden sebepleri bilmiyorum. Ancak, memlekete zararlı olduğunu ötedenberi gördüğümüz saltanatı bilâ tereddüt ve çoktan kaldırdık. Hilâfet ise bugün için zararlı olmak şöyle dursun, iyi idare edilirse belki de memlekete çok faydalı olabilecek bir müessesedir. Netekim bunun böyle olduğunu siz de kabul ederek müştereken hazırladığımız umdelerle millete karşı da «islâmlar arası bir kuvvettir» diye Hilâfeti koruyacağımızı vadetmiş bulunuyoruz. Neşrettiğimiz umdelerin, daha mürekkebi kurumadı. Seçimlerde millete sarahaten bu vaadi verdikten sonra, şimdi, dün iyidir ve lâzımdır, dediğimiz Hilâfeti kaldırmağa teşebbüs etmek bilmem ne deceye kadar doğru olabilir.

Esasen benim kanaatim değişmiş değildir. Değişmesine de bir sebep yoktur. Anadolu'da Türk milleti on dört milyondan ibarettir. Yanmış, yıkılmış, uzun harplerden perişan ve bezgin çıkmış olan bu on dört milyonun karşısında bütün dünyanın hâlâ bîaman bir düşman olmakta devam ettiğini, Lozandaki çekişmelerle pekâlâ gördük. Yer yüzünde bize zahîr olarak, bağlılıklarım devam ettiren ve iyi idare edilirse daha da bağlanacaklarından şüphe olmayan islâm âlemini hesaba katmadan hilâfeti kaldırıp atmak hiç değilse bugün için düşünülecek bir şey değildir. Büyük taarruzu bile, kısmen islâm âleminde gördüğümüz maddî yardımla yaptığımızı nasıl unutabiliriz? Binaenaleyh islâm âlemini bize bağlayan Hilâfetin kaldırılması, bu âlemde tamamen uzaklaşmamız demek olur ki, bu taktirde, yalnız kalacak olan Türk milletinin ve türklüğün bütün dünya entrikaları karşısında, hattâ belki de aleyhimize dönecek olan

islâm âleminin de husumeti karşısında, vaziyeti çok müşkül bir hale gelebilir. Ben, bunları düşünerek, şimdiki halde böyle bir şeyin bahis mevzuu olmasını bile muvafık bulmuyorum.

Saltanat lâğvedilmiş, hakimiyet kayıtsız şartsız ve fiilen millete intikal etmiştir. Bu günkü vaziyette Hilâfet de, milletin elinde, milletin iradesi altında işleyen bir kuvvet olarak, her halde müşkül zamanlarımızda milyonlarca islâmın müzaharetini temin suretiyle memlekete faydalı olabilir. Bu noktayı düşünerek, acele etmiyelim. Faydasızlığını, zarar verdiğini gördüğümüz anda kaldırıp atmak, her zaman elimizdedir.»

Kâzım Karabekir Paşa bu şekilde konuşarak, henüz birkaç ay evvel seçilen yeni Halifenin şahsından da bahisle, Millî Mücadele esnasında da her hangi bir düşmanca hareketi görülmedikten başka, Anadoluya geçmek istiyecek kadar bize müzahir olarak, her hareketiyle anlayışlı, dürüst ve uysal olduğu görülmüş bir şahsın istendiği şekilde idare edilebileceğini ve esasen bütün bunlar hesap edilerek verilmiş bir kararın şimdi birdenbire değiştirilmek istenmesine akıl erdiremediğini ve bunu kabul edemeyeceğini tekrar ediyor. Ve karşı tarafın:

— Saltanatın ilgasında olduğu gibi, Hilâfetin kaldırılmasında da Mecliste, çıkıp tasvip edici beyanatta bulunması...» teklifini bütün ısrarlara rağmen:

«Hiç değilse bugün için bu olamaz. Acele etmiyelim, zira millete karşı verilmiş bir sözümüz var. Seçime girerken ilân ettiğimiz umdelerle, Hilâfeti muhafaza edeceğimizi vaad ettik. Belli başlı bir sebep yokken, bu vaadimizi unutmuş görünmek, benim vicdanımın kabul edebileceği bir şey değildir. Esasen arz ettiğim sebeplerle de böyle bir kararı bugün için, memleket menfaatlerine uygun bulmuyorum. Ve tekrar rica ediyorum, acele etmiyelim, biraz bekliyelim.»

Karabekir Paşanın bu kat'î ifadesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa, daha fazla ısrardan bir netice alamıyacaklarını anlayarak, ayrılıp gidiyorlar. Fakat birkaç gün sonra, Karabekir Paşayı gene evinde ziyaretle, yine bu konuda uzun uzadıya konuşuyorlarsa, gene ikna edemiyorlar.

İşte, Hilâfet meselesinin başlangıcı budur. Yani, büyük zaferden sonra, saltanatın ilgasiyle, Büyük Millet Meclisi tarafından yeni halifenin seçilmesi ve bu suretle - her türlü yetkilerden sıyrılmış, bir nevi papalık gibi sadece manevî varlığıyla lâftan ibaret bir hilâfetin - islâm âleminin yakınlığını ve yardımını sağlamak için elde bir kuvvet olarak muhafazası, Mustafa Kemal Paşanın da re'yile, ittifakla kabul ve bu keyfiyet

umdelerle de ilân edilmiş iken, İsmet Paşanın Lozandan dönüşü ile, bütün bunlar unutulurak, hiçbir sebep gösterilmeden ve derhal, aksi bir karara gidilmek istenmiştir. Kâzım Karabekir Paşa da, o zaman kendisi gibi düşünen arkadaşları da, bir taassup hissi ile ve körü körüne, hilâfete dokunulmamasını isteyen insanlar değillerdi.

Aksine, bizzat Mustafa Kemal Paşa, hattâ İsmet Paşa ile oturup uzun uzadıya müzakereler sonunda «Yer yüzünde pek yalnız bir vaziyette kalmış olan Türkiyenin, islâm âlemi ile yakınlığı ve müzaharetini sağlamağa yarayacak bir kuvvet olarak muhafazası gerektiğine karar verdikleri için, Hilâfete (şimlilik) dokunulmamasını istiyorlardı ve bu hilâfetin, umdukları gibi islâm âlemi ile yakınlığımızı sağlayamadığı, veyahut her hangi bir suretle yapılacak inkılâplara engel olduğu görüldüğü anda kaldırılıp atılması cihetine gidilmesini, pekâlâ kabul ediyorlardı.

Bütün mesele, «şu nazik zamanımızda, faydalanabileceğimiz bir kuvveti, kendi elimizle atmakta acele etmiyelim, biraz bekliyelim.» di.

Bu fikir ve kanaatta olan insanlara «Hilâfetçi» denemez. Aksi taktirde bir kaç ay evvel üzerinde düşünüle taşımaya karar verilerek ilân edilen umdeleri imzalamış olanlar da «Hilâfetçi» olmaktan kurtulamazlar.

İşte mesele bundan ibarettir. Ve yazık ki, bu kadar basit, yani haddizatında hilâfete bir itikat ve taassup hissi ile, «aman dinî bir müessesedir, taparak başımızda yaşayalım» diye körü körüne bağlı olmıyanların düşüncelerinin lâıkiyle anlaşılammış olması yüzünden çıkan ihtilâf hiç beklenmedik bir netice vererek, Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşayı artık ebediyen birbirinden ayırmış bulunuyordu.

LOZAN VE NETİCESİ

Sulh için Lozan'a gidişi, Rauf bey, hatıralarında şöyle anlatır :

«Heyetimize benim başkanlık etmemi istiyorlardı. Ben ise, karşımıza gelecek devletlerin heyetlerine, hariciye vekilleri başkanlık ettiğinden, bizi mde hariciye vekilimiz Yusuf Kemal beyi ggndermemizi doğru buluyordum. Fakat Yusuf Kemal bey, başkan olarak gittiğim taktirde bana refakat edeceğini ileri sürerek, bu vazifeyi kabul etmeyince, Mustafa Kemal Paşaya, ben; «Mudanya Konferansını başarı ile idare ederek, istenen neticeye ulaştırabildiği için, sulh müzakerelerine de onun gitmesi münasip olur». diye İsmet Paşayı tavsiye ettim.

Bu teklifim üzerine; yapabilirmi, yapamazmı münakaşalar oldu Bence yapılamıyacak bir şey yoktu. **Zira sulh esaslarımız zaten malum olduğu gibi, Lozan'da ileri sürüp savunacağımız önemli konuların hepsini, çok evvelden hariciye vekâletindeki yetkili uzmanlar uzun boylu çalışarak teferruatıyla tesbit edip, dosyalar halinde hazırlamışlardı. Bundan başka doktor Rıza Nur, Hasan Saka gibi değerli elemanlarla da takviye edilmiş olmasına rağmen murahaslar heyeti daimi surette temasta bulunacağı Ankaradan, verilecek talimattan da faydalana-caktı. Netekim de öyle olmuştu. Yusuf Kemal beyin, o sırada artan rahatsızlığı sebebiyle, istifası üzerine hariciye vekâletine getirilen İsmet Paşa, heyet başkanı olarak Lozan'a gidince, müzakereler esnasında, ne suretle olursa olsun, zorluklarla karşılaştığı anlarda hükûmet başkanı olarak benden, mütalaa ve fikir sorar, ben de vekil arkadaşlar ve çok defa Mustafa Kemal Paşa ile de istişare ederek, kendisine takip edeceği hat ve hareketi bildirirdim. Lozan konferansı işte bu şekilde çalışarak, belli başlı davalarımız üzerinde tartışmalara sahne olurken, günün birinde İsmet Paşanın bir takım düşünceler ve belki de orada maruz kaldığı sıkıntılı vaziyetlerin tesiriyle huzursuzluklar göstererek, hükûmetle bazı anlaşmazlıklara yol açtığı görüldü.**

قاتلہ
 کتلی آسم
 دھاجا جوہ
 اندر پیکر
 یواروہ
 مانگرا
 کوز آرم
 ۲۲۹
 ۵۰

İsmet Paşa Lozandan zarfının üstüne «Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi Hazretlerine arzı tazimât eder» kaydını koyarak gönderdiği bu el yazısı ve 3 Kânunusani 1339 — (Ocak 1923) tarihli mektubunda şöyle demektedir: «Kardeşim Rauf, mektubunu aldım. Çok sevindim. Buradan ne havadisler vereyim. Şimdi raporu yazacağım, daha çabuk vaziyetten haberdar olacaksınız. Dünyanın diplomatları birleştiler, Avrupanın göbeğinde ellerine geçirdikleri Türk hey'etine oyun düzmekle meşguldürler. Oyunları boşa çıktıkça ne karar vereceklerini bilemiyorlar. Lâtime bertaraf, adamlar eski usulda her vasıtaya müracaatla nail-i meram olmağa çalışmıştırlar, çalışmaktadırlar. Gözlerinden öperim kardeşim. İsmet»

İsmet Paşa, bilhassa hükûmetten sorduğu şeylere, sıkışık durumlarda istediği talimata, bizim pek geç cevap vererek, kendisini müşkül vaziyetlere soktuğumuzdan şikâyet ediyordu. Bu şikâyetleri bazan doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşaya yapıyordu. Halbuki, şifre yalnız hükûmet başkanlığında bulunduğundan, çektiği telgraflar yine benden geçiyordu.

Biz İcra Vekilleri Heyeti olarak, o günlerde, ilk iş edindiğimiz Lozan müzakerelerini, gece gündüz gereken hassasiyetle,

dakikası dakikasına takip ettiğimizden, herhangi bir sorunun geç cevaplandırılması gibi ihmalimiz kat'iyyen bahis konusu olamazdı. Sorulan şeylerin hiç birinin cevabı geciktirilmiyordu. Ancak, henüz sulh ile istikrara kavuşmamış olan Avrupada olduğu gibi, memleket içinde de şehirler arası telefon ve telsiz gibi muhabereyi süratle sağlayan vasıtaların mevcut bulunmadığı o günlerde bilhassa İsviçre, yani Lozan ile tek muhabere hattımız, Köstence yolu ile olardı. Bu yol da o sırada duruma hâkim olan İngilizlerle Fransızların kontrolü altında idi.

Şuracıkta, istitraden kaydedeyim ki: bu yoldan yaptığımız muhabereleleri, İngilizlerin ellerine geçirerek, şifrelerini de hal ile okuduklarını bizzat o zamanki İngiltere Hariciye Vekili Mister Çörçil, son yıllarda yayınladığı hatıralarında anlatmaktadır.

Şu halde, Lozan'daki heyetimiz başkanlığının benden beklediği cevapların gecikmesi sebebi, kendiliğinden meydana çıkmış oluyor.

Murahhaslar heyetimiz başkanı ile, hükûmet arasında hasıl olan anlaşmazlık bundan ibaret de değildi.

Konferanstan çok daha önce Hariciye Vekâletinde hazırlattığımız sulh esaslarımıza göre, yurdumuzun işgal ettikleri en mamûr yerlerini, sebepsiz olarak yakıp yıkarak, harabezara çeviren Yunanlılardan, tamirat bedeli istiyorduk. Bu yüzden, Lozan'da Yunanlılarla hayli tartışılmıştı. Bu konuda ara bulmak isteyen, İtilâf devletleri tamirattan vaz geçmemiz için bize Trakya sınırimızda «Karaağaç» ı bırakmak teklifinde bulunmuşlardı.

Hükûmet başkanı olarak ben, Mustafa Kemal Paşa ile muhabık kalarak, bu teklifi kabul etmeyip; «Karaağaç'ın ehemmiyeti yoktur. Ona karşılık tamirat bedelinden, yani tazminat istemekten vaz geçemeyiz» diyorduk. Sonra, Dünya Savaşı iptidasında, henüz bizim harbe girmediğimiz günlerde inşaları tamamlanıp, bedelleri de tarafımızdan tamamen ödenmiş olduğu halde, memleketimize getirilecekleri sırada, İngilizlerin el koymuş oldukları Sultan Osman, Sultan Reşat ve Fatih dretnotlarımızın, tahminen on iki milyon İngiliz altını tutan bedellerinin geri verilmesi meselesi vardı. Bu, İngilizlerin sarih bir borcu idi ve bu da Karaağaç'a karşılık, verilmek istenmiyordu.

Murahhas heyetimiz başkanı Karaağaç'ı gözünde büyüterek, tamirat ve tazminattan da bu alacaktan da vaz geçilmesi taraftarı idi. Hattâ sonunda; «vaz geçtim, Karaağaç'a karşı terk ettim.» dedi.

Ben ise; «Karaağaç'ı bırakıp, gerektiğinde demiryolunu E-dirnenin içinden geçirebiliriz. Binaenaleyh Karaağaç'ın ehem-miyeti yoktur.» diyordum. Bu noktada murahhas heyetimiz baş kanı ile aramızda uzun muhaberelele tartışmalar oldu.

Lozan'da karşımızda bulunanlar her meselede ve bilhassa bu tamirat ve tazminat meselelerinde, bizden fedakârlıklar istemekte ve ancak bu fedakârlıklara katlandığımız taktirde öteki meseleler üzerinde anlaşmaya vbarılabileceğini ileri sürmekte idiler. Durum bu merkezde iken, murahhas heyetimiz başkanının bizden habersiz kararlara veya taahhütlere girişmesi ihtimalini önlemek için çok hassas ve müteyakkız bulunmam gerekiyordu ve benim hükûmet başkanı olarak ve Mustafa Kemal Paşa ile mutabık kalarak belirttiğim bu hassasiyet, murahhas heyetimiz başkanını nedense sinirlendiriyordu. O kadar ki: Kuponlar ve imtiyazlar meseleleri hakkında vaki olan işarıma verdiği 26 haziran 1923 tarihli cevapta sinirlilik dozunu bütün bütün arttırarak «Konferans müzakerelerinde murahhas heyetinin esaslı talimat kayıtlarından başka, olarak bütün teferruatıyla Ankaradan idaresi arzu ve temayülü, müzakerelerin memleket için en faydalı bir surette idaresini ve hayırlı sulha varmak kudretini murahhas heyetinden selbetmektedir.» dedikten sonra, şu cümelyi ihtiva ediyordu: «Hükûmetçe tercih buyurulan bu şeklin, 93 Seferinin saraydan idaresinden farkı yoktur. Bize karşı itimatsızlık ve kifayetsizliğimiz hakkında mütemadiyen izhar buyurulan kanaat devam ettikçe, bizim vasıtamızla sulh akdi ihtimal haricindedir. Hükûmetin nokta-i nazarını İtilâf devletlerine aynen kabul ettirmek kanaatinde olan bir heyetin ve bitatbi zat-ı vâlâleriyle, taalluku hasebiyle Maliye Vekili beyefendinin bizzat mesuliyeti deruhte ve konferansa hareket buyurmalarını rica ederiz.»

Murahhas heyeti başkanının telgrafındaki bu mütecaviz ifade, beni olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşayı da son derece müteessir etti. İkimiz de hayretler içinde kalarak, sinirlenmiştik, Vekiller Heyetinde okunduğu zaman, bütün vekil arkadaşlar da aynı hislerle mütehassis olarak üzüntü içinde kaldılar. İsmet Paşanın: milleti temsil eden yüzlerce kişilik bir meclisin icra vasıtası olarak seçtiği bir Vekiller Heyeti ile, benim ve Mustafa Kemal Paşanın büyük bir titizlikle düşüne taşma memleket menfaatlerine uygunluğu üzerinde titifak ederek verdiğimiz kararlari, istibdadı temsil eden saraydan verilmiş kararlara benzetmesi her şeyden evvel, onun bunca yıldır muttasıf olduğunu bildiğim «ağır başlılık ve olgunluk» vasıflariye-

le kabili telif değildi. Hele «evvelce verilmiş olan talimattan başka olarak, bütün hatt-ı hareketimin teferruatıyla Ankaradan idaresi isteniyorsa ben bırakıp döneyim, siz benim yerime gelin, İtilâf Devletlerine istediklerinizi kabul ettirin» deyişi karşısında benden fazla Mustafa Kemal Paşa sinirlenmiş ve hemen o gün kendisine çektiği bir telgrafla «Çok asabî bir halde yazmış olduğunuz telgraftan dolayı sizi haksız buldum.» demişti.

Mustafa Kemal Paşa, murahhas heyeti başkanının bu hırçınca ve yersiz çıkışından duyduğum teessür ve infiali pek haklı bulduğunu ifade etmekle beraber, bunu yalnız benim şahsıma ait telâkki etmememi, verilen kararlarda re'yi olduğunu, kendisinin de hattâ bütün vekil arkadaşların da, aynı haksız tarize uğramış olduklarını, ancak zamanın nezaketi hasbiyle, şimdilik bunu hoş görmemiz gerektiğini söyledi.

Ben: «— Nasıl hoş görebiliriz? İsmet Paşa evvelce talimat üzerine talimat isterken, şimdi âdeta işi kimseye sormadan yapmak istiyor. Buna nasıl muvafakat edebiliriz? Bu olmaz. Vekiller Heyeti de buna muvafakat edemez.» deyince, Mustafa Kemal Paşa da: «— Evet, elbette olmaz» dedi, şimdi ona vereceğimiz son talimatı tesbit edelim..

Birbirimize bakarak, biran durduk. Sonunda kat'î kararlar murahhaslar heyeti başkanına: **(Son teklifimizi kabul ederlerse imza et, etmezlerse inkıta -müzakerelerin kesilmesini- ilânla dön gel)** demeyi münasip gördük. Mustafa Kemal Paşa biraz daha düşündükten sonra, buna şu iki cümleyi ekledi: **«Avakıbı ne olursa olsun, bunu silâh kuvveti ile halle kudretimiz vardır. Ordumuz hazır ve hattâ sabırsızdır.»**

Lozan'a verdiğimiz son talimat budur. Fakat bu da öteki-ler gibi, Köstence'den geçerken İngilizler tarafından alınıp okunmuş olduğundan, 23 temmuz 1923 günü Lozan'da sulh muahedesi imzalanmıştır.

İngilizler malûm Entellicens Servis'lerinin çeşitli imkânları ile sırlarımızı ararken, ellerine geçirip okudukları bu haklı tehdidimizden kuşkulanıp da muahedeyi imzalamamış olsalar ve böylece inkıta (kesilme) de bir olup bitti haline gelseydi, ordumuz elbette Trakyaya yürüyecekti. Çünkü daha fazla duracak, bekleyecek durumda değildik. Silâhı elinde bekleyen ordunun, hattâ Lozan'daki murahhas heyetinin de, milyonlarca lira masrafı oluyordu. Daha fazla bekleyemezdik. İngilizler de bunu biliyorlardı. Hüliâsa: Lozan'da -aramızda hasıl olan anlaşmazlıklara rağmen- memleket hesabına yapılması imkânı olan en iyisi yapılabilmıştır.»

ALİ ŞÜKRÜ BEY HADİSESİ

Lozan müzakerelerinin kesildiği günlerdi. Murahhas heyetimiz Ankaraya dönmüştü. Bu heyette, bahriyemizi temsil eden deniz yarbayı Şevket (Doruker) Millî Müdafaa Vekili Kâzım Paşayı (Özalp) ziyaretle, Lozan'da bahis konusu olan bazı askerî meselelere dair kendisi ile görüşmüş, Kâzım Paşa da bana bunu hikâye ile «— Bir şeyler söyledi ama, denizciliğe ait olduğu için anlayamadım, gelsin size anlatsın.» dedi. Ben de kendisini çağırttım, geldi. Kapıdan içeri girer girmez; «Millî Müdafaa Vekiline anlattıklarınız ne idi?» dememe kalmadı, Şevket bey: «— Beyefendi, Ağabeyim kayıp...» diye ağlamağa başladı ve ağabeyi Trabzon mebusu Ali Şükrü beyin üç gündür, yani martın 27 inci salı akşamındanberi eve gelmediğini söyledi. Soruşturmuşlar, aratmışlar bulamamışlar. En son Karaoğlan çarşısında, köşedeki kuyulu kahvede otururken, yanına gelen Giresunlu «Topal» diye maruf Osman Ağanın muhafız bölüğü kumandanı Mustafa Kaptan ile beraber kalkmış, birlikte gitmişler... Ondan sonra gören olmamış...

Şevket beye otur dedim. Ve derhal gereken emirleri vererek aratmağa başladım. Aynı zamanda, Osman Ağanın adamiyle kahveden gittiğinden, bu ağayı da aratıyordum. Fakat Ali Şükrü bey gibi, o da meydanda yoktu. Şükrü bey bazan atına biner, halkla temas için köylere giderdi. Acaba yine öylemi yaptı diye, aratmayı köylere kadar teşmil ettim. Yok, yok.

Ankara valisi Abdülkadir bey, jandarma kumandanı, polis müdürü, bütün zabıta kuvvetleri seferber olduğu, hattâ kendi arabamı da arama işlerine verdiğim halde, iz bile bulunamıyor.

Denizci olmakla beraber, daha ziyade İstanbuldaki Donanma Cemiyetinin neşriyatında çalışmış ve matbaa sahibi, gazeteci de olan Ali Şükrü bey, Büyük Millet Meclisi açıldığı günden beri her vesile ile yaptığı muhalefetlerle dikkat nazarını çekmiş bir mebustu. Bu sebeple meclisteki muhalifler, kaybol-

ma haberini alır almaz, olaya bir siyasî cinayet rengi vermek istemişlerdi.

Meclise gittim. Bilhassa Erzurum mebusu Hüseyin Avni bey, kendisine has hitabet edesiyle, sesini alabildiğine yükselterek; «Ey milletin Kâbesi!.. sana da mı taarruz?. Ali Şükrü bey günlerdir kayıptır da, hükûmet bulamıyor. Evet, azametli, şerefli bir tarihin sahibi, bir milletin vekili kayboluyor da, hükûmet bulamıyor!.. Böyle hükûmet olmaz. Ali Şükrü Beye tecavüz eden, milletin namusuna tecavüz etmiştir. Böyle namussuzlar yaşanamalı, kahr olmalı...» diye bar bar bağırıyor, muhalif arkadaşları da «Kahrolsunlar. böyleleri yaşatılmaz.» nidalarıyla onu teşçi ediyorlardı.

Hemen kürsüye çıktım. Büyük Millet Meclisi âzasından birinin kayboluşunu, lâıyk olduğu önem ve ciddiyetle telâkkî ederek dündenberi seferber ettiğimiz zabıta kuvvetleriyle yaptığımız araştırmalardan henüz bir netice alamamış olmamıza rağmen, gece gündüz devam eden çalışmalarımıza hız vererek, behemehal bir neticeye varacağımıza emin olmalarını ve bu arada Ali Şükrü beyin bir kazaya uğramış olduğunu ümit etmek istediğimi, aksi taktirde bir suikaste maruz kalmış ise, çok dilhûn olacağımı ve o taktirde her halde müsebbiplerinin meydana çıkarılıp, bu milletin adliyesine şeref verecek tarzda cezalandırılmalarının hükûmetin mukaddes vazifesi olacağını söyledim ve bunu bekleyerek, sakın olmalarını bilhassa heyecana kapılarak işi büyötmekten çekinmelerini reca ettim.

Bu teminatıma rağmen bazı müfrit muhalifler, hâlâ şüpheli bir tavırla, itimatsızlık göstererek, hükûmetin daha evvelki bir hâdisede olduğu gibi, bu işi de ört bas edeceğinden çekindiklerini açıkça söylüyorlardı.

Daha evvel olduğunu iddia ettikleri hâdisе, bir müddet evvel bir cinayete kurban olan Trabzonun kayıkçılar kâhyası Yahya reisn kaatillerinin, hattâ bu iş için meclisten bir tahkik heyeti seçilip gönderilmiş olduğu halde, bu güne kadar meydana çıkarılmamış oluşu idi.

Bazı mebuslar bunu hatırlayarak bana: «Fena misaller var.» diye bağırıyorlardı. Bunlara da cevap vererek: «Merak etmeyiniz. Dedim, Türkiye Büyük Millet Meclisinin hür adliyesi dünden beri serbest olarak vazifesini yapmakla meşguldür. Her medenî ve müstakil memlekette olduğu gibi burada da bu işin emniyet ve selâmetle takip edilmekte olduğundan emin olunuz. Ben hükûmet başkanı olarak, eğer bu işi yapmazsam hiç tereddüt etmeden yüksek Meclisimize gelir, kudre-

ALİ ŞÜKRÜ — TOPAL OSMAN

Ben Maltada bulunduğum sıralarda, Enver Paşayı Kafkasyadan memlekete getirmek istiyen Trabzondaki kâ-yıkıçlar kâhyası Yahyanın öldürülmesi üzerine, hâdiseyi tahkike giden Ali Şükrü, Kâhyanın, Topal Osman'ın adamları tarafından vurulduğunu tesbit etmiş ve Ankaraya dönüşünde de bunu gerek mecliste, gerek dışarıda söyler durur olmuş. Esasen; Ali Şükrü Beyin babasına ait Tireboludaki arazinin bir kısmına tecavüz etmiş olduğu meselesinden dolayı Topal Osmanla araları ötedenberi iyi değilmiş.

Mecliste Lozan meselesi tartışıldığı sırada, muttasıl sözü kesilerek müdahaleye maruz kalan Mustafa Kemal Paşanın, asabiyetle kürsüden inerken, Ali Şükrü'nün üstüne yürüdüğü gün, Topal Osman da mecliste dinleyiciler locasında bulunuyormuş ve ertesi gün de Ali Şükrü ortadan kaybolmuştu. Bu tesadüfü çeşitli şekillerde tefsir edenler varsa da, bence Topal Osman'ın Ali Şükrü Beye husumetli, yukarıda kaydettiğim sebeplerdendir.

timin kifayet etmediğini size söylemeyi bir vazife bilirim. Bundan emin olunuz. Hepimiz bu milletin kurtuluş ve istiklâlini her şeyin üstünde en aziz gaye biliyoruz. Hiçbirimiz bundan başka bi rşey düşünmüyoruz. Bu itibarla vazife gören selâhiyetlileri zorluğa düşürmemek için neticeyi beklemeyi hikmet-i hükûmet ve hikmet-i adaletle ve meselenin en salim surette halli bakımından zarurî görüyorum ve arz ediyorum, çalışıyoruz. Meseleyi aydınlatacağız. Aydınlatamazsak, size gelip acizimizi itiraf edeceğiz.»

Benden sonra konuşan Kırşehir mebusu -Eski Ankara valisi- Yahya Galip bey: «Ankara gibi bir yerde, elli altmış saat geçtiği halde bu kadar mühim bir mesele hakkında, hükûmetin hâlâ vaad-ü vaid'de bulunmasına hayret ediyorum. Hükûmet reisi olan beyefendi hâlâ inşallah bulacağız, çalışıyoruz, diyorlar. Niçin bulamıyorlar, bu kadar polis, jandarma, memur ne güne duruyor, ne bekliyor, ne yapıyor efendiler?» derken, Lâzistan mebusu Ziya Hurşit bey de:

«— Fena misaller var, endişemiz bundandır. Uzağa gitmiyelim, şu bizim millî hükûmetimiz zamanında, daha dün denecek kadar yakın günlerde vukua gelen suikast meselesini ha-

tırlamamak imkânı var mı? Trabzon'da güpe gündüz hükûmetin ve kışlaların karşısında üç yüz kurşun atılmak suretiyle yapılan suikastın failleri bulunmuş mudur? Hâlâ bekliyoruz.» diye ortalığı kışkırtmaktan ve bu arada: «Hükûmet tahkikatını bitirsin, gelsin olup bitenleri bize anlatsın, ondan sonra mutmain olmazsak, yapacağımız iş basittir» diyerek işi tehdid ile hükûmeti düşürmeğe kadar götürmek isteyenler vardı.

Meclis havasını bulandıran bu tarzda konuşmaların arkası gelmiyor ve hemen hemen hiç bir mebus da hükûmet lehine söz söylemeğe âdeta cesaret edemiyordu. Tekrar kürsüye çıktım ve son olarak dedim ki:

«Muhterem arkadaşlardan bazılarının sözlerine cevap vermek lüzumunu duyuyorum. Evvelâ; îma buyurulan Trabzon hâdisesinin cereyan tarzı cümlenizin malûmudur. Bu hadisenin tahkikine, yüksek meclisiniz tarafından seçilen bir heyet de gönderilmişti. Cihanın duymasını istiyerek diyorum ki; o hür ve serbest tahkik heyetinin hükûmete verdiği rapor dikkatle nazara alınarak tatbik edilmiştir. Bu milletin şerefi, istiklâli ve varlığı bahis mevzuu olurken, hislere kapılıp, işe fırka meseleleri karıştırılmamalıdır. Muhalefet bu değildir ve şimdi muhalefetin sırası değildir. Ortada hepimizin ehemmiyetle üzerinde durması gereken tek mesele vardır ki, o da bu memlekette kanunun hâkimiyeti ve adaletin mutlak tecellisi davasıdır. Bugün bundan başka birşey düşünemeyiz. Gurup varsa, fırka varsa, hizip varsa bu meselede bunlar yoktur. Tekrar ediyorum, şimdi her türlü hislerden sıyrılıp, hep birlikte bu mesele etrafında toplanmamız gerektir. Hâlâ neden bulunmadı, neden bulunamıyor da, sade vaad ediliyor, diyorlar. Bunda sui tefehhüm olsa gerektir, hâlâ neden bulamadığımızı, şu saatte bulacağız demek imkânı olmadığı için söyledim. Gaipten haber vermek kudretinde değiliz. Ortada esrarengiz bir olay var. Bunun çözülmesi zamana bağlıdır. Biz, elimizdeki bütün imkânları bu işi aydınlatmağa hasretmiş bulunuyoruz. Sırrı keşf etmek için olanca kuvvetimizle gece gündüz çalışıyoruz. Allahın yardımı ile keşf edeceğiz. Fakat bunun saatini, dakikasını tayin etmek kudretini haiz değiliz. Bu arada, bir arkadaşımız beylik sözler söylediğini ileri sürdü. Efendiler, sözlerim hükûmet sözüdür. Bütün şümuliyle, bilinerek, düşünüler, inanılarak, sorumluluğu idrâk olunarak söylenmiş hükûmet sözüdür. Hükûmet isterse gizli celse yapsın, orada söylesin diyenler vardır. Hayır efendiler, bizim gizli hiç bir şeyimiz yoktur ve olmayacaktır. Her şeyimizi açık celsede, milletin göz-

leri önünde apaşıkâr konuşacağız. Müsterih olun efendiler, hükûmet vazifesini behemehal yapacaktır ve yapıyor.»

Bu ifadem üzerine, Meclise başkanlık eden Ali Fuat Paşa (Cebesoy) da teskin edici bazı sözler söyledi ve o günkücelse de bu kadarla kaldı.

Fakat ertesi günü meclis, meseleyi yine ele alarak, benim gıyabımda bir sürü tartışmalara yol açmış isede, Adliye Vekili Rıfat bey: «Geçen celsede reisimizin arz ettiği gibi, hükûmet bu işe ehemmiyetle el koymuş ve kanunî vazifesini ypmaktadır. Bütün bunlar istintak dairesinde ve tabîî kanunen gizli olarak yürütölmektedir. Şimdi burada bu hususta fazla birşey söylemek doğru olmaz» diye o günkü tartışmaları durdurmak istemişse de, bilhassa muhalif mebuslar: «Adliye Vekilinden bir şey sormadık, Rauf Bey gelsin, dündenberi ne oldu anlatsın, bizleri aydınlatsın. Milletin vekilleri olarak bunu istemek hakkımızdır. Kaybolan rast gele biri değil, koskoca Meclisin muhterem bir âzasıdır. Hükûmet Reisi derhal izahat vermelidir.» diye illâ da benim gelmemi istemişlerdi.

Halbuki o sırada benim, Meclis müzakerelerine filân katılacak vaktim yoktu. Çünkü, devamlı aramalar neticesinde, fakat tesadüfen, yani Çankaya yolundan geçen arama ekibine mensup jandarma, ana yoldan ayrılıp tarlaya sapmış olan bir arabanın izini takip edince, orada yeni kazılmış bir çukurda Ali Şükrü beyin cesedini bulmuştu. Cesedin avucundaki sımsıkı tutulmuş bir sandalye ayağının da, topal Osmanın evinde bulunan kırık sandalyeye ait olduğu tesbit edilince, muammayı çözecek ipucu elde edilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda yakalanan Osman Ağanın adamı Mustafa Kaptanın da verdiği ifadede: «Trabzondaki Yahya Kâhyayı, Osman Ağanın öldürdüğünü şurada burada söylediğini duyan ağanın teşvik ve tertibiyle» Ali Şükrü beyi kuyulu kahveden dostça alıp: «Ayağından kurşun çıkardılar. haydi kalk gidelim, yatıyor, sizi çok sever, bir ziyaret edip hatırını sorarsınız.» diye evine götürdüğünü ve orada yatakta bulunan Ağanın karşısında oturup, ikram edilen kahveyi içerken, arkasından anî bir hareketle üstüne abanılarak boğulduğunu» itiraf edişi üzerine olay tamamiyle aydınlanmıştı.

Akşam üstü Meclisteki odamda çalışırken, bu haberi bana getirdiler. Hemen Çankayada bulunan Mustafa Kemal Paşaya bir tezkere yazdım: «Ben istasyona gidiyorum. Yemekten sonra gelip, sizinle görüşeceğim.» dedim. Fakat istasyondaki dairede yemek yerken bir de baktım, Mustafa Kemal Paşa, Lâtife

hanımla beraber otomobille geldiler. Karşıladım ve olup bitenleri anlattım. Dikkatle dinledikten sonra :

«— Şimdi ne düşünüyorsunuz?» dedi.

«— Bir şey düşündüğüm yok. Topal Osmanı yakalamak lâzım. Çankayanın arkasında, Ayrancı tarafında Papasınbağı denen yerde bulunduğu zannediliyor.

«— Nasıl yakalayacaksın?»

«— Meclis Muhafız kıtası ile...»

Bu sözüm üzerine, Mustafa Kemal Paşa endişeli bir tavır takındı:

«— Meclis Muhafız Kıtasında, Topal Osmanla gelmiş Karadenizliler var, Bunlar birbirlerine ateş etmezlerse ne sen, ne ben, ne Ankara... Bir şey kalmaz...» deyince, bir an düşündüm. Ankarada bu muhafız kıtasından başka asker denebilecek bir şey yoktu. Jandarmanın çoğu bile cephede bulunuyordu. Şu halde, ne yapacaktık? Cinayet işlediği tahakkuk eden bir insanın, Ankara sokaklarında kollarını sallaya sallaya gezmesine göz yummak... Bu benim harcıma değildi.

Sonra bir de Meclis vardı. Kırk sekiz saattir; bulun, adaleti yerine getirin diye feryat eden bir Meclis. Bütün bunları düşünerek, Mustafa Kemal Paşaya :

«— Suçluyu yakalatmak, mutlak lâzım... Eğer Başkumandan sıfatıyla ve herhangi bir mülâhaza ile sizce buna lüzum görülmüyorsa, benim yarın bunu Meclise anlatmam icap edecektir, dedim.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, muhafız taburu kumandanı İsmail Hakkı beyi çağırttı.

İsmail Hakkı bey gelince, Mustafa Kemal Paşa Osman Ağayı yakalamak için nereden, ne suretle hücum edilmesi gerektiğini, krokisini de çizerek kendisine anlattı ve tabur hareket etti.

Ben, sabırsız ve heyecanla istasyon platformunda bir aşağı bir yukarı gidip gelerek, durumun alacağı şekli beklerken, Ali Fethi bey aklıma geldi. O da Çankayada Mustafa Kemal Paşanın köşküne yakın bir yerde oturuyordu. Osman Ağanın, üstüne varılacağını sezincedi, yukarıdan fırlayıp hücum ettiği Çankaya köşkünde, kimseyi bulamayınca kapıyı kırıp, paltoları filân parçalayarak ortalığı karma karışık etmiş olduğunu haber alınca, «Ya Fethi beyin kanımını da dağa kaldırmağa kalkarsa, ne yaparım?» diye hemen Fethi beye haber gönderdim. O da: «Hanım hasta, çıkamam, gelemem.» diye cevap gönderdi.

O esnada Çankaya istikametinden silâh sesleri başladı. Si-

lâh seslerini duyunca: «Hah... Osman Ağayı çevirdiler...» diye ferahladım, geniş bir nefes aldım. Bir müddet sonra, haber geldi: «Osman ağa altı yardımcısı ile vurulmuş ve ele geçirilmiştir.»

Rauf bey bu haberi derhal Meclise vererek, artık aydınlanmış olan meeslenin, adalete intikal eden safhasının da yakında açıklanacağına göre gayri müsterih olarak ve şu nazik zamanda memleket menfaatlerini gözönünden ayırmıyarak işin izam ile bir politik çekişme konusu şekline sokulmasının doğru olmayacağını ve hükûmetin vazifesini iyi bir yolda neticelendirmesine imkân verilmesi için, tartışmalardan da vaz geçilmesini samimiyetle reca etmiş ise de, iptidadan beri heyecan ve asabiyetlerini dizginleyemeyen malûm mebuslar, bu sefer de, artık merhum olan Ali Şükrü beyin, millî hakimiyet uğrundaki pervasızca mücadelelerini sayıp dökerek, onun ölmediğini, ölemeyeceğini ve mübarek kabrinin kendilerine ebediyen hürriyet dersi vereceğini söyleye söyleye, kaatillerine lânetler yağdırırken, işi yine muhalefete döküp hükûmete ve dolayısıyla Rauf beye ve Mustafa Kemal Paşaya da târizlerde bulunuyor ve Osman ağa gibi başı bozukların rütbeler, mansıplarla silâhlandırılmış olmasını şiddetle tenkit ve bu arada Rauf beye hitapla:

«Beyefendiye sorarız, bazı cahil, canî, kaatillere nasıl kumandan hüviyeti verilir?» diye bağırıyorlardı.

Halbuki daha düne kadar bu bağırانlar da gerek Osman ağayı, gerek onun gibi sivil -çete kumandanlarını- her vesile ile saygı ve sevgi ile birer memleket fedaisi olarak alkışlayıp duruyorlardı.

Rauf bey, bu «dün» ü unutarak, kendisine tariz edenlere:

— Efendiler, dedi. Bu gibi sivillere silâh ve rütbe verilmiş olmasının sebebini bilmeyeniniz yoktur. Şimdi bunu bu şekilde konuşmak caiz değildir. Bunu konuşma zamanı gelecektir.»

Bu esnada Meclis Reisi de, konuyu değiştirerek, tartışmaların önünü almış oldu.

İŞİN DOĞRUSU

Şehit Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey meselesi hakkında cereyan eden müzakereler sırasında ben de mecliste bulunduğum için, o kara ve çok tehlikeli günlerin yaşatmış olduğu heyecan ve nefretten doğan ruhi isyan ortasında söz almış olan arkadaşların, vatanın selâmet ve hürriyeti ile adalet mekanizması hakkındaki konuşmalarım büyük bir cesaret ve pervasızlıkla yapmaları ne derece takdire lâyık ise, hükûmet reisi Rauf Beyin, adli tahkikatın neticesini beklemeleri hakkındaki teklifine itidal ve mantıkla te'lif edilemeyecek kadar aceleci ve isyankâr karşılık verip heyecanı büyötmeleriyle, hükûmete hücumları o derece üzücü idi.

Vatanın uğramış olduğu büyük mağlûbiyet felâketi üzerine terhis edilen ordular yerine Topal Osman ağalar, Çerkes Ethemler, Parti pehlivanlar, Demirci ve Yürük Efeler gibi nice isimsiz kahramanlar silâha sarılıp düşman karşısına çıkmamış olsalardı, bütün memleketin istilâya uğrayacağına şüphe var mı idi?

Fakat bunların gerek Ethem, gerekse Osman ağanın sonradan yapmış oldukları fenalıkları itiraf ederek, pişmanlık gösterdiklerini de yakinen biliyorum. Hele Osman ağanın, Çerkes Ethem isyanı sırasında, birgün Recep Peker'le konuşurken:

«— Yahu Ethem'in yaptığı pek ayıp şeydir, lâkin Ethem gibi, benim gibi insanların yapacakları, en son hareket te, isyandır. Çünkü serde cahillik var. Bizim gibileri yaşatmamalı.» diyerek, kendi idam hükmünü de çok evvelden vermiş olduğunu unutamam.

Ali Şükrü Beye gelince, merhumla birlikte Hariciye Encümeninde çalıştığımız için, kültür yüksekliği, karakter sağlamlığı, vatanseverliği ve hitabeti dolayısıyla hakkında saygı ve sevgi beslerim. Şahadetine siyasi renk vermek isteyenler arasında belki de karakuvvete mensup kimseler bulunabilir. Fakat bu yanlış bir düşünce mahsulüdür. Şükrü Bey, doğrudan doğruya, Osman ağamn Trabzon Kaykçılar Kâhyası Yahya'nın öldürölmesi meselesinde parmağı olduğundan dolayı, ona muğberdi ve bu yüzden Osman ağa ile dargındılar.

MUSUL'U NEDEN KAYBETTİK?

Son zamanlarında Rauf Beyle, birgün Lozan'dan bahsederken hatıralarında bu anlaşma hakkındaki hükmünü ifade eden: «Memleket hesabına yapılması imkânı olanın, en iyisi yapılabilmıştır.» sözü üzerinde durmak istedim.

— Gerçi aynı sözü, Lozan Muahedesinin esaslarını hazırlanmış, imzalandıktan sonra da Büyük Millet Meclisinde müdafaasını yaparak, kabulünü istemiş olan eski Hariciye Vekili Yusuf Kemal bey de, söylüyor. Fakat, «Ne yapayım, milletvekilleri huzurunda müdafaasını yaptığım bir muahedenin, artık kusurlarından bahsetmekte mazurum.» diyerek... Siz de aynı düşüncede misiniz beyefendi?»

Rauf bey, bir müddet düşündü, sonra:

— İfadem sarihtir, «**imkânı olanın**» diyorum. Daha iyisini yapmağa imkân olmadı. Yoksa, kayıtsız şartsız «**Lozan Muahedesi, yapmak istediğimizin en iyisi olmuştur.**» demiyorum. Elbette, istediğimiz, hem de memleketin menfaatleri bakımından üzerinde ehemmiyetle durarak, ısrarla istediğimiz birçok şeyleri alamamışızdır. Meselâ, Yunanlılardan tazminat alamamışızdır. Musul da öyle, bunca çalışmalara rağmen, gitmiştir. Fa-

Şahadetinden bir kaç gün evvel Şükrü Bey mecliste, Hariciye Encümeninde bir sohbet esnasında, Osman ağa ile barışmış olduklarını söylemişti.

Bu barışmadan bir kaç gün sonra da öldürüldüğü meydana çıktı. Bu sebeple başka türlü tefsire ve sül-zanlara düşülmemek en doğru noktai nazardır.

O sırada Başvekil olan Rauf Bey de bu nokta-i nazarı kabul etmiş olarak, bu elim hâdiseyi, esasen kendisinden beklenen, son derece ihtiyat, basiret ve liyakatle idare ve hal ederek, meclisi ve dolayısıyla memleketi büyük bir buhran tehlikesinden, başarı ile kurtarmıştır.

Birinci Büyük Millet Meclisinde

Busra Mebusu

Operatör Emin Erkul

kat, bu noktadaki başarısızlığın sebebi veya sebepleri üzerinde durmanın zamanı değildir. Elbette tarih onları da kurcalayacak, aydınlatacaktır. Bilhassa Musul için söylenecek çok söz vardır. Bu mesele o zamanlar, Mecliste de gizli celselerde uzun boylu tartışmalara sebep olmuştu.»

Bu kısa açıklamadan sonra, ısrarla ricalarım üzerine Rauf bey, o gizli celselerde olup bitenleri de şöyle anlatmıştı:

Lozanda Musul meselesi konuşulurken İngilizlere evvelâ: «Siz Musulu harple ele geçirmediniz. Binaenaleyh orasını boşaltıp yine bize iade ediniz. Çünkü Musul Doğu vilâyetlerimizin bir parçasıdır ve Türktür. Yalnız, Musulda petrol rollerden filân istifade etmek gibi, iktisadî menfaatlerinizi düşünüyorsanız, onları sizi tatmin edecek surette aramızda bir anlaşma ile hal edebiliriz.» dedik.

İngilizler bu teklifimize karşı, «Hayır, Musul Irak'ın bir parçasıdır. Oradaki menfaatlerinizi nazar-ı dikkate alarak, petrol rollerden size bir hisse ayırmak şartıyla, biz Musul'da kalalım.» diyorlardı. Bu konuda coğrafi, ırkî, iktisadî ve siyasî delillere dayanarak verdiğimiz cevaplarda Musul'un Türk olduğunu iddia ile, haklarımızı savunmakta devam ettik.

Sonunda, Fransızların da kendilerine katılmasıyle, İngilizler işi tehdide dökerek müzakerelerin kesilmesine sebep oldular. Murahhas Heyetimiz Başkanı İsmet Paşa da arkadaşlarıyla Ankaraya döndü ve iş Büyük Millet Meclisine intikal etti.

Meclis; «Musul'u vermeyiz, gerekirse bu uğurda tekrar harbe gireriz.» diye heyecan içinde idi.

Biz Mustafa Kemal Paşa ile, İsmet Paşadan gereken izahatı alıp, durumu tahlil ile tetkik ettikten sonra, esas itibariyle işi «Harbe gitmeden halletmenin bir çaresini bulmak» noktasında mutabık kaldık.

Bunun üzerine, İsmet Paşa, Mecliste gizli oturumda, umumî heyet huzurunda, izahat verdi. Fakat mebuslar, bu izahatı tatmin edici bulmadılar. Benim de konuşmam icabetti. Kürsüye çıktım, Lozanda olan bitenleri anlatarak, İsmet Paşanın da durumu liyakatle idare etmeğe muvaffak olduğunu, bu cihetten hiç bir endişe duyulmasına yer olmadığını ifade ile etraflıca izahat verdim ise de, yine itirazlar dinmiyordu. Bir çok mebuslar, çeşitli sorularla herşeyi ve bilhassa İsmet Paşanın Lozandan ayrılmadan evvel, Müttefiklere vermiş olduğu sulh projemizin muhteviyatını ve bunda Musul meselesini nasıl hal-

letmek fikrinde olduğumuzu öğrenmek istiyorlardı. Halbuki, bu projeyi mebuslara bile açıklamak, bizce birçok sebeplerle ogün için muvafık değildi. Fakat bunu açıkça söyleyemezdim. Onlar ise, mütemadiyen, bunu öğrenmek istiyerek, İngilizlerle bir anlaşmaya varılmadığı taktirde sulh olmayacağına göre, bu vaziyette ne yapmayı düşündüğümüzü soruyorlardı.

Dedim ki :

«— Arkadaşlar, biz harbi, ancak sulh için yaparız. Sulhu harp için yapmıyoruz. Binaenaleyh, mutlaka başarı ile sulha varacağız. Endişe buyurduğunuz gibi, Misak-ı Milli'den fedakârlık edilmek suretiyle bir sulh istihsalı de bahis mevzuu değildir. Bütün haklarımızı, isteklerimizi tatmin edecek bir sulha varmadığımız taktirde, ne yapacağımızı soruyorsunuz. Elbette o ciheti de düşündük. Askerî durumumuzu inceledik. Genel Kurmay Başkanlığının verdiği malûmata göre, emrinize amâde bir halde bekleyen ordunuzun, verilecek vazifeyi yapmağa muktedir bir kuvvette bulunduğu kanaatini edindik. Maliye Vekiliniz de, millet ve memurların şimdiye kadar olduğu gibi, her türlü fedakârlığa katlanarak Yüksek Meclisinizin tekliif edeceği vatanî hizmetleri yapmakta devam edeceklerini temin etti. Bu cihetler müemmen olduktan sonra, artık gerekirse harbe girebilir miyiz, giremezmiyiz meselesi yoktur. Yalnız düşünülecek bir nokta vardır. Harp edersek kâr mı, zarar mı ederiz? Harp ne kadar sürer ve neticesi ne olabilir?»

Bazı Milletvekilleri burada, «Allah bilir» diye seslerini yükselttiler.

Ben de cevaben :

«— Allah bilir ama, Allah da kullarına her işlerini düşünerek yapsınlar diye bir akıl, fikir vermiştir. Biz de, işi Allah'a havaleden evvel düşünmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh düşündük, tahlil ve tetkik ile muhakemeler neticesinde müttefiklere sunulan projemizde, esas olan malî ve adlî istiklâlimizi temin etmek şartıyla, uzun boylu müzakerelere ihtiyaç gösteren iktisadî meselelerle, Musul meselesini tâlik ve Karaağaçtan vazgeçmek suretiyle sulh için teşebbüste bulunmayı münasip gördük.

Bu teşebbüsümüz netice vermiyecektir, vermiyebilir, sulh da olmayabilir, o vakit harpten başka çare kalmaz. Fakat, bu karar öyle hayatî bir karardır ki, verilmeden evvel herkesin ve bilhassa durumu bizim kadar yakından görmeyen ve bilmeyen memleketin bütün kadın ve erkeklerinin yüreklerinde ka-

lan tereddütlerle, şüpheleri izale ile onları yapılması gereken her şeyin yapıldığına ikna' ile tatmin ederek verilebilir.

İşte Vekiller Heyetinizin düşüncesinin esası budur. Yoksa, hiç kimseye: «Biz size Musul'u bıraktık, Karaağacı peşkeş çektik, kapitülâsyonların şu kısmını kabul ettik, şu kısmını etmedik» demedik. Şimdi bu durumda üzerinde durulacak üç nokta vardır.

Müttefiklerin verdiği sulh projesini kabul edip etmemek... Bu noktada tereddüdümüz yok, kat'iyen kabul edilemez. Bunu atalım. İkincisi: Bizim son projemiz. Harbe girmeden evvel, cihan huzurunda son bir defa daha sulh severliğimizi isbat ile, içte ve dışta vicdanları tatmin edelim diye yaptığımız bu proje de kabul edilmezse, üçüncü çare, elbette harptir.

Fakat, tekrar edeyim ki, üçüncü çareden evvel, projemizin Müttefiklere verilmesi teşebbüsünü de yapmak lâzım geldiğine biz, Vekiller Heyeti olarak kaniiz. Siz de bunu tasvip ediyor musunuz?»

Bu sualim üzerine, Meclis yine karıştı. Bilhassa ikinci guruba mensup milletvekilleri, açık olan sorumu cevaplandıracak yerde, bana bir sürü şeyler sormağa başladılar. Bu arada, «Musul meselesi hakkındaki kanaatımı değiştirmiş olmakla» ittihama kalkanlar da vardı.

Bunlara da, cevap vererek, dedim ki :

«Hiç bir zaman, hiç bir hususta kanaatini değiştiren bir adam olmadığımı siz de bilirsiniz. Musul meselesinde de kanaatımı değiştirmiş değilim. Şimdiye kadar ne dedimse, yine onu söylüyorum: Musul meselesi bizim için Doğu vilâyetleri meselesidir. Doğu vilâyetleri meselesi, Türkiye meselesidir. İşte bu kadar sarîh konuşuyorum. Şimdi siz de Vekiller Heyetinin arz ettiğim veçhile, yapmak istediğini tasvip edip etmediğinizi lûtfen söyleyiniz...

Bu sefer, İkinci Gurubun en hararetli sözcülerinden Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni bey, hiddetle ayağa kalkarak, söylediklerimle, sorduklarımla hiç münasebeti olmayan bir çıkış yaptı:

«— Af'larına mağruren söyleyeceğim, efendiler, dedi, Rauf bey ve arkadaşları buraya iş görmek için değil, iskandil için gelmişler. O halde, boşuna vakit geçirmiyel' n, dönsünler gitsinler... Yoksa, burada bu Meclis huzurunda gerektiği gibi, vatanî meseleleri bahis mevzuu etsinler.

Derhal cevap verdim :

— Bütün konuştuklarım, sadece vatan ve millet meselele-

ridir. Hüseyin Avni beyin bu meseleler hakkındaki hassasiyetini bilmekle beraber, karşısındaki arkadaşlarının da aynı hassasiyette bulunduklarını takdir edememesine hayret ediyorum. Biz buraya iskandil etmeğe değil, demir atmağa geldik. Bu limanda bizim de hissemiz vardır. Hariciye Vekili de Murahhaslar heyeti reisi sıfatıyla gereken izahatı verdi. Ona da itiraz ettiler. Vekiller Heyeti Reisi, Hükûmet azalarının müşterek vazifelerinden mesuldür. Ve burada, bu mesuliyeti müdrik olarak konuşuyor, her suali de cevaplandırıyor. Öyle iken iskandil atmağa geldi, diyorsunuz. Beyefendi, biz vatana hizmet vazifesiyle iftihar ederiz. Fakat eğlenilmeğe tahammül edemeyiz.»

Sesler yükseldi :

— Hayır, siz bizimle eğleniyorsunuz!...

Devam ettim :

— Rica ederim, gayet ciddî meseleler üzerinde konuşuyoruz. Çok mühim, bu günü değil, yarını ve bütün bir geleceği sağlayacak veya sarsacak derecede mühim kararlar almak üzeriz. Benim kanaatım budur: Altıyüz yıllık bir geçmişi tasfiye ediyoruz.» derken, Mustafa Kemal Paşa da Meclise geldi, biraz sonra söz alarak, kürsüye çıktı, ve o da, meselenin cidden çok önemli ve nazık olduğunu, serin kanlılıkla görüşölüp, tartışılması gerektiğini söyleyerek, milletvekillerini sükûnete dâvet etti. Mustafa Kemal Paşa, hükûmetle, milletvekilleri arasında, bir nevi arabulucu vaziyeti alarak, bütün olup bitenleri benim anlattığım gibi izahtan sonra kısaca :

«— Bugün hepimiz kolaylıkla anlayabiliriz ki, Musul'u vermemekte ısrar edersek, derhal muharebeye gireriz. Bu sebeple Musul meselesini bir yıla kadar halletmek üzere tâlik edip sulha geçmek ve böylece muharebeyi kabul etmemek mümkündür. Kabil midir ve faydalı mıdır? İşte bunu da kolaylıkla düşünüp, bir karara bağlayabiliriz. Lüzum görürseniz bugün Musul meselesini müsbet veya menfi bir surette derhal hallederiz. Musul meselesinin hallini, muharebeye girmemek için, bir sene sonraya tâlik etmek demek, ondan vaz geçmek demek değildir. Belki bunu elde etmek için, daha kuvvetli bulunacağımız zamanı bekleyerek, bugün sulhu yaparız, bir veya iki ay sonra da Musul meselesini halle kalkarız. Fakat, bugün Musul meselesini halletmek istediğimiz vakit, bu meselede karşımızda yalnız İngilizler değil, Fransızlar, İtalyanlar, Japonlar ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Sulhten sonra yalnız İngilizlerle karşılaşacağız ki, bunda elbette menfaat vardır. Yoksa Musul meselesini bugün halledeğiz, ordumuzu yürüteceğiz, bu-

gün alacağız dersek, bu elbette mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alırız. Fakat Musul'u aldıktan sonra muharebenin hemen sona ereceğine kaanî olamayız. Şüphesiz orada da ayrıca bir harp cephesi açmış olacağız. Sözümün sonu şudur: «Vekiller Heyeti kendi mesuliyeti dahilinde, Murahhas Heyetine yeniden talimat verip, vazifesine devam ettirmek isteyebilir, yahut men' edip bir harbe başlamak olabilir. Siz, hangi şıkkı tercih ediyorsunuz?»

Mustafa Kemal Paşanın da bu açıkça konuşmasına rağmen Meclisteki muhalifler, sükûnet bulacakları yerde, bütün bütün asabileşerek, mütemadiyen itirazlar, çeşitli suallerle ortalığı gürültülere boğarak, nihayet Paşayı da fena halde sinirlendirmişlerdi. Bu arada, Trabzon Mebusu Ali Şükrü bey, bazı arkadaşlarıyla kürsüye kadar yürüyerek, mutlaka konuşmak istiyor; «Benim de söz söylemeğe hakkım yok mu?» diye bar bar bağırıyor, kürsüden inmek üzere olan Mustafa Kemal Paşa da, kendisine: «Bir haftadır durmadan konuştuğunuz yetmiyor mu? Daha ne istiyorsunuz? İşi bu dereceye getirmekle memlekete zarar veriyorsunuz.» deyince, ortalık büsbütün karıştı. Mustafa Kemal Paşa bağırıp çağıran bazı mebusların ortasında kaldı ve bunlar:

«Biz de milletvekiliyiz! Kimi tehdit ediyorsunuz? Mecliste artık emniyet kalmadı mı?» diye seslerini yükselttikçe durum pek tehlikeli bir hal alıyordu.

Meclise başkanlık eden Ali Fuat Paşanın sükûneti sağlamak için sarf ettiği gayretlere rağmen, Mustafa Kemal Paşaya karşı hiddet ve şiddetle: «Söylediğimiz sözlerin vatana hizmet olup olmadığını biliriz. Kimseden ders almağa ihtiyacımız yoktur!» diye bağırانların yarattıkları elektrikli havanın kargaşalığı, bir faciaya yol açmak üzere idi. İşte bu esnad Aali Fuat Paşa, Başkanlık makamından: «Efendiler, cira ederim, sakın olunuz...» diyerek, Meclisin meşhur çanını, birbirine girmek üzere olanların ortasına fırlatıp attı. Ve bu bir anlık filî müdahaleden istifade ile müzakereyi kesti.

Meclisin ötedenberi, gürültüleri dindirmek için son çare olarak Başkanca sadece ucundan tutulup sallanarak çalınması âdet olan çan, ilk defa olarak, ortaya fırlatılıp atılmış oluyordu. Başka çare de yoktu. Aksi taktirde, belki de silâhlar da patlayacaktı. Ali Fuat Paşanın buradaki ânî hareketi çok iasbetli olmuştu.

duğu ve hükûmete itimat ettiği anlaşıldı. Bu suretle günlerdir işi gücü bırakarak, içine daldığımız gürültülü patırdılı ve daha çok şahsiyata dökülen tartışma ve çekişmelerden kurtulup selâmet sahiline çıkmış oluyorduk, ama itiraf ederim ki, ben henüz geniş bir nefes alabilmiş değildim.

Her neyse, bu konuya daha sonra geleceğim. Meclisle işi bitirdikten bir müddet sonra, murahhaslar heyetimiz tekrar Lozana gitti ve bilindiği gibi sulhu yaptı. Bu sulh muahedesile Musul meselesi talik, yeni bir müddet sonraya bırakılmıştı. Ondan sonraki safhalarda malûmdur. Yalnız bilinmediğini zannettiğim bazı safhalarda vardır ki, sırası gelmişken onları da anlatmak faydasız sayılmaz. Bu konuda benim bildiklerim şunlardır :

İkinci devrede Edirne Mebusu olan Cafer Tayyar Paşa, Meclise gelip de teşriî vazifesine henüz başladığı günlerde, cephelerin lâğvı ile kolordu teşkilâtı yapılmasına karar verildiği için, onu da Diyarbakıra kolordu kumandanı olarak göndermek isteyen Mustafa Kemal Paşa, yanına davetle, pek ehemmiyetli olan Musul meselesinin hâlâ muallâkta olduğunu, ne suretle halledileceği de henüz malûm olmadığı için Diyarbakıra fazla kuvvet toplamak mecburiyeti duyulduğunu anlatarak: «Bu kuvvetin başına itimat ettiğimiz kıymetli bir arkadaşın gitmesini istiyoruz. Bu sebeple Fevzi Paşa (Mareşal) ile de mutabık kalarak, zatı âlinizi intihap ettim. Kabul ederseniz memnun olurum.» diyor.

Cafer Tayyar Paşa, milletvekilliğinin bakî kalıp kalmıyacağını soruşu üzerine, Mustafa Kemal Paşadan: «Evet, zaten kanunu kaldırmıyacağız. Diğer kumandanlar gibi milletvekilliğiniz bakî kalacaktır.» cevabını alınca:

«O halde, muvakkat bir zaman için, Diyarbakıra gitmeyi memnuniyetle kabul ederim.» diye şu teklifte bulunuyor:

«Ancak bilirsiniz ki, İngilizler Musul vilâyetini Mütareke-den sonra bir olup bitti ile, işgal ettiler. Aynı hareketi ben de yapabilirim. Eğer bu hareketim, Hükûmetin politikasına uygun çıkarsa, Musul vilâyeti kazanılmış ve dava halledilmiş olur, aksi halde, tarihî mesuliyet benim üzerime yüklenir. Siz de: «kumandan hükûmetin isteğine aykırı olarak bu hareketi yapmıştır. Kendisini Divan-ı Harbe verdik. Mesul edeceğiz, dersiniz ve işi yine politika yolu ile halledersiniz.»

Mustafa Kemal Paşa, bu teklif karşısında, hiç tereddüt etmeden şu cevabı veriyor:

— Zaten sizi, bu işi bu tarzda yapabileceğinizi düşünerek,

intihap ettim. Rast gele bir kumandanın başarabileceği bir iş değildir. Bu hususta sizden eminim.»

Cafer Tayyar Paşa, bu cevap üzerine: «İtimadınıza teşekkür ederim. İnşallah muvaffak olacağız Yalnız herhangi bir sakatlığa meydan vermemek için, siyasî duruma göre bana hareket zamanını tayin edecek bir işaret verin kâfi, Paşam» diyor ve bu suretle tam bir mutabakat ile Mustafa Kemal Paşadan ayrılarak bir kaç gün sonra Diyarbakıra gidiyor.

Cafer Tayyar Paşa bunları anlattıktan sonra derdi ki:

«Diyrbakıra gidişimden bir müddet sonra, hiç hesapta olmayan bir Nesturi meselesi patlak verdi. Van'ın güneyinden, Siirt vilâyetinin doğusunda ve Mardin vilâyetinin kuzeyinden ve doğusundan Irak hududuna kadarki geniş sahada bulunan Nesturi'ler Irak ve Musuldaki İngilizlerin tahrikiyle aralarına devlet memuru sokmak istemiyecek derecede başlarına buyruk hareket ederlerken, günün birinde iki jandarmamızın vurulması ile, iş büyümüş ve bütün o bölge İngilizlerin gizlice verdikleri silâhlarla ayaklanmıştı. Bunun üzerine temizlik harekâtına başlayıp, kısa bir zamanda Nesturi'lerin kâmilten hakkından gelmeğe ve o bölgeyi İngilizlerin tesirinden kurtarıp nüfuzumuz altına almağa muvaffak olmuşum. İşte bu harekât esnasında, bana Ankaradan en ufak bir işaret verilmiş olsaydı. Musul vilâyetini bir hafta ,nihayet on gün içinde kâmilten işgal edebilirdim.»

Her halde o sıralarda siyasî durumun böyle bir teşebbüse elverişli olmadığı görülmüş olmalı ki, Musulu kurtaracak bu fırsat kaçırılmıştır. Fakat bundan sonra bir de şu var ki, niçin neticelendirilmediğini anlayabilmek güçtür:

Lozan'dan sonra, Londraya Büyük Elçi giden Yusuf Kemal beyin (Tengirşenk) orada Başvekil ve Hariciye Nazırı Makdonald'a bir vesile ile, henüz muhalefet partisi başkanı iken İstanbulu ziyaretinde verdiği bir mülâkatta «İş başına gelince, Musul meselesini behemehal halledeceğiz» demiş olduğunu hatırlatınca, Makdonald'ın da: «Evet, öyle bir vaitte bulundum ama, şimdi kendimi hariciye makinesine kaptırdım, kurtaramıyorum.» diye şakalaştığı günlerden bir müddet sonra, mevsuk bir kaynaktan aldığım bir habere göre, İngilterenin meşhur petrolcülerinden Lord İnverfort, Büyük Elçiliğimize giderek, Yusuf Kemal beye, şu teklifte bulunmuş: «Musul meselesi, biz İngilizler için petrol meselesidir. Petrol işini aramızda hallersek Musul vilâyetini size bırakmanın çaresini buluruz.»

İngiliz petrol kralının bu teklifini, Yusuf Kemal bey Ha-

riciye Vekâletine bildirmişti. Fakat o sırada Hariciye Vekili olan İsmet Paşadan cevap alamamıştır. Bundan sonra, galiba İngiliz petrolcuları İstanbul'a gelerek, bu sefer doğrudan doğruya İsmet Paşa ile görüşmek istemişler, yine bir netice alamamışlar. Sonra, bir teşebbüs daha olmuş, bu defa da, araya bir takımlarının girişiyle, iş büsbütün neticesiz kalmış...

Kısaca, petrol konusunda menfaatlarını sağlamak suretiyle, İngilizlerle bir anlaşmaya varılarak Musulu kurtarmak hususunda, bazı fırsatların kaçırılmış olup olmadığı artık tarihin bileceği bir şeydir.

Benim bildiğim, biz Lozan'da ana vatanın bir kıymetli parçası olarak üzerine titremekle beraber, nihayet bir vilâyet için bütün bir milleti yeniden sonu neye varacağı bilinmez bir harp felâketine sürüklememek düşüncesi ile, Musul meselesini tâlik yani iki tarafın da sükûnetle işi ele almasını sağlayacak bir zamana bırakmayı muvafık bulmuştuk. O (zaman) gelip çatınca neler yapıldığını ve bu arada hakikaten fırsatlar kaçırılıp kaçırılmadığını iş başından uzak bulunduğum için, bilmiyorum.

MECLİS ESKİ MECLİS DEĞİLDİ...

Mecliste bana itimat reyi veren çoğunluk dışındaki milletvekilleri arasında, İkinci Gruba mensup olanlardan başka birkaç da kendi gurubumuzdan olanlar vardı. Meclis gerek tartışmalar esnasında, gerek itimat reyi verirken ve bilhassa Ali Şükrü bey meselesindeki haliyle, yarısına yakın azasiyle bariz bir tereddüt, şüphe, endişe hattâ hoşnutsuzluk içinde bulunduğunu gösteriyordu.

Bir Hükûmet Başkanı olarak, karşımdaki hele Büyük Millet Meclisi gibi teşriî ve icraî kuvveti nefsinde toplayan bir bir Meclisin, içinde bulunduğu ruh haleti ile belirttiği bu durumu, umursamazlık ederek, üzerinde durmamazlık edemezdim. Vekil arkadaşlarla da bu hususu görüşerek onların da benimle aynı fikirde olduklarını anladıktan sonra, ne yapmak gerektiğini düşündük. Büyük Millet Meclisi, her tehlike ve her felâketin tek çaresi ve silâhı olan birbirine kardeşçe ve candan bağlılık sayesinde iç ve dış düşmanların hakkından gelerek büyük zafere kavuştuktan sonra, çeşitli sebepler ve bilhassa Mustafa Kemal Paşanın diktatörlüğe doğru gittiği şüphesi ve endişesi içinde, bunalan bir kısım azasiyle, memleketin en çetin dâvalarında dahi uzlaşma bilmez bir hale gelmişti.

Bu durum karşısında Hükûmet Başkanı olarak ben, arkadaşlarla alınması gereken tedbirleri konuştuktan sonra, tertiplediğim bir Vekiller Heyeti toplantısına Mustafa Kemal Paşa ile, Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşayı da davet ettim.

İstasyon binasındaki dairemde yaptığımız bu gizli toplantıda bilhassa savaş alanlarında kazanmış olduğumuz büyük zaferi, sulh masası başında kaybettiğimizi iddia ile, bunu her tarafa yayan muhalefetle aramızda beliren ayrılığın, Ali Şükrü bey meselesinde, bütün bütün arttığını tebarüz ettirerek durumu uzun uzadıya izahla Büyük Millet Meclisinin, artık memle-

ket ve millet davalarındaki sarsılmaz birlik ve beraberlik hasasiyeti ile malûm eski Büyük Millet Meclisi olmaktan çıktığını ve bu hal ile bu Meclise güvenilerek kolay kolay iş görülemeyeceğini söyledim ve dedim ki:

«Biz Hükûmet olarak, memleketin selâmeti namına Meclisin yenilenmesinin zarurî olduğu kanaatinde bulunuyoruz..»

Mustafa Kemal Paşa, hiç sesini çıkarmadan, «Sen ne fikirdesin?» der gibi Ali Fuat Paşaya baktı. Epeyi zamandanberi Meclise bilfiil başkanlık etmekte olduğundan dolayı Ali Fuat Paşanın fikrine elbette kıymet vermek gerekiyordu. Bu düşünce ile ben de onun konuşmasını beklediğimi ihsas edince, Ali Fuat Paşa dedi ki:

«Bence Meclis, manevî durumu itibariyle, yine eski Meclistir. Fakat bazı olup bittiler karşısında kalması, Adnan beyle Refet Paşanın İstanbulda kimseye sormadan bir takım önemli işler yapmaları, bazı Vekillerin Meclisle temaslarında eskisi gibi samimî olmamaları ve Baş Kumandanlık adı altında bir askerî idarenin her işe hakim olduğu zannı, ve Büyük Zaferin gerektirdiği şekilde bir sulhun yapılamıyacağı endişesi ve nihayet Ali Şükrü bey hadisesi İkinci Gurubu olduğu kadar, Birinci Grubu da sarsmıştır. Millet Vekillerinin çoğunluğu arasında, vatanî vazifelerinin sona ermiş olduğu hakkında umumî bir kanaat hasıl olmuş gibidir. Millî Mücadeleye biz başladık, biz vuruştuk ve muzaffer olduk. Şimdi sulhu yapıp, yeni idareyi kurmak vazifesi İkinci Büyük Millet Meclisine ait olmalıdır, diyorlar. Meclisteki sulh müzakereleri esnasında, milletin reyine müracaat fikri de bu sebeple, çoğunluğa mülâyim gelmişti. Birinci Büyük Millet Meclisinin tarihî vazifesini mükemmel bir şekilde başarmış olduğuna dair kanaat umumîdir. Göreceksiniz ki, seçimleri yenilemek kararını, Meclis ittifakla kabul edecektir..»

Ali Fuat Paşa bu sözleriyle, beni teyit etmiş oluyordu. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa da aynı fikirde olduğunu beyanla, ne suretle seçimi yenilemeğe gidileceği hususları konuşuldu ve sabaha karşı kat'i karar da verildi.

Birinci Büyük Millet Meclisi son toplantısını 15 nişan 1923 günü yapmış ve daha evvel bir hayli tartışmalarla verdiği seçimleri yenileme kararı ile, memleket İkinci Büyük Millet Meclisini seçmek vazifesine davet edilmişti.

Türkiye; İstanbulu, İzmir, Bursası, Aydın, Adanası, Gaziantep'i ve sair kurtulmuş vilâyetleri ile, bir bütün halinde, fakat henüz siyasî taazzuvlardan mahrum, yani yalnız Mustafa Kemal Paşanın başında bulunduğu (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) ile, kendine mahsus bir hava içinde ilk seçimini yapacaktı.

Bu sebeple, millete yol göstermek için bir takım hazırlıklar yapılması gerekiyordu.

İlk evvel, Mustafa Kemal Paşa yeni seçime girerken, (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) ni «Halk Fırkası» şekline sokmak niyetinde olduğunu belirtti. Fakat bizce en önemli olan, Mustafa Kemal Paşanın adı ne olursa olsun bir seçime girecek bir cemiyet veya fırkanın başında bulunması veya bulunmaması meselesi idi.

Ben, barış içinde gireceğimiz yeni siyasî hayatta, bu hayatın icaplarından olan siyasî teşekküllere de yer verilmesi gerektiğini düşünerek Mustafa Kemal Paşanın bundan böyle herhangi bir siyasî cemiyet veya fırkanın bilfiil başında bulunup, mücadeleye atılarak, o yolda hırpalanmasını doğru bulmuyor, aksine onun bundan sonraki millî iradeyi hâkim kılarak demokrasiye doğru gidecek siyasî hayatımızın gerektiği gibi gelişmesini sağlamak için, fırkalar üstünde Büyük Kurtarıcı ve Önder prestijiyile, tarafsız bir Devlet Başkanı olarak, müstesna bir mevki işgal etmesini, memleketin menfaatine uygun buluyordum. Seçimleri hazırlayacak heyetin başında bulunan Mustafa Kemal Paşaya bu fikrimi, açıkça beyanla, memleketin bundan sonraki siyasî hayatında nazım rolü oynayacak böyle müstesna bir mevkie şiddetle muhtaç olduğunu ve kendisinin böyle bir mevkide, herhangi bir siyasî teşekkülün başında bulunmaktan daha çok nüfuz ve yetki ile her bakımdan faydalı olacağını bütün samimiyetimle uzun uzadıya izahla rica ettimse de, yazık bu noktada anlaşılmaya imkân hasıl olmadı. Hattâ bir gün yine bu mevzuda başbaşa konuşurken, İzmirden Ankaraya dönüşümüz esnasında, belki şaka tarzında da olsa, ileri sürdüğümüz «Siyasî hayatı bırakıp, bundan sonra çiftçiliğe başlamak» fikrini hatırlatarak;

«— Paşam, bence bundan sonra size yakışan ne o, ne de budur. Siz, kurtardığınız memleketin daha yapılacak birçok önemli işleri olduğunu düşünerek artık ne çiftlik sahibi olarak bir kenara çekilebilir, ne de bir siyasî teşekkülün başında didi-

şebilirsiniz. Siz, her şeyin üstünde ve bütün bir milletin sevi-
len, sayılan temsilcisi olarak, dümen başında, tek yol gösterici
vaziyetinde kalmalısınız. Dediğim zaman, düşünceli bir hal ile;

— Belki haklısın Rauf, fakat bugün için değil... Hele bir
şu işleri de bir bitirelim, sulh de olsun... Ondan sonra düşün-
rüz.» cevabını vermişti.

Bu, belki bir vaitti. Lâkin, (bitirilmesini istediği işlere) bir
kere daldı mı, artık onlardan kendini kolay kolay kurtaramı-
yacağından korkuyordum. Bence, bu işleri itimat ettiği başka-
larına bırakmanın tam sırasıydı. Fakat, her türlü yetkilerle mü-
cehhez, tarafsız bir devlet başkanı olarak o müstesna şahsiye-
tiyle memleketin kaderini elinde tutması ile her şeyini, her in-
kılâbı ve her ileri hamleyi düzenleyip yürütmek işinde çok da-
ha kuvvetli ve müessir olacağı hususundaki samimî kanaatımı,
ne dedimse, ne yaptım sa kabul ettirememiştim. Aynı fikir ve
kanaatte olan Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar gibi arka-
daşlarımın bu husustaki çalışmaları da bir netice vermemişti.

Bu vziyette seçimi hazırlayan heyetin başında gece gündüz
bilfiil çalışarak teferruatına kadar her işe bizzat nezaret eden
Mustafa Kemal Paşayı, bu çalışmalarında yalnız bırakmağa
mecbur oldum.

Seçim heyeti, istasyonda benim ikametkâhım olan dairede
toplanıyordu. Fakat ben, «— Tek siyasi taazzuv olan Müdafai
Kukuk Cemiyetinin başında siz böyle bilfiil çalışmakta de-
vam edince, hangi vatandaş karşımıza çıkıp da, ben de bir fırka
kuracağım, yahut adaylığımı da koyacağım demek cesaretini
gösterebilir.» diyerek, seçim işlerine kat'iyyen karışmadan,
yalnız kendi işlerimle meşgul olmakta mazur olduğumu söy-
ledim ve öyle yaptım.

Başka türlü yapamazdım. Bir Hükûmet Başkanı olarak el-
bette halka; şunu seçin, bunu seçin... diye listeler sunup, pro-
pagandalarla teşviklerde bulunamazdım.

Tarafsız bir Hükûmet Başkanı olarak, yalnız seçimlerin
mümkün olduğu kadar sükûnet içinde kanunlara uygun bir şe-
kilde yapılmasını temine çalıştım. Şunu da söyleyim ki, Birinci
Meclis dağılacağı günü son dakikada, «Hiyaneti Vataniye» ka-
nununun ilk maddesini tadil ederek (Saltanatın ilgasına ve hâ-
kimiyet ve hükümranlılık haklarının gayri kabili terk ve tecezzi
ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının hakikî mümesili olan

büyük Millet Meclisinin mânavî şahsiyetinde mündemiç dir. 1 Teşrinisani 1920 tarihli karar hilâfına veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin meşruluğuna isyanı mutazammın kavlen ve tahriren veya fiilen ankasdin muhalefet veya ifsadat ve neşriyatta buulnanlar vatan haini sayılır» şekline sokmuş olduğundan, seçim mücadelesi denen şey oldukça gürültüsüz, patırtısız geçmişti. Zaten mücadele, ancak şahıslar arasında olabiliirdi. Rejim meselesini kimse ağzına almayı dahi artık hatırına getiremezdi. Buna rağmen, İkinci gurup mensuplarının şurada burada Mustafa Kemal Paşa aleyhine konuştukları duyuluyordu. Fakat netice yine bütün milletin O'nun etrafında toplandığını gösterdi. Bu arada ben de İstanbul'dan seçilmiştim. Bu netice üzerine birbirimizi tebrik ederken, ben yine:

«— Paşam bu işte hayırlısile oldu bitti... Bundan sonra...» derken, o gülümsiyerek: «Düşüneceğiz Rauf, düşüneceğiz..» demişti.

AYRILIŞ...

Rauf Bey Lozan'dan sonrasını şöyle anlatır:
Sulhun takarrür edişinin ertesi günü, İcra Vekilleri Hey'eti Reisi olarak, son imzayı, Lozan Murahhaslar Hey'eti Başkanlığına çektiğim şu telgrafın altına attım:

«Cihan Harbinin hudutsuz ıztıraplarından kurtulmak ve milletimizin dünya sulhunu kurmakta ne büyük bir âmil olduğunu fiilen isbat eylemek maksadiyle imzaladığımız Mondros Mütarekenamesine rağmen, uğradığımız en fecî tecavüzleri, hayat hakkımızla istiklâlimizi payimal eyleyen Sevr Ahitnamesi tâkip eylemişti. Yüzyıllarca hür ve müstakil yaşamış olan aziz Türkiye'nin necip halkı, maruz kaldığı gayrimeşru ve feci tecavüzler karşısında bütün şuuru ve bütün varlığıle hayat hakkını ve istiklâlini kurtarmak için kıyam ederek teşkil eylediği yılmaz ve yenilmez millî ordusu ile büyük reis ve Başkumandanımızın ve celâdetli kumandanlarımızın sevk ve idaresile zaferden zafere yürüdü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmetinin millettan aldığı kudret ve kuvvetle ve ordularının pek müstesna cengâverlik kaabiliyetiyle istihsal eylediği bu muvaffakiyet ve muvaffakiyetlerin Lozanda, aylardanberi devam eden sulh müzakereleri sonunda milletlerarası bir vesika ile tevsiki, milletimize yeni bir faaliyet ve sükûnet devresi hazırlamıştır. Vekiller Heyeti azimkâr ve fedakâr milletimizin hayat hakkını ve istiklâlini sağlayan bu ahitnamenin tanzimindeki mesaiden dolayı başta zat-ı devletleri olduğu halde murahhaslarımız Rıza Nur ve Hasan beyefendilere ve müşavirler hey'etimize takdim-i tebrikât eyler efendim.»

Bu telgrafı çektikten sonra, ertesi günü, Meclis İkinci Reisi Ali Fuat Paşa ile birlikte, Çankaya köşküne giderek, Mustafa Kemal Paşa ile buluştuk. Yemeği orada, hep birlikte yedik. Sofrada Lâtife Hanım da vardı. Sulh meselelerini konuşurken, Paşa:

— İsmet de Lozandan yola çıkmış geliyor, deyince, gülmüsiyerek:

— Evet öyle... Ben de müsaadenizle gidiyorum, dedim ve anlattım:

— Lozandan yazdığı tedgraflar ve aldığı vaziyet dolayısıyla, konuştuklarımız malûm... Gerçi onun yalnız beni değil, târizlerine sizi de, vekil arkadaşları da hedef edindiği ve zaman icabı bunu hoş görmemiz gerektiğini söylemişsiniz ama, ben, ne olursa olsun, bir daha İsmet Paşa ile yüz yüze gelemem ve artık onunla birlikte imkânı yok çalışmam. Esasen, sulh muahedesi imzalamış olduğu gibi, bunu tatbik işini de ona bırakmak doğru olur düşüncesindeyim.

Mustafa Kemal Paşa şaşırdı.

— Demek onu istikbal de etmiyeceksin?

— Hayır, dedim, beni mazur görün, bunca yersiz târizlerden sonra, artık İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem... Yarın Sivas'a seçim daireme gidip biraz istirahat edeceğim. Zaten Meclis de yok... (1)

Müteesir oldu ve gayet samimî görünen, yumuşak bir sesle :

— Raufcuğum, dedi, ne söyliyeyim bilmem ki, haklısın... Bu muhit adamı ahlâksız yapıyor.

— Paşam üzülme, dedim, bir düzine namuslu adamla sen bu memleketi mükemmel idare edersin...

Bu; Mustafa Kemal Paşa ile son görüşmemiz oldu. Sofradan kalkınca, biraz daha ayak üstü, fakat artık bu konulara hiç temas etmeden, görüştük ve kucaklaşarak vedâlaştık.

Ertesi günü Sivasa giderken, İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığından istifanamemi yazdım ve (Ben Sivastan bildirince, verirsin) diye Ali Fethi beye bıraktım. Sivas'ta bir müddet kaldım. Meclis toplanınca, kendisine bildirişim üzerine, Fethi bey, istifanamemi Meclis Başkanlığına verdi. Sivastan sonra İzmir'e, epeydir görmemiş olduğum valdemin yanına gittim. Bir müddet orada kaldım ve İstanbula döndüm.

29/30 ekim 1923 gecesi, henüz yatmışım ki, top sesleriyle uyandım. Merakla kulak verdim, top sesleri dinmiyordu. Yüze yaklaştığını fark edince, içimden doğan bir hisle: «Mutlaka

(1) Birinci Büyük Millet Meclisi 15 nisan 1923 de seçimleri yenilemek kararıyla dağılmış, ikinci Meclis te henüz toplanmamıştı.

Elli yıl evvel Osmanlı Ordusunun biri kara, öteki deniz kuvvetlerine mensup bu iki tanınmış kumandanı kadar canciğer dost ve arkadaş başka hiç bir çift yoktu — Mustafa Kemal ve Rauf Beyler

Cumhuriyettir, öyle ise memlekete ve millete hayırlı ve uğurlu olsun» dedim.

Sabahleyin erkenden gazeteleri alınca, geceki hükmümde aldanmamış olduğumu anlayarak, bir derece daha müsterih oldum. Fakat o sabahki ve ertesi günkü gazetelerin çoğu, bunu **beklenmedik bir hâdise** telâkki ediyorlardı. Halbuki hiç de öyle değildi. Çünkü üç yıl önce 23 nisan 1920 de Büyük Millet Meclisi açılıp da faaliyete geçtiği gündenberi içinde yaşadığımız rejim, fiilen Cumhuriyetti. Bazı sebeplerle sarih olarak adı verilmemişti. Şimdi ise sarahatle adını alıyordu.

Yalnız bu formalite yerine getirilirken, meclisteki müzakerelerin dar bir zamana sıkıştırılmış olması ve böylece, acaba neye karar verilecektir diye bekleyen umumî efkârın, hazırlanmadan anî bir karar karşısında kalması yüzünden, telâşlanıp heyecanlanması varit olabilirdi. —

O gün ziyaretime gelen (Vatan) ve (Tasvir-i Efkâr) gazeteleri baş yazarları Ahmet Emin ve Velit Ebuzziya beylere de aynı şeyleri söyleyerek:

«Niçin telâş ediyorsunuz. Saltanat fiilen kaldırıldığı zaman da yine böyle telâşlar olmuş, fakat mecliste konuşulunca mesele anlaşılmıştı. Şimdi, bu da Mecliste konuşulunca anlaşılabacaktır. Bu süratin elbette hükûmetce zarurî görülen bir sebebi vardır. Hiç şüphe etmiyorum ki, mes'ul devlet adamları bu bapta en selâhiyetli karar mercii olan Meclis vasıtasıyla milleti aydınlatıp zihinleri tatmin edecektir. Umumî efkârın bunu bilmesi de tabii hakkıdır.» demiştim.

Bence Cumhuriyet kelimesi üzerinde mütalâa ve münakaşa doğru değildir. Benim içtihadım, her millet gibi hür ve refah içinde yaşamağa liyatakitini, tarihte emsaline ender tesadüf edilir bir tarzda isbat eden asil milletimizin, istklâl ve refahının tamamiyetini sağlayan şeklin, en doğru olacağı kaidesidir. Kuvvetini yalnız ve yalnız milletin rey ve muvafakatından alarak ve başka hiç bir tesir veya kuvvetin karşısında eğilmiyerek, en isabetli kararlarıyla millet ve memlekete her gün arta arta saadet ve selâmete doğru yükselteceğine zerre kadar şüphe olmayan hükûmet tarzı işte budur. Millet esasen bu idare şeklini hak edip, zaferiyle temin etmiştir. Elverir ki meseleler milletimizce muhakeme edilerek, mâlum olsun. Netice behemahal halkın saadet ve refahına müncer olur. Bu esaslar bakı kaldıkça, değişiklik, hedef ve gayeyi ihlâl edip, değiştirmez. Bundan başka, geçmiş bir hükûmet tarzının yerine kaim olan

bir hükûmetin payidar olabilmesi ancak, gideni aratmayacak bir surette, halkın büyük çoğunluğunun isteklerine uygun hareket ve saadetlerini temin ile vatanın istiklâl ve şerefini hakkiyle korumak yolundaki başarısı ile kaabil olur. Aksi takdirde isim veya üst tabakada şekil değiştirmekle, gerçek ihtiyaçların temin edilmiş olacağını zannetmek, bilhassa en yakın geçmişte gördüğümüz bunca acı tecrübelerden sonra, fahiş bir hata olur.»

Ogün yine gazeteciler tarafından bana sorulan «Kuvvetli hükûmet nasıl olabilir?» سوالini de şu suretle cevaplandırmıştım:

«Benim anladığım kuvvetli hükûmet, vazife ve selâhiyetlerini ve bunların icaplarını müdrik, millî hakimiyet esasını benimsemiş, kanaatlerini ve maruz kalacağı zorlukları ancak ve ancak Millet Meclisinde samimî ve açık hasbihallerle hal ve fasıl etmek esaslarına sadık, tecrübeli ve olgun bir heyet demektir. Yoksa bazılarının sandıkları gibi zorbazu ve yumrukla iş görmek isteyen bir heyete kuvvetli hükûmet demek asla doğru olmaz. Gerçi mazide millet, tam ve kâmil olarak mürakabe yapamadığı için, böyle hükûmetler görmüşse de, artık bu gibi cüretlere zemin kalmamıştır. Esasen Büyük Millet Meclisi devamlı şekilde toplantı halinde var olup, eskisi gibi vazifesini yüksek azim ve fedakârlıklarla yapmakta devam ettikçe bu gibi endişelere yer kalmaz.»

Benim bir millet vekili sıfatiyle, umumî efkârın duygularına da tercüman olduğuma inanarak söylediğim bu sözler, mensup olduğum Halk Fırkasının, zaten icra heyeti başkanlığından ayrıldığım, yani İsmet Paşa ile aramızın açıldığı gündenberi onun lehinde ve benim aleyhimde bir nümyaış hareketi yapmak vesilesi arayan, ifratçı unsurları derhal harekete geçirdi. Bunlardan biri fırka grup başkanlığına verdiği bir takrirle, benim «İtiraz yollu beyanatla Cumhuriyeti za'fa duçar etmiş olduğum ve ayrıca mahiyeti meçhul bir fırka teşkili fikri ile kitidardaki Halk Fırkasını ikiye bölmeye teşebbüs ettiğim» için meselenin acele olarak fırka gurubunda görüşölüp aydınlatılmasını istedi.

Bu toplantıda bulunmak üzere Ankaraya gittiğim zaman evvelâ Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istedim. Ve Çankaya köşkünde ziyaretine gittim. Fakat kendisini yatakta ve son derece rahatsız bir vaziyette görünce, bu mesele hakkında tek söz söylemekten çekinerek sağlık ve afiyetler dilemek ve teselli edici sözlerle yetindim.

AYRILIŞI TAMAMLAYAN SEBEPLER..

Fırka gurubu toplandı, Tabii olarak başkanlık etmesi gereken İsmet Paşanın: «Bu günkü toplantıda benim de konuşmam icabedeceğinden başkanlık makamını başka bir arkadaşına bırakıyorum.» diye kürsüden indiğini görünce, bu olağanüstü toplantının niçin yapıldığını ve burada asıl kimlerle karşılaşacağımı anlamış oldum. Ve işi uzatıp beyhude vakit kaybetmeğe meydan vermeden, kürsüye çıktım konuşmağa başladım, dedim ki:

«Efendiler, hiç birimiz kendimizi melek farz edecek kadar düşüncesiz değiliz. Beşeriz. Beşerde sevmek de sevmemek de vardır. Ben bazı kimseleri sevmeyebilirim. Bazı kimseler de beni sevmeyebilirler Hatta hiç sebep olmadan bu böyle olabilir. Bu itibarla böyle önemli bir meselede, işi şahsî olarak tetkik ve şahıslarla eseri mukayese etmek sizin de düşüncelerinizden çok uzak bir muhakeme tarzı olacağından eminim. Bizim eğer tenkit etmek istediğimiz bir nokta varsa, o da eserdir. Eseri tenkit ederken veya eser hakkında mütalâa yürütürken, sevmek ve sevmemek de her zaman şahısların ve içtihatların muhterem olduğu esasını kabul etmekte müsterek olduğumuzdan şüphe etmiyorum. Benim kudsî duygularım, Cumhuriyet idaresinden başka hiç bir idarenin taraftarı olmama müsait değildir. Esasen «Türkiye hükûmetinin şekli nedir?» sualine karşı büyük reisimizin yine bu kürsüden müsbet cevap olarak «Büyük Millet Meclisi Hükûmetidir. Çünkü biz bize benzeriz. Bize mahsus bir idaresir.» demiş olduklarını da hatırlarsınız. Bu benim vicdanımı tatmin eden en büyük bir ifade idi. Ve buna itiraz etmek havsalamdan dahi geçmemiştir. Bu tatminkâr ve kat'î ifadeden sonra bu idareye, son kabine buhranı yüzünden yürütülmez bir şekil alışı üzerine (Cumhuriyet) adı verilmiş olmasına itiraz etmek nasıl aklıma gelebilirdi? Bir millet ki (Cumhuriyet) taraftarıdır, ve millî hakimiyet kayıtsız şartsız hüküm sürdükçe «Cumhuriyet» den başka bir şey istemiyor, fakat bu-

nu bütün varlığıyla isterken, lâıyıkıyla tatbik edemezsek diye endişeye düşerse, arkadaşlar, bundan memnun mu, yoksa me-yus mu olmak lâzımdır?»

Rauf bey işte bu kadar düpedüz, dosdoğru, açık konuşmuş-tur. Fakat buna rağmen karşıdakiler, bilhassa İsmet Paşanın bambaşka bir maksat ve gaye ile etrafına toplayıp, bir nevi manga gibi idare ettiği kimseler, bazı kelimeler üzerinde du-rarak, çeşitli tevil, tahrif ve tefsirlerle itirazlara başlayarak, konuşmaları tamamiye, Rauf beyin şahsına hücum şekline dök-tüler.

Rauf bey derdi ki: «Bu şekilde konuşanların benden iste-dikleri; kayıtsız şartsız millî hâkimiyeti sağlamayan herhangi bir idareyi «Cumhuriyet» olarak kabul etmemekliğim idi. Gerçekten Cumhuriyetçi olan akıllı başında bir kimse, bunu kabul edemezdi. Verdiğim cevapta bu noktayı tekrar aydınlatarak Cumhuriyeti ancak millî hâkimiyeti tam mânasıyla sağlaması şartıyla kabul ettiğimi ve zaten Cumhuriyetin başka mânası ol-madığı, yoksa güney Amerika memleketlerinin bazılarında ol-duğu gibi millî hâkimiyeti hiçe sayarak «Cumhuriyet» adı ile hüküm sürülmesinin Cumhuriyet sayılmıyacağını anlattım.»

Bu sırada, yine şahsiyata dökülenlerden bazıları, Rauf beyin İstanbulda Halifeyi ziyaret etmiş olmasının, Cumhuriyet aleyh-tarı olduğunu gösterdiğini söylediler. Rauf bey bunları da ce-vaplandırarak, Halifenin, Büyük Millet Meclisi tarafından se-çilmiş ve biat edilmiş bir zat olduğunu hatırlatıp: «Bu vaziyet-te bulunan bir zat, beni davet ederse, ben bu davete icabeti di-nî, ahlâkî ve millî bir vazife bilirim. Şunu da söyleyeyim ki, ben İstanbul mebusan meclisine Mustafa Kemal Paşanın arka-daşı ve Kuvayi Milliye'nin temsilcisi olarak gittiğim zaman, hattâ vatansever sayılan bir çokları benimle temastan çekine-rek, benden kaçtıkları halde, o zaman Veliath ve bugün Halife olan bu zat, bir toplantıda yanına gelip samimiyetle elimi sı-karak bana: «Niçin görüşemiyoruz.» dedi açık söyledim: «Cesa-ret edemedim. Çekindim. Görüşsem sizi müşkül mevkie sokabi-irim.» dedim. «Hayır ehemmiyeti yok, görüşelim.» cevabım vererek, ısrarla davet etti. Bu civanmretliği gösteren zat, hele Büyük Millet Meclisi kararıyla Halife seçildikten sonra beni davet ederde, gitmezsem dünyanın en saygısız adamı olurum. Gittim efendiler... Yarın davet ederse yine giderim. Ama fırka kararından bahsediyorlar. Hangi karardır? Bunu bilmiyorum. Esasen fırkanın henüz tesbit ve tayin edilmiş bir programı da-

hi yoktur ki, ben onun dışında hareket etmiş olmakla muahaze edileyim.

Hatalarım olabilir, hatalarım hattâ kabahatlerin olursa itiraf ederim? Yalnız kanaatimin dışında ve başkalarının arzularına göre hareket etmek kabiliyetini bende görmek isteyenler, fikirlerini düzeltmelidirler. Ben bunu yapamam.»

Rauf Beyin bu sözleri bazılarının «Bravo» sesleriyle karşılanınca İsmet Paşa, pek telâşlı, asabî ve heyecanlı bir halde kürsüye çıktı:

«Esaslı bir devlet şekli bahis konusu olduğu vakit, mütaalâ ve hisler aramızda kalmaz. Bizi seyreden bütün bir dünya var!» dedikten sonra, doğrudan doğruya ve sert bir edâ ile Rauf beye hitap ederek:

— Rauf bey, Rauf bey!. Siyaset yapıyoruz. Hataları birer birer itiraf etmeliyiz. Hattâ basit bir iktisadî teşebbüs sahibi gördünüz mü ki, işe başlarken sermayesini tehlikeye koyduğu kanaatinde bulunsun. Bir işe başlayan adam, daima sonunun selâmet olacağını sağlayarak, başlar. Bahusus böyle inkılâp zamanlarında hükûmet adamları herhangi bir şüphe izhar etmezler... Hatadır... hata ettiniz Rauf bey efendi!..» diyerek, bu minval üzere, sesini yükselte yükselte bir çok konuştuktan sonra, sözlerini şöyle bitirdi: «Rauf bey beyanatlarında bizimle bir zıd-dı tam olarak gördüğümüz noktaları geri alarak, bu fırka içinde yürümek kararında mıdır? Yoksa siyasî beyanatlarında bizimle zıd-dı tam olan noktaları muhafaza ederek fırkamızın dışında ve Mecliste bizimle karşı karşıya çalışmak kararını mı verecekler? Son söz ve karar şimdi kendilerine aittir.»

İsmet Paşa, bu sözleriyle bütün maksadını, yani kendini kuvvetli hissettiği durum içinde, daha kuvvetli olmak ve bu suretle artık rakipsiz bir halde, mümkün olduğu kadar uzun, uzun bir zaman iş başında kalmak hırsını tatmin için, karşısına çıkması ihtimali olan gerçekten de dürüst ve idealist insanları bir punduna getirip, Mustafa Kemal Paşanın yanından uzaklaştırmak gayesini belirtmiş oluyordu.

Rauf bey, bunun farkında idi. Fakat, İsmet paşanın oyununa gelmek de istemiyordu. Nitekim, gayet sükûnetle, verdiği cevapta, Halk Fırkasından ayrılmağı düşünmediğini, bunun için bir sebep de bulunmadığını söyledikten sonra: «— Tekrar ediyorum ki, Cumhuriyetçiyim. Esasta birlik olduktan sonra üst tarafı teferruattır ve ayrıca bir aile arasında olduğu gibi konuşularak anlaşmaya varılabilir. Ben Ankaradan münfail

ayrılmış olabilirim (1). Bir fert, bir zat ile aramızda bir mesele olabilir. Lâkin bu şahsıdır. Devlet ve millet meselesi değildir. Şimdi siz, Rauf ifadesini behemehal tashih ve tekzip etmelidir, diyorsunuz. Bunu imkân yoktur. Hakkımda ne yaparsanız yapınız. Sözlerimi asla geri alamam. Ben gidiyorum. Karar sizindir. Hemen Cenab-ı Hak bu mülk ve millete acısın, refah ve sadet versin.» diyerek, kürsüden indi ve salondan çıktı.

Ertesi günkü «Tanin» de Hüseyin Cahit bey, yazdığı bir başmakalede bu safhadan bahsederken şöyle diyordu:

«Artık İsmet Paşa için o kadar patırtılı bir nümayıştan sonra, elim bir ric'atten başka yapacak bir şey kalmamıştır. **İsmet Paşanın seciyesinde pek çabuk alevlenen vehimli ve kindar bir zaaf fark edilmesi, herkeste hayal kırıklığı doğurabilecek bir mahiyettir. Memleketi gerçekten sevmek, memleketin menfaatleri uğrunda böyle şahsî hislerin üstüne çıkabilmeyi istilzam eder.**»

Artık Halk Partisi içindeki ikilik kendini açıkça göstermişti. Zaten epey zamandanberi bu partinin gidişinden memnun olmadıklarını gazetelerin bile dillerine doladığı ve her bakımdan değerli, karakter sahibi ve cidden vatansever olmakla tanınmış Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar Paşalar ve doktor Adnan, İsmail Canbulat vesaire gibileri, bilhassa son gurup toplantısındaki sert hücumlara maruz kalan Rauf beyin şahane müdafaası ile, gizli kapaklı emeller besliyenlere merdçe meydan okuyuşu, bu ikiliği elle tutulur hale getirmişti.

Fakat, durumdan memnun olmayanlar, henüz partiden ayrılmamışlardı. Asker olanlar da mebusluk sıfatını muhafaza ederek, çeşitli yerlerde ordu kumandan ve müfettişliklerde bulunuyorlardı. O sırada, Mustafa Kemal Paşanın bunlara, orduyu veya Meclisi tercih ederek, bir tek vazifede kalmaları gerektiğini bildirmesi üzerine, Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet ve Cafer Tayyar Paşalar ordudan ayrılarak Meclisteki teşriî vazifelerine döndüklerinden, artık «durumdan memnun olmayanlar» Mecliste topluca bir yerde oturur olmuşlar ve böylece, (Ayrılık) Mecliste de daha açık bir şekilde görünmüştü.

İşte o günlerde, Mecliste bir soru üzerine açılan müzakere-

(1) Rauf bey burada Başvekillikten ayrılışını îma ediyor-
du.

lerin genişleyerek istizah şeklini alışı üzerine, «İkilik» de bütün bütün kendini göstermiş ve bu arada söz alan Rauf bey Dahiliye, Hariciye, Nafia, Mübadele, Ziraat, Maarif ve İskân Vekâletlerinin bozuk düzen işlerini şiddetle tenkit ederken, karşı taraf mebuslarının da hırsla târizlerde bulunmalarıyla (oturum) çığından çıkarak, (Rauf beyle, hükûmet adına konuşan Recep Peker arasında bir çetin çekişme) haline gelmişti.

İsmet Paşa da, bu çığıra döktüğü çekişmelere sessizce şahit oluyordu. Onun da adına konuşan Recep (Peker) Rauf beyin - üzerinde durarak - sorduğu esaslı meselelerden hiç birine hükûmet erkânı, yani vekillerce doğru dürüst, inandırıcı cevap verilemediğini görünce, işi, zaten maksadı olan, şahsiyata dökecek, «Muhterem arkadaşlar, demişti, şimdi çok mühim bir noktaya temas edeceğim. Çok dikkat ettim, buraya kürsüye çıktılar sırası gelip, icab etti, başka tarif yaptılar, fakat «Cumhuriyet» kelimesini telâffuz etmediler. Lâtime etmiyoruz arkadaşlar. Büyük bir inkılâptan çıktık, aydın bir istikbale gidiyoruz. İçimizde mebus sıfatıyla bulunan ve bu kadar yıllar memleketi idare etmiş olan Rauf bey efendi, nedir bu küskünlük ki, sırası gelmişken ve arkadaşlar bilvesile fırsat vermişken, bu mukaddes ismi telâffuz etmemekte ısrar etmişlerdir. Daha evvel huzurunuzda yemin ederek «Ben Cumhuriyetçiyim» dediği halde bugün bu mukaddes kelimeyi telâffuz etmemekte ısrar edişi ile ben, kendisinden şüphe ediyorum. Kanaatimin yanlış olduğuna ikna etmeyi kendileri için bir mesele sayarlarsa çıksınlar, kürsüden veya başka bi ryerden söylesinler ki, böyle bir tereddüde yer yoktur. Aksi taktirde Rauf beyin cumhuriyete olan bağlılığından şüphem vardır ve bu şüphem devam edecektir.»

Recep beyin bu sözlerinden sonra, Rauf bey kürsüye çıkarak dedi ki:

«Şimdi efendiler, Rauf cumhuriyetçi midir, değil midir? diye yine şüphe ediyorlarmış... Lâkin sizin her kuşkulandığınız, her tereddüde düştüğünüz zamanda ben, tekrar yemin ve kasım etmeğe mecbur muyum? Hayır efendiler, kimsenin kimseden şüphe etmeğe hakkı yoktur. Efendiler geçen sefer, sekiz saat süren fırka müzakerelerinde ben, milletten Halk Fırkasına mnsup olarak aldığım vekâlet dairesinde ve tam mânasiyle cumhuriyetçi olduğumu söyledim. Daha başka nasıl söylerim?

Gizli defterler, gizli fikirler varsa, sizde vardır. Rauf Cumhuriyetçi midir? Rauf Millî Hâkimiyetin tecelli ettiği bir vatının evlâdıdır. Ve Türkyelidir. Fakat bu mesele üzerinde o vakit de muhalif kaldığımız bir nokta vardır. Rauf Cumhuriyetçidir ama, cumhuriyet mi millî hâkimiyetin tekâmülüdür, yoksa millî hâkimiyet mi Cumhuriyetin tekâmülüdür, diye bir sual varit olunca, açıkça ifade ediyorum ki; efendiler, saltanatlar kendi kendilerini madum ettiler ve milletin bîhakkın lânetine müstahak oldular. Meşrutî saltanat dedik ve millet onu kahr ve tedmir etti. Şimdi ise kayıtsız şartsız mill' hâkimiyet esasına dayanan bu idariye, demokrasi denilen halk idaresi esaslarını kurmak için millettten vekâlet aldık. Fakat bu esaslar üzerinde anlaşmazlık hasıl olan noktayı izah edeceğim.

Bir takım arkadaşlarımız, milletin bu hakkını Meclisten alıp, şu veya bu makama vermek düşünce ve temayülünü gösterdiler. İşte ben buna muhalifim.

O malûm fırka müzakeresinde beni asıl ittiham etmek istedikleri nokta meşrutî saltanata taraftarlıktı. Ben o zaman ikna ettimki, meşrutî saltanata asla taraftar değilim. Meşrutîyetin mümeyyiz vasıfları nedir? Milletin haklarından bir kısmını bir zata veya bir makama vermek değil mi? Ben tekrar edeyim ki, buna taraftar değilim. Millet bilsin ve cihan bilsin ki, ben işte bu kadar millî hâkimiyet taraftarıyım ve düsturum budur.

Efendiler, bunun için her zaman, her şeyden evvel bahis mevzuu olacak yalnız Türk Milletidir, Türk vatanının muhafazasıdır. Ben bu vatanın gelişmesi, yükselmesi ve tamamıyeti için, millî hâkimiyetin hiç bir arızaya uğramadan tecellisi taraftarıyım.

İşte izah ediyorum, yine şüphe mi edilecek, tekrar ediyorum, benim için halkın hâkimiyetini kayıtsız şartsız kullanacağı bu Cumhuriyetten başka bir hükûmet şekli yoktur. Bitirmeden bir noktayı daha belirtmek isterim, belki bazılarınız söylediniz, söylediler, ben de söyliyeyim, Rauf Halifecidir!

Efendiler, değil halifeci ve saltanatçı, bu makamın haklarını(kendine) almak istidadında olan her hangi bir makamın dahi aleyhindeyim. İşte arkadaşlar, gerektiği veçhile izah edemedimse söyleyin, tekrar izah edeyim.»

Rauf beyin bu kadar açık ve samimiyetle verdiği izahata rağmen, Recep beyle topçu İhsan, yalnız bu ikisi, hâlâ, izahatı

kâfi bulmadıklarını söylüyorlardı. Hükûmet adına konuştuğunu söyleyen Recep (Peker) ayrıca Rauf beyin maksadını muğlâk ve muallâk ifade ettiğini ileri sürüyordu.

Diğer mebuslar büyük çoğunlukla Rauf beyi haklı bulduklarını hissettiren bir sessizlik içinde, onu tamamen tasvip ettiklerini açıkça belirtiyorlardı. Rauf bey, bunun üzerine hususî bir maksatla boşu boşuna inat ile söylenip durmakta devam eden öteki iki muarızına, cevap vermek lüzumunu duymadı.

Gariptir ki, mütakere esnasında, mütevazî bir yüzbaşı olarak İstanbulda Harbiye Nezaretinde vazifeli olan Recep beyi, - Hüsrev Geredenin tavsiyesiyle - oradan alıp Ankaraya gönderterek, Millî Mücadeleye katan da, şimdi kendisine vatanseverlik dersi vermeye kalktığı Rauf bey olmuştu.

İLK MUHALEFET PARTİSİ VE SONU...

Rauf bey, muhakkak ki karşısındakileri bile şaşırttığı bir politik zaferle çıktığı grup toplantısının, döküntü halinde kalan haris iftiracılarını bir daha görmedi. «Muhakkak ki» diyoruz çünkü, aradan yıllar ve yıllar geçtikten sonra, bizzat onlar bile: «Rauf o gün hakikaten hepimizi şaşırttı. Aleyhine hazırlanmış büyük bir topluluk karşısında tek başına düşüncesini, fikrini, kanaatini bütün târizlere, hücumlara rağmen, zerrece sarsılmadan, hiç bir sözünü geri almadan, bütün muarızlarına meydan okuya okuya, sonuna kadar öylesine bir celâdetle savundu ki, sanki, yine o, tek başına Akdenize hükmeden Hamidiye'deki Rauftu.» demekten kendilerini alamamışlardı.

Hakikaten Rauf bey her zamanki gibi o gün de, yazık ki bu memlekette eşi ender görülen «Fikir ve kanaat sahibi bir tertemiz vatansever politikacı» örneği olduğunu göstermişti.

Artık «Ayrılık» tahakkuk etmişti.

Sarahaten görülüyordu ki; günlerdir süren tartışmaların belirttiği havayı mükemmelen sezen umumî efkâr, aydını ve halkı ile kâmilten, ayrılanlarla beraberdi.

Bu vaziyette, ayrılanlar, kendi aralarında toplanarak, uzun uzadıya görüşmelerden sonra esaslarını tesbit edip, programiyle, beyannamesini hazırladıkları «Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası» nı kurdular.

Bunun üzerine, büyük bir telâşla toplantılar yapan Halkçılar, âdetleri veçhile, yeni fırkayı kuranların şahıslarını kötülemek yolunu tuttular. Ve bu suretle umumî efkâr önünde bir daha niteliklerini belirterek, kendi kendilerini pek müşkül bir duruma soktular. Bu esnada askerlikten ayrılarak, Meclisteki teşriî vazifelerine fi'ilen başlayan Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar da Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasına, biri başkan, diğeri umumî kâtip seçilmek suretiyle, katılınca, daha bir takım mebusların da iltihakiyle, yeni fırka kısa bir zaman içinde büyük gelişmeye mazhar olarak, kendini göstermişti. Umumî

efkâr da programını tasvip ettiği bu fırkaya karşı büyük bir ilgi ve yakınlık gösterdiğinden, halkçılar bütün bütün şaşkına dönerek ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

İşte bu sırada, doğuda, Şeyh Sait İsyanı patlak verince, ifratçı halkçılar bunu, yeni fırkayı ortadan kaldırmağa elverişli bir fırsat saydılar. Ve zaten yeni fırkaya karşı yumuşak davranarak, yakınlık göstermesinden şüphelendikleri Başvekil Ali Fethi beyi, mevkiinden uzaklaştırarak, yerine, Baş Vekâlete İsmet Paşayı getirdiler. İsmet Paşa kabinesini kurup işe başlar başlamaz, evvelâ isyan dolayısıyla hükûmetin sınırsız yetki ve kuvvet sahibi olması lâzım geldiğini ileri sürerek alelâcele hazırlatmış olduğu (Takrir-i Sükûn) kanununu, Meclise kabul ettirdi. Üç maddeden ibaret olan bu kanunun (İrtica' ve isyana ve memleketin içtimaî nizamını, huzur ve sükûnunu ve emniyet ve âsayaşını ihlâl eba bütün teşkilât, tahrikât, teşvikat, teşebbüsat ve neşriyatı hükûmet, Cumhur Reisinin tasdikiyle re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu ef'al erbabını hükûmet İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir) maddesine dayanarak, artık ne Büyük Millet Meclisi, ne mahkeme, hiç bir şey tanımayarak kendini memleketin mutlak hâkimi kıldı. Bu kanun Mecliste görüşülürken, söz alan Rauf bey, bununla nereye gidildiğini tebarüz ettirerek, şöyle konuştu:

«İsyan hâdisesini bir takım türedilerin merdud ve laîmâne bir maksatla ortaya çıkardıkları artık anlaşılmıştır. Cumhuriyet İdaremizin bu isyan yüzünden yıkılacağını zannetmek bir kalp zayıflığından ibarettir. Efendiler, bu isyana delillerden başka kimse katılmaz. Bu mesele etrafında ne kadar sakin, ne kadar vakarlı ve dikkatli bulunursak o kadar fayda vardır. Sükûn ve huzuru sağlayacağız diye, böyle şiddet kanunlarıyla büsbütün ihlâl etmiyelim.»

Rauf beye doğrudan doğruya cevap veren Başvekil İsmet Paşa ise;

«Muhterem Rauf beyefendi, Cumhuriyeti tehlikede görmüyorum, onun için bu kanuna lüzum yoktur buyurdular. Cumhuriyetin tehlikede olmadığı esasında kendileriyle beraberim. Benim mütalâam ve azimet noktam şudur ki, bu vaziyeti mütalâa eden ve vaziyete göre tedbir bulan bir Cumhuriyet hiç bir tehlikede olamaz.» diyordu ki, Cumhuriyetin tehlikede olmadığı noktasında Rauf beyle beraber olduğunu itiraf ettikten sonra, yine de bir tehlike varmış gibi, şiddet kanunlarını teklif etmesinin bir mânası olmamak lâzımdı. Fakat maksadı başka

İdi, maksat memlekette tam mânasiyle bir mutlak hakim kesi-
lip, muhalefeti fırkasıyla, mebuslariyle, gazeteleriyle, her şeyi
ile susturmak, hattâ yok etmektir. Netekim de öyle oldu, **kanun**
kabul edilir edilmez İsmet Paşa da bir gün bile kaybetmeden
İstiklâl Mahkemelerini kurdurarak, hoşâ gitmiyen gazeteleri,
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını da kapattırdı. Terakkiper-
Cumhuriyet Fırkasını kapatmak için bulunan bahane, hakkın-
da Rauf bey hatıralarında şöyle der:

«Terakkiperver Fırkası kurulduktan sonra, daha o zaman
bizleri dini siyasete âlet etmekle ittiham etmişlerdi. Bu ittiham
hâlâ devam ediyordu. Halbuki Türkiye Cumhuriyetinin Teşki-
lât-ı Esasiye Kanununda: «Devletin dini, islâm dinidir.» kaydı
vardı. Programımızdaki «Dinler ve felsefî itikatlara hürmetkâ-
rız.» ifadesiyle biz de dini taassuptan ve bilhassa dini siyasete
âlet etmekten uzak bulunduğumuzu tesbit etmiştik. Ve aynı za-
manda bizi ittiham edenlerin bizzat kendileri, kendi sözleri ve
kılık kıyafetleri ile öylesine mücessem birer dini siyasete âlet
etme örneği idiler ki, biz bunları asla reddedilemiyecek şekilde
vesikalarla isbat edebilecek bir vaziyette ve mevkiye bulun-
yorduk.»

Onlar, bütün bunları unutarak, İsmet Paşanın zoru ile Tak-
rir-i Sükûn Kanununu kabul ettikleri zaman, üstüne titrenen
Cumhuriyet ile, her maddesine sadık kalınacağına millet huzu-
runda yemin edilen «Teşkilât-ı Esasiye Kanunu» nu da bir ke-
nara atmış oluyorlardı.

Lâkin, ulu orta ittihamlarla, ana kanunu bile hiçe sayarak
başlarına buyruk hareket etmeğe alışmış olan İsmet Paşa ile
etrafındakiler bu kadarla da kalmayarak, bir müddet sonra, yi-
ne Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının belli başlı şahsiyet-
lerini Cumhur reisine suikast teşebbüsü ile ittiham etmek iste-
mişlerdi.

Rauf bey bu konuda der ki:

«Hele bu ittihama nasıl cüret ettiklerini insanın havsalası
alamaz. Fırkamızın maruz kaldığı muameleden iki ay kadar
sonra, ben rahatsızlığım dolayısıyla, sıhhiye heyetinden aldı-
ğım rapor ve Büyük Millet Meclisi Başkanlığının müsaadesiyle
tropik malarya tedavisi için Avusturyanın bu sahada meşhur
olan Bad Gatzsteyn kaplıcalarına ve oradan döneceğim sırda İn-
gilterede bulunan doktor Adnan bey ile Halide Edip hanımı zi-

yaret maksadiyle Londraya gitmiştim. İşte bu suretle Londra'da bulunurken bir gün İzmirde kurulduğu anlaşılan İstiklâl Mahkemesinin, Londra Büyük Elçiliğimiz vasıtasıyla bana göndermiş olduğu bir tebliği aldım. Bunda Cumhur Reisine karşı İzmirde tertiplenen suikast teşebbüsünde «müşevvik bulunduğum tahakkuk ettiğinden» denecek kadar akıl ve havsalanmam alamıyacağı bir garabet ve cüretle, benim gidip kendilerine teslim olmam lüzumu bildiriliyordu Halbuki bahis konusu olan bu İzmir hâdisesinden aylarca evvel, Ankarada vukua gelmek üzere olduğu sonraları yayınlanan muhakeme zabıtlarında da görüldüğü gibi - iddia edilen yine Cumhurreisi aleyhine diğer bir suikast teşebbüsünün - Erzincan Mebusu Sabit beyin beni durumdan haberdar etmesi üzerine bizzat müdahalem ile - tatbik sahasına çıkarılamadığı - yine aynı İstiklâl Mahkemesince ilân ve bu yüzden Sabit bey alenen tebrik edilerek sorumsuz sayılmıştı. Öyle iken, aynı mahkeme beni, hiç değilse Sabit bey gibi tebrik etmesi gerekirken, on yıl sürgün cezasına mahkûm ediyor. Bu ne biçim akıl ve mantık ve adalet anlayışıdır ki, şayet var idi ise bir suikast teşebbüsünü haber alıp bana da haber veren Sabit bey, tebrik ile serbest bırakılır da, bu teşebbüsün tatbik sahasına konulmamasını temin eden beni, on seneye mahkûm eder? Bütün ömrüm boyunca, namertçe ve sefihce bir hareket saydığım suikast denilen sapıklığın herhangi bir tezahürüne nerede ve ne zaman şahit oldu isem, daima nefretle red ve men' eylediğimi beni yakından tanıyanların hepsi pekâlâ bildikleri gibi bilhasa beni bu hususta ittihama kalkanların, herkesten iyi bilmemelerine imkân yoktur. O kadar ki, içlerinde teşebbüs ettikleri suikastlar, tarafımdan muhalefetle men' edilmiş olanlar bile vardır.

Kısaca ve tarih huzurunda kat'i olarak tekrar edeyim ki, bizim tarafımızdan hiç bir suikast teşebbüsü vaki olmamıştır. Hattâ böyle bir şey hiç bir zaman hatır ve hayalimizden dahi geçmemiştir.

Aksine, gerek yurтта bulunduğum zaman müteaddit defalar, gerekse dışarıda yaşamak zorunda kaldığım son yıllar içinde bizzat benim aleyhimde üç defa suikaste teşebbüs edilmiş olduğunu isbat edecek vesikalara malik bulunuyorum.

AF MI?. HAYIR!...

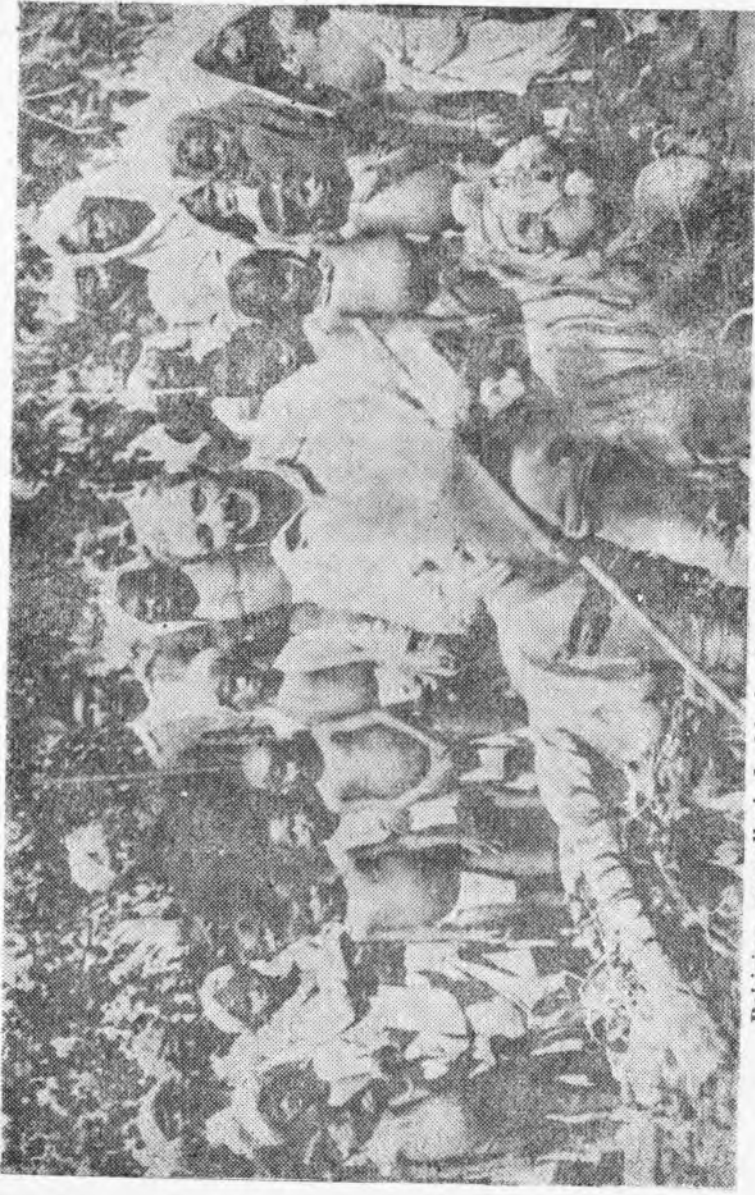
İşte durum bu merkezde iken Ankara İstiklâl Mahkemesinden gelen tebliğ üzerine, tabîî ve kanunî merciim olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına müracaat ederek, Teşkilât-ı Esasiye Kanununun kat'î sarahatine rağmen bahis konusu suikast teşebbüsü mahalline günlerce uzak mesafede mukim bulunan bazı mebusların, teşriî masuniyetleri kaldırılmadan tevkif edilmelerinin, bu kanunu ortadan kaldırmağa müteveccih bir irticaî hareket ve bir hükûmet darbesi olduğunu ve binaenaleyh selâhiyeti dahilinde bulunan ve vazifesi icabı olarak meclisi toplantıya davetle, kanuna aykırı ve irticaî mahiyetteki bu gibi hareketlere mani olmasını istedim.

Rauf bey Londra'dan İstanbul'a dönmek üzere olduğu sırada, patlak veren İzmir suikastı meselesi yüzünden, şimdi memlekete dönmenin «Hakikî mahiyeti ve maksadı artık malûm olan mahut İstiklâl Mahkemesinin elinde oyuncak olmaktan başka bir şey olmayacağını» düşünerek, bu dönüşü kendi anlattığı gibi memlekette adaletinden şüphe edilmeyecek mahkemelerin duruma hâkim olacakları (bir güne) bırakarak, Londrada kalmış ve bu esnada eski dostlarından bir ingiliz armatörünün şilepleriyle - yalnız yemek parasını vererek - uzun bir Hindistan seferi yapmıştır.

Evvelce İstanbuldan tanıdığı Hintli dostlarından bir çoklarının samimiyetle gösterdikleri yakınlık ve konukseverlikle Hindistanı baştan başa dolaşıp, arslan ve kaplan avlarına iştirâkle de geçirdiği günlerde, belli başlı üniversitelerde de hintli gençler ve münevverlere Türk İnkılâbına dair konferanslar vermişti. Bu konuda: «**Bilhassa Millî Mücadelemizi anlatırken, yapılan muazzam kurtuluş savaşı ile onu takip eden inkılâpların ancak Mustafa Kemal Paşa gibi müstesna bir şahsiyetin önderliğiyle yapılabilmiş olduğunu izah ile Türk Milletinin Mustafa Kemal gibi bir evlâda sahip olmakla tâlihli bir millet olduğunu ve Mustafa Kemal'in hâlâ hayatta oluşu ile hamd olsun bu tâlihin devam ettiğini tebarüz ettirirdim.**» diyen Rauf

KILI Dey (Kilidistan - Farkistan) da bulunurken ilk defa deneyişinde
kaplan avcılığında da muvaffak olmuştur.

Pakistan cengullerinde bir kaplan avından sonra, etrafını saran yerlilerin ortasında

bey Hindistandan Londraya dönüşünde, bu sefer üç dört vapur değiştirerek uzak doğu, Çin yolculuğunu yapıyor. Pekin, Nankin'den itibaren çeşitli vasıtalarla Çin'i dolaşıyor. Ve tekrar Londraya dönünce, bu defa da, Birinci Dünya Harbini İstanbulda geçirmiş Prens Tosun Paşa ile oğulları gibi bir çok Mısırlıların ısrarla dâvetlerine icabetle Kahire'ye gidiyor.

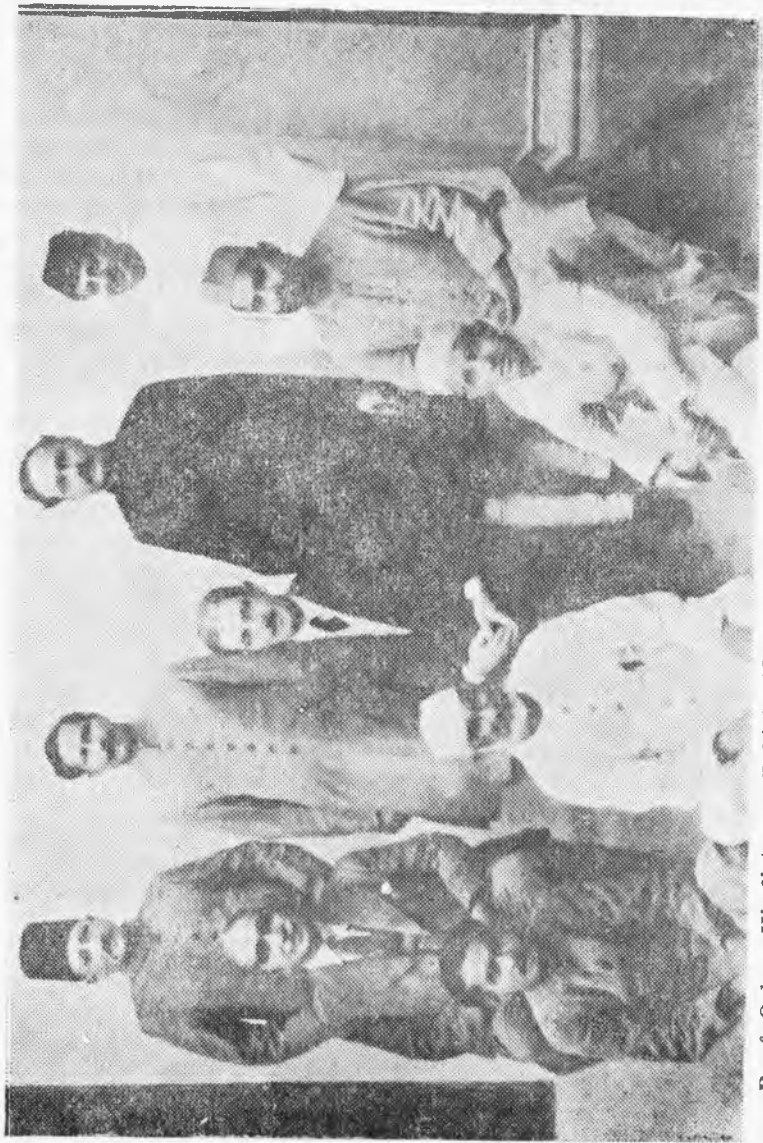
Mısır'a bu ikinci hattâ üçüncü gidişidir. Daha evvel «Hamidiye» ile Akdeniz akınlarını yaptığı zaman uğradığı Mısır'a, Tarablusgarp savaşı esnasında da Enver ve Mustafa Kemal Paşalarla gitmişti. Daha ziyade bir hava değişikliği maksadı ile gittiği bu sefer epeyi zaman kalarak, bütün türk asıllı Mısır prensleriyle temas ile, Mısır'ı daha yakından tanıma imkânı buluyor.

Bu uzun yolculuklar esnasında, memlekette Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebetiyle bir umumî af ilân olunmuş ve Rauf beyin de bu aftan faydalanarak artık vatana dönebileceği anlaşılmıştı. Fakat o, **affedilebilecek herhangi bir suçu bulunmadığı için**, bu affın kendisiyle bir alâkası olmadığı fikrindedir ve bu fikrinde şiddetle, inatla sabittir. Nettekim, kendisini aftan faydalanarak ısrarla İstanbul'a dönmeye davet eden yakınlarıyla dostlarına verdiği cevapta: **«Şakillerle katilleri serbest bırakan bir umumî affı kendime şâmil saymıyorum. Çünkü sayarsam bugüne kadar sırf şahsî hırs ve garaz yüzünden aleyhime yönetilen isnat ve iftiraları ve bu arada Cumhur Reisine karşı suikast teşebbüsü cürmünü de kabul ve itiraf etmiş bir duruma düşerim. Hiç bir zaman akıl ve hayalimden dahi geçirmedğim, her ne sebeple olursa olsun asla kabul edemiyeceğim bu hâl şekline muvafakat edersem, hayatımdan kıymetli bildiğim haysiyet ve namus kayıtlarından sıyrılmış olurum. Halkın efendiliği esasına dayanan, ve vatandaşlara kanun nazarında eşit hak ve vazifeler kabul eden, fertler ve zümrelerin tahakküm ve imtiyaz iddiasını red eyleyen vicdan, fikir ve söz hürriyetini mukaddes bilerek koruyan medenî devlet idarelerinin ilk kuruluşlarında, kanunların bu kayıtlarını hazm edemeyenler tarafından fırkacılık hırsı ve gayretiyle bu gibi zulümlerin vukua getirildiği inkâr edilemezse de, haklarına tecavüz edilen vatandaşlara yapılan zulümlerin tashihi ve haklarının iadesi samimî olarak bahis konusu olunca, siyasi umumî affın (Evvelce hükme medar olarak gösterilen sebeplerin artık varit olmadığını yani, mevcut olmadığını açıklayacak bir şekil ve surette yapılması) şarttır. Bundan başka ayrıca,**

böyle haklarına tecavüz edilen vatandaşlara, istedikleri takdirde siyasi tesir ve baskıların dışında ve üstünde ve kanunların hükümlerinden başka kuvvetlerden ilham almağa alışmamış hakimlerden mürekkep bir adalet heyeti huzurunda muhakemelerini yenilemek imkânı da behemehal verilmelidir. Ancak bu suretledir ki, vatandaşın geçmişte şahsına sürülmek istenen lekeler ve şüpheler silinmiş olur. Aksi takdirde hırs ve garazlarla, günahsız vatandaşların şeref ve namusuna taarruzu huy edinmiş olan zihniyetin devamına delâlet etmesi itibariyle, vaziyet düzelmiş olmaz. Kısaca, benim asla ve hiç bir suretle en ufak bir cürümle dahi suçlu olmadığım için, ilân edilen afftan katiller ve şakîler gibi faydalanmayı düşünmem mümkün değildir. Benim anlayışım budur.

Bütün hayatım meydandadır. Vatan ve Milletime karşı borçlu olduğum vazifeleri, daima şahsî bir emel ve maksat gütmeksizin, çok defa işaret, ikaz da beklemeksizin, kendi idrâk ve kanaatimle ve tereddüt etmeden yapmayı itiyat edinmiş olduğuma kaniim. Bu sebeple, günün birinde uydurulan bir sebeple ittiham ediliş karşısında, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile vatandaşlar için tevîit edilmiş olan vicdan. söz ve nefsi müdafaa haklarından sarfınazar edemem. Böyle hareket etmekle hususî bir muamele ve lûtf da istida etmiyorum. Sadece kanunî haklarımı iddia ve talep ediyorum. Bunun icindir ki, vatan ve milletin umumî menfaatlerini hiç bir vechile müteessir etmeyecek ve her türlü zarar ve ziyânı yalnız bana, şahsımla siz yakınlarıma münhasır kalacak olan hareket tarzımı, yani umumî affı kendim için kabul etmemek yolunu takip ediyorum. Böyle yapmazsam, tehdit ve tedhis ve maddî sefalet ve baskı korkusuyla - ne olursa olsun netice itibariyle - şeref ve haysiyetimi kırarak şekilde hareket etmiş olurum ki, bu, elimden gelebilecek bir şey olmadığı gibi, zaten böyle bir şeye sizlerin de razı olmayacağınızdan eminim.» demişti.

Fakat o sırada İstanbuldan kızkardeşi İffet hanımla yeğeni Melike hanım Mısır'a gelip de, «Başsız ve kimsesiz kaldık, ya siz İstanbulla gelin, ya biz buraya gelelim» teklifinde bulununca, bu nazik durum karşısında, bunca yıllık aile yuvasını darmadağın edip, onları da gurbette perişan etmeye vicdanı razı olmayan Rauf bey, çaresiz fakat, «Küçücük bir münasebetsizlikle karşılaşırsam, derhal dönerim.» diyerek İstanbulla gitmeyi kabul ediyor. Böylece yolculuk hazırlıkları tamamlandıktan sonra, İskenderiye limanına uğrayan, pek sevdiği yakınlarından

**Rauf Orbay Hindistan - Pakistan'da geçirdiği günlerde tanışmış
yerli şahsiyetlerden bir grup ortasında.,**

Mısır'ı son ziyaretinde bir kotra gezisinde (Dümen başındaki Rauf Bey, diğerleri Prenses Şivekârla davetlileri.)

Aziz (Derya) kaptanın suvarisi bulunduğu Denizyollarının vapuriyle Mısırdan ayrılıyorlar.

Rauf bey, on yıla yakın bir zamandır pek, pek acı hasretini çektiğı bir Türk gemisi içinde, Türk gemicileri arasında, onlarla hemhal olarak yaşamının tarif edilmez hazzı ve sevinci ile memleketinin yemeklerini yiyerek suyunu içerek, sesini duyarak, havasını alarak yaptığı bu yolculuğu, bütün denizcilik hayatının unutamıyacağı seferlerinden biri saydığını her vesile ile anlatırdı. Hele bir gün sofraya getirilen «Hamidiye» biçiminde yapılmış, koca bir pasta karşısında «tam da Yunan gemilerini kovaladığım sularda denizci arkadaşlarımla bu pek nazik hareketleri» nden duyduğu hazzı hiç unutamazdı.

Fakat, 5 temmuz 1935 günü İstanbula varılıp da, Galata rıhtımına yanaşan gemiden dışarı çıkarken Rauf bey, karşılaştığı manzara ile bir anda irkilir gibi olmuştu. Rıhtımda bir tarafta kendisini karşılamağa gelmiş bekleyen yakınlarıyla, yarıdıklarının heyecan ve hasretle kaynaşmakta olduğunu gören ilgililer, tehalükle Rauf beyin önüne düşerek; «Beyefendi, rahatsız olmayınız, Lûtfen şu taraftan... buyurunuz...» diye ona, arka kapıyı ve arka yolları göstererek, kimse ile temas edip, (sevilerek, sayılarak dört gözle beklendiğı) ni belirtecek herhangi bir olaya meydan vermeden sessizce geçip evine gitmesini sağlamak telâşına düşmüşlerdi. On yıllık bir ayrılıktan sonra Rauf bey, vatana işte böyle dönüyordu. Ve daha ilk adımda karşılaştığı bu olay bu kadarla da kalmamıştı. Arka kapıdan ve arka yollardan yöneltilerek, varabildiğı Teşvikiyedeki evine yak bastığı andan itibaren, bu ev de hafiyelerle çevrilip, gece gündüz göz altında bulundurulmağa başlanmıştı.

Daha Mısırdaki yola çıkarken tahmin ettiğı (münasebetsizlik) işte yapılmış, yapılıyordu. Fakat, bunu yapanlar kimlerdi?

Rauf bey derdi ki: «O ciheti hiç düşünmeden, bu hale gelmiş olan memleketimde maalesef nefes almak imkânı olmadığı mülâhazasıyla, derhal ilk vasıta ile çıkıp, tekrar gurbet illerine düşmek istedim, fakat, bunca yıllık ayrılığın tesiriyle ağlaşa ağlaşa boynuma sarılan yakınlarımı, yeniden ve bu sefer belki de sonsuz olacak bir ayrılık elem ve kederiyle yakmağa hakkım olmadığını düşünerek, bir anda bütün bu münasebetsizliklerin elbette benim gibi her vatandaşa ıztırap veren ve uğrunda bunca fedakârlıklarla çalışılan memleketin selâmeti için önlenmesine gayret edilerek katlanılması icabeden haller

olduğu mülâhazasıyle kendini avutarak, bir az sükûnet bulur gibi oldum.»

Rauf beyi daha birkaç yıl evvel, «93 seferini saraydan idare eden istibdat timsali Sultan Hamid'e benzetmeye» yeltenmiş olan zatın, şimdi bu hafiye sürüleriyle, Sultan Hamid'e rahmet okutan bir idare ile, övünüp övünemiyeceğı ve nihayet o zamanki çırpına çırpına çekişmelerinin de memleketi böyle bir rejime sokmak niyetiyle vukubulmuş gayretlerden ibaret olup olmadığı düşünülemez mi idi?

Rauf bey, bunu sadece memleket hesabına duyduğu üzüntüyü belirten acı bir gülümseyişle «Etraf» diyordu, hep etraf... Eminim Mustafa Kemal Paşanın bütün bunlardan haberi yoktur. İsmet Paşanın ne derece vehham olduğu bütün yakınlarınca malûmdur. Fakat, vehmin bu kadarı da, bilhassa bir hükûmet adamı için fazladır, memlekete zarardır.»

ATATÜRK'ÜN SON DİLEĞİ... VE

Rauf bey, fikrinde isabet ettiğini çok geçmeden anladı. O sırada, esasen ailece ikamet ettiği Ankaraya gitmiş olan hemşiresi İffet hanım, tekrar İstanbul'a gelerek, «Mustafa Kemal Paşanın, kendisiyle görüşmek istediği ve bu maksatla Ankaradan gönderilmiş olduğunu» bildirdi.

Rauf bey, buna kısaca; «Böyle işlere kadınların karışması doğru olmayacağı» cevabını vermekle yetindi. Bir müddet sonra Ali Fuat Paşa Ankaradan İstanbul'a geldi. Rauf beyi ziyaret etti. İki eski, samimî mücadele arkadaşı hararetle kucaklaşıp, öpüştüler, dertleştiler ve bu arada Ali Fuat Paşa, kendilerini de en aşağı on yıl sürgün cezasına mahkûm etmesi muhakkak olan mahut İstiklâl Mahkemesinin şerrinden, kurtaran Mustafa Kemal Paşanın, bu olaydan sekiz ay kadar sonra, Çankaya'daki köşküne davet ederek nasıl barıştıklarını anlatmağa başladı.

«Çankayada, Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa (Özalp) ile mâhut İstiklâl Mahkemesi Reisi ve Azalariyle daha bazı kimselerin hazır bulunduğu sofrada, bana en başta yer vermek suretiyle iltifatta bulunduktan sonra, sözü İzmir suikasti teşebbüsü yüzünden hakkımızda yapılan münasebetsizliklere getirerek:

«Söyle Paşa, bu işler niçin böyle oldu?» diye sorunca ben de sofradakilerin yüzlerine karşı, Mustafa Kemal Paşaya dedim hi:

«İstiklâl Mahkemesi suç üstü yakaladığı iddiasıyla yirmi kadar milletvekilini tevkife kalktığı zaman Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa üstüne düşen vazifeyi idrâk edip de Meclisi derhal olağan üstü toplantıya dâvet ile, bu milletvekillerinden hangilerinin suçla ilgili olduğunu usulü dairesinde tesbit ettirmiş olsaydı, mahkemenin keyfi hareketleri elbette önlenmiş olurdu. Daha hadisenin başında bu vazifeyi yapmayarak, İstiklâl Mahkemesinin, Millet Meclisini hiçe sayışına yol açmış olan Kâzım Paşayı kabahatli buluyorum.»

Mustafa Kemal Paşa, o akşam sofradan kalkarak, başbaşa

kaldığımız zaman, düşüncemde tamamiyle haklı olduğumu, arkadaşlarımla beraber bu yüzden uğradığım haksızlıkları bildiğini söyleyerek gönlümü alıp aramızdaki eski samimî dostluğun ihyasına çalışmıştı. Nihayet bundan üç yıl evvel de yine beni davetle, Konya müstakil mebusluğuna seçtirmişti. Ayrıca, geçen sene, Refet Paşa ile barışmıştı.»

Ali Fuat Paşa, bunları anlattıktan sonra, Rauf beyin gözlerinin içine bakarak :

«Şimdi, asıl mesele şudur, diyor, Gazi sizinle görüşmek istiyor ve beni bilhassa bu görüşmeyi temin için Ankaradan buraya gönderdi.»

Rauf bey, şaşırıyor. Ali Fuat paşa devam ediyor ve:

«Atatürk, vatanın kurtuluşu için beraberce çalıştığı arkadaşlarıyla artık dargın kalmak istemiyor. İstanbula dönüşünüzü haber aldığı günden beri çeşitli vesilelerle birkaç defa sizden bahsetti. Hattâ o gece, sizin memlekete dönüşünüz münasebetiyle duyduğu sevinci alenen izhar ile sofrasındakilere şampanya ikram etti ve nihayet son defa yine sofrada, yanında otururken bana doğrudan doğruya: «Rauf da şimdi, senin gibi aramızda bulunamaz mı idi? diyerek açıkça tahassürünü belirtti.

Ben de kendisine: «Niçin olmasın? Rauf beyin size karşı ancak samimiyet ve saygı hisleriyle mütehassis olduğundan eminim. Bu arzunuzu kendileriyle görüşerek, yerine getirmeye çalışırım.» dedim. Bu cevabımdan son derece memnun oldu.

Bunları dinleyen Rauf bey, Ali Fuat Paşaya

«Atatürk'e karşı daima eski candan dostluğun tesiri altında, ancak içimden gelen en temiz ve iyi duyularla saygı ve sevgi beslediğim hakkındaki kanaatiniz doğrudur. Ötedenberi sarsılmaz bir imanla inandığımız gibi, Atatürk cidden büyük bir adamdır. Fakat etrafına toplananlar, yazık ki, hiç bir vakit ona lâayık olamamışlardır. Binaenaleyh kendisiyle görüşmek istememe rağmen, bu işde de etrafındakilerin bir oyun yapmasından korkarım.» cevabını veriyor.

Ali Fuat Paşa, Atatürk'ün samimiyetle istediği şeyleri yapmasına (etrafın) mani olamayacağını, hattâ Atatürk'ün arzusunun kendisine anlattığı İsmet Paşanın da bu görüşmeyi hararetle tasvip ettiğini bu sebeple, artık «Etraf» denen türedileri gözünde büyütüp, tereddüde düşmemesi gerektiğini söyleyerek teminat verince Rauf bey, Ali Fuat Paşa ile birlikte Ankaraya gitmeye razı oluyor.

Ankarada, geldikleri haberini vermek üzere Çankayaya evvelâ yalnız giden Ali Fuat Paşa, çok yorgun ve üzgün görünen Atatürk'ün: «Biraz evvel Halk Fırkası Umumî Kâtibi sıfatıyla Recep Peker'ni kendisini ziyaretle, Rauf Beyin vaktiyle Fırkadan başkaları gibi basit bir istifaname vererek ayrılmamış olduğu için, şimdi bunu düzeltmesi, yani evvelce verdiği Halk Fırkasını küçümser ifadeli istifanamesini geri alması lâzım geldiği kanaatinde olduklarını ve bunda ısrar ettiklerini bildirdiğini, kendisinin de «Böyle bir şeyi, ben de olsam yapmam. Yalnız Rauf beye Fırkadan aday gösterilmek suretiyle bir mebusluk kabul ettirebilirsek, bu mesele en şerefli bir surette hal edilmiş olur. Şimdi gidin arkadaşlarınızı bu noktada etrafında toplayınız.» cevabını verdiğini anlatarak;

«Şimdi bütün arzum, Raufla olacak ilk görüşmemizde herhangi bir münakaşaya yol açacak bir sebep bırakmamaktır. İstiyorum ki; aramızda en küçük bir gücenme izi kalmasın. Sen ona işin bu cihetini ve arzularımı iyice anlatır ve bana beraber gelirsiniz.» diyor. Ali Fuat Paşa, işin bu beklenmedik şekli alış karşısında, Rauf beyin de düpedüz yeniden Halk Fırkasına girmesi teklifini kat'iyyen kabul etmiyeceğini düşünerek:

«Paşam, hepimizin daha hayatta iken sizden ayrı kalmamak ve sizinle eski samimiyetimizi ihya edebilmek en mühim gayemizdir. Yalnız etrafınızda bulunanların samimiyetine itimat etmediğimizi huzurunuzda tebarüz ettirmek isterim. Size karşı olan saygı ve yakınlığında hiç bir eksiklik olmamakla beraber, uğradığı haksızlıklar yüzünden memleket dışında uzun yıllar çektiği acılarla daha çok hassas bir hale gelmiş olan Rauf beyin, bu beklenmedik teklif karşısında mukavemet edeceğinden korkarım.

Mebusluk meselesinden büsbütün vazgeçilerek, sadece iki arkadaş gibi görüşmek üzere kabul etmeniz mümkün olmaz mı?» diyorsa da, Atatürk Ali Fuat Paşaya hak vermekle beraber, Rauf bey meselesinin, artık iki şahıs arasında bir mesele olmaktan çıkıp, Halk Fırkası Divânı ve Umumî Kâtipliği ile kendi arasına intikal ettiği için, onlarla anlaşarak hareket etmek mecburiyetinde olduğunu ve bu sebeple ne Rauf beyin fırkadan mebus seçilmesinden vaz geçebileceğini, ne de Rauf beyi müstakil mebus seçtirebileceğini izah ederek: «Bu söylediklerimi Rauf'a anlatırsın. O çok anlayışlı bir arkadaşır. Beni anlar ve teklifimi kabul eder. Bu meselenin hallini senden beklerim» diyor.

Ali Fuat Paşa da Atatürk'ün yanından ayrılarak, hemşiresi İffet hanımın evinde bulunan Rauf beye gidiyor ve kendisine Atatürk'le olan konuşmasını anlatarak: «Şimdi cevabı, daha doğrusu ikimizi Çankaya'da bekliyor» diyor.

Rauf beyin o anda ne düşündüğünü ve ne cevap verdiğini yine bizzat kendisinden dinleyelim:

«O anda geçmiş günler, o kapkara ümitsiz ve kasvetli hava içinde tam bir fikir ve ideal birliğiyle el ele vererek mücadeleye atıldığımız günler gözümün önüne geldi. İçimizde memleketi kurtarmağa ve milleti selâmet yoluna ulaştırmağa en liyakatli ve kabiliyetli olduğuna kat'î şekilde inanarak, kendisini baş bilip, bütün kalbimiz ve varlığımızla bağlandığımız Mustafa Kemal'e olan bu en samimî duygularımızın kaynağı sadece vatan ve millet sevgisi idi ki, bizim hâlâ bu sevgi ile meşbu olan yüreklerimizde her şeye rağmen, ne olursa olsun şahsî menfaatler, ihtiraslar ve ikbal düşkünlükleri gibi daima yabansı olduğumuz, memleket hesabına da zararlı bulduğumuz eğilimler yer almıyordu. Gerçek işte bu idi.

Ben o anda bir «Pekiy» demekle, yıllarca önce vermiş olduğum bir istifanameyi geri alarak mebusluğumu sağlamak suretiyle, bir çoklarının hayal gayesi telâkki ederek «Yüksek» buldukları mevkii de elde edebilirdim. Fakat dediğim gibi bu hareket tarzı, hattâ böyle bir şeyi düşünmek, hatıra getirmek dahi, biz yaradılıştâ insanların harcı değildir. Netekim cevabım gayet basit oldu: «Allaha ısmarladık» dedim ve ilk trene binerek, İstanbula döndüm.» Elbette bunun böyle olmaması lâzımdı. Lâkin «Etraf» ı ortadan kaldırmak, benim elimde olan bir şey değildi.»

LONDRA BÜYÜKELÇİLİĞİ...

Ankaradan İstanbul'a dönen Rauf bey, Bebekteki evinde sükûn ve huzur, fakat maddî sıkıntı içinde yaşayışına devam ediyor. Pek yakın hısım ve akrabası ile dostlarından başka hiç kimse ile temas etmiyerek, kitapları ile başbaşa, son derece mütevazî bir hayat sürdüğü halde, evinin etrafı yine hafiyelerle çevrilmiştir. Nadiren sokağa çıktığı zamanlarda dahi, hafiyeler gölge gibi kendisini takip etmektedirler. «Etraf» ın bilhassa yabancılar gözünde rejimi çirkinleştirip, memleketi küçük düşürmekten başka bir şeye yaramayan, marifet saydıkları bu münasebetsizliklerin daha ne kadar süreceğini sormak lüzumunu bile duymuyor. Bütün üzüntüsü, kendisini çok yakından, iyice tanımış, bilmiş olanların, belki de büyük kurtuluşla, peşi peşine muazzam inkılâplara sahne olan her memleketin kaderinde olduğu gibi, idare mekanizmasını böylesine münasebetsizliklere yeltenen bir takımlarına kaptırmış olmalarıdır ki, tek tesellisi günün birinde bu gidişin kötülüğünün idrâk edilerek, düzeltilmesi ihtimalidir. Yıllar, yıllar böyle geçiyor...

Nihayet İsmet İnönü, Cumhuriyet Reisi olduktan bir müddet sonra İstanbul'a gelişinde, hususî kalem müdürü vasıtasıyla, Rauf bey'e hemşiresi İffet hanımı Dolmabahçe Sarayına davet ediyor.

İsmet Paşa, onbeş yıllık bir ayrılıktan sonra ilk defa kucaklaştığı Rauf bey'e, ailece dereden tepeden sohbetlerle devam eden bir sofraya başı toplantısında, geçmiş ve geçmişin her şeyi unutuluyor. Rauf bey, bir ara, Paşanın çocuklarını hatırlıyarak, «Küçükler ne âlemde, artık büyüdüler, ne yapıyorlar?» diye sorunca, Paşa da :

«— Elbette büyüdüler, elinizden öpüyorlar, fakat, böyle mi sorulur?. Raufcuğum, amcaları olacaksın, Ankaraya gelip görmek istemez misin?» diyerek Rauf bey'e hemşiresini Ankaraya davet ediyor.

Kısa bir zaman sonra, bu davete icabetle hemşiresiyle birlikte Ankaraya giden Rauf bey, pek samimi hislerle karşılanıyor.

Rauf bey bu Ankara ziyaretini bizzat şöyle anlatır:

«... Ankaraya gidişimizin ertesi günü, İsmet Paşa Vekiller Heyeti ile bir sofraya başında toplanmamızı istiyor. Bu davet benim şerefime olduğu için, vakti gelince: «Müsaade edin de arkadaşları ben karşılayayım.» diye Paşanın yanından ayrılarak, aşağı merdiven başına iniyorum. Gelenlerden bir kısmı tanıdıklarım. Bazısının yüzünü ilk defa görüyorum. Erzurum ve Sivas Kongreleri günlerinin eski aşinası ve dostu doktor Refik Saydam, benim için yeni olan çehreleri, tanıtıyor. Hepsinin, hatırlarını sorarak, samimiyetle ellerini sıkıyorum. İşte bu esnada, bir de baktım ki Ali bey - Hani şu İzmir İstiklâl Mahkemesi Reisi - şimdi Nafia Vekili sıfatıyla, sanki aramızda hiç bir şey olmamış, ve Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar Paşalar vesair bir çok mebuslar gibi beni de teşrii masuniyetimi kaldırtmak lüzumunu duymadan tevkif ettirmeğe kalkan, kanun, nizam ve adalet nedir bilmeyen mahlûk kendisi değilmiş gibi, hayret edilecek bir pişkinlikle ve zoraki bir gülümseyişle, bunca zulümlere âlet olan elini bana evet bana uzatıyor. Bir anda duraklayarak: «Bu ne? buraya beni bu adamla karşılaştırmak için mi davet ettiniz?» diye elimi geri çektim. O da neden sonra aklı başına gelir gibi olan insanların şaşkınlığı içinde süklüm püklüm uzaklaştı, gözden kayboldu. Salona dönüşümüzde vaziyet düzeldi. Neşe içinde dereden tepeden sohbetler edilerek yenilip içildi. Ve bu arada, sofradan kalktıktan sonra, salonda dolaşırken İsmet Paşa, bana kemal-i nezaketle: «Beraber çalışalım» teklifinde bulundu. Teveccühüne teşekkürle beraber: «Maalesef, bu arzusunuzu yerine getirebilmeme imkân yok pašam, dedim. İstiklâl Mahkemesinin hakkımda verdiği, tamamen keyfi ve adaletsiz karar tashih olunmadıkça, hiç bir iş kabul edemem.»

İsmet Paşa; Kararın esasen haksız ve adaletsiz olduğu artık herkesce anlaşılmış ve nihayet umumî af ile de işin tasfiye edilmiş olduğunu ileri sürerek, bu mesele üzerinde durmağa yer kalmadığını söyledi ise de, ben fikrimde ısrar ettim. Fakat birkaç gün sonra, hiç haberim olmadan Anadolu Ajansının, C. H.P. Genel Başkan Vekili Başvekil Doktor Refik Saydam imzalı ve 22 ekim 1939 tarihli şu beyannameyi radyolar ve bütün gazetelerle yayınladığını gördüm:

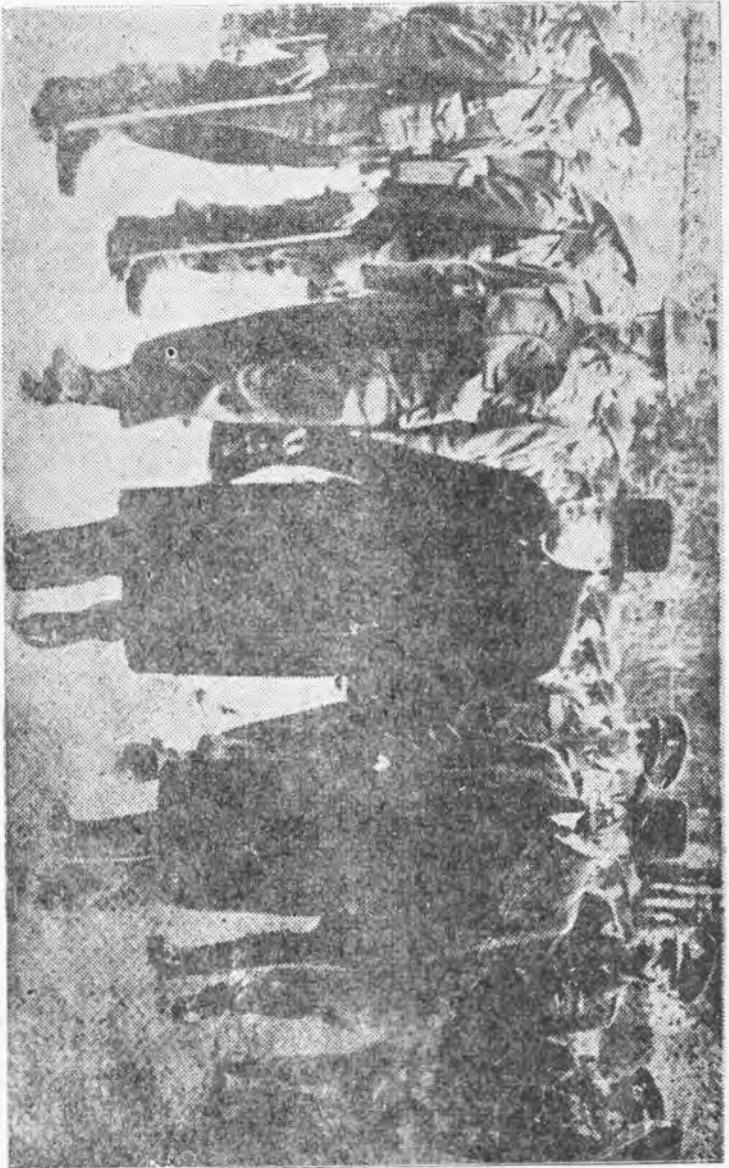
«Rahmetli Hüsni Açıkgöz'ün ölümü dolayısıyla boşalan Kastamonu mebusluğuna eski İstanbul Mebusu ve eski Başvekil Rauf Orbay'ın Genel Başkanlık divanınca namzetliği kararlaştırılmıştır. Rauf Orbay hakkında evvelce İzmir İstiklâl Mahkemesi tarafından verilmiş olan mahkûmiyet kararının ref'i için vaki müracaati üzerine yapılmış olan hukukî tetkikte, araya girmiş olan umumî af kanunları, isnat olunan fi'lî bertaraf ettiği gibi, muhakemenin iadesini de imkânsız kılmış ve esasen muhakeme iade edilmiş olabilseydi beraatin muhakkak olacağı kanaatine varılmış olduğu görülmüştür. Sayın ikinci müntehiplere bildirir ve ilân ederim.»

Bu olup bitti karşısında, benim için yapılabilecek bir şey yoktu. Muhakemeyi yenilemeğe kanunlar müsait değildi. Benim, mâhut İstiklâl Mahkemesinin, adaletsiz kararının behe-mehal düzeltilmesi hususunda ısrarla duruşum üzerine İsmet Paşa, yetkili hukukçuları harekete geçirerek yukarıki formülü bulup ve artık itirazıma meydan bırakmamak maksadiyle, bir oldu bitti yayınlattığı anlaşılıyordu. Ancak ben, bir taraftan da, o güne kadar verilmiyen emeklilik aylığım işini de hal etmek maksadiyle askerî Temyiz Mahkemesine müracaatle, bir yolunu bulup mahut İzmir Suiskastı dâvasını yeniden açtım ve beraat kararı aldım.»

Kastamonu Milletvekili seçildikten sonra, artık bu fıkraya, hem de evvelki istifanemesini geri almak lâfı dahi edilmeden sadece: «Şeref vermek üzere lûtfen girmesi» ısrarla rica edilip durulduğu halde, Rauf Bey bu defa da, «Bir prensip adamı olarak düşüne taşına hayır dediği bir şeye, her ne sebeple, hattâ hatır için dahi olsa, evet demekte mazur olduğunu» neza-kele anlatarak girmemiş, ayağını dahi atmamıştır. Fırka içindeki karakter, haysiyet ve izzet-i nefis ölçülerinin derecesine bakın ki, kısa bir zaman evvel, Rauf beyin mutlaka eski istifanemesini geri alarak fırkaya girmesi şartıyla mebus seçilmesi hususunda kat'î şekilde ısrar ederek, bunu kabul etmediği için Atatürk'le görüşüp barışmalarına mani olanlar, şimdi bütün olup bitenleri boyunlarını eğerek tasvip ve kabul ettikten sonra, Rauf beyi yaltaklana yaltaklana, nasıl takdir ve tebrik edeceklerini bilemiyorlardı.

Millet vekilliğinin altıncı ayında Rauf beye, Londra Büyük Elçiliği vazifesi teklif edildi.

İkinci Dünya Savaşının en buhranlı ve bilhassa bizim için son derece nazik safhalar arz ettiği o günlerde Londra Büyük

Basvekil Churchill teftis gezilerine çıkarken yanına hiçbir yabancı almadığı halde, Rauf Beyi daima birlikte götürmeyi âdet edinmişti.

Elçiliği, birinci derecede önemli bir vazife idi. Esasen Cumhuriyet Reisi İsmet İnönü de bu işin memleket için hayatî bir ehemmiyeti haiz olduğunu düşünerek ve aynı zamanda İngiltere Hükümetinin de her iki müttefik memleket menfaatleri bakımından rastgele birinin altından kalkamayacağı bu vazife için Rauf bey üzerinde durduğunu dikkat nazarına alarak, teklifi bizzat yapmış, Rauf bey de:

«1905 den beri çeşitli vazifelerle gidip gelişler ve zaman zaman uzunca kalışlarla temasını muhafaza ve ötedenberi matmuatını ve politik hayatını muntazaman takip ettiği ve Londra'daki bir çok kulüplerin âzası olduğu gibi, İngiliz devlet adamları arasında Churchill ve emsali gibi bir hayli de dostları bulunduğunu düşünüp, son derece zorluklarla çevrili olduğumuz bir zamanda memleketime faydalı olabilirim.» mülâhazasıyla bu teklifi tereddüt etmeden, kabul etmişti. Bu suretle, Londra'ya gidince daha ilk günlerden itibaren hakkında gösterilen samimi hüsn-ü kabul ile her türlü yakınlık ve dostluklar karşısında, düşünce ve tahmininde aldanmadığını gören Rauf Bey, şevkle işe koyulup, iki memleket arasındaki münasebetleri tam bir dostluk havası içinde geliştirmeye muvaffak olmuştu.

CHURCHILL'LE...

H amidiye maceramı pek iyi bildikleri için, Londraya elçi olmamı hararetle istediklerini Churchill de, Eden de bana söylemişlerdi. Kanada Başvekili Masigli ile de canciğer dosttum. Onun vasıtasıyla tanıştığım bir çok İngiliz ricali ve belli başlı matbuat erkânı ile de her vesile ile daima buluşurduk.

Churchill de bana karşı, başka hiç bir yabancıya göstermediği yakınlık ve samimiyetle hareket eder, Dünya harbinin o son derece buhranlı günlerinde başını kaşıyacak vakti olmamakla beraber, her gittiği yere ısrarla dâvet ederek, beni de götürür ve daima: «Aziz dostum» diye hitab ederdi. Birlikte gittiğimiz yerlerde, bilhassa askeri kıtaatı teftişlerde, kıta kumandanlarına da beni «pek kıymetli ve yegâne Türk dostum» diye takdim ederdi. Bu dostluğumuzu, diğer elçiler fena halde kıskanırlardı. Hattâ, İngiliz nazırlar da, Churchill'le birlikte yaptığımız seyahatlerden dönüşümüzde bana gelip bilgi edinmek isterlerdi.

Churchill'le birlikte sık sık yaptıkları toftiş gezilerinin birinde
(Ayakta ki Rauf Beydir)

Rauf beyin Londra Büyük Elçiliğindeki başarılı hayatını, o sırada Büyük Elçilikte varlıklı bulunan değerli hariciyecilerimizden sayın Süreyya Bakkara Hayat dergisinde yayınladığı hâtıralarını anlatırken der ki:

«Ne yazık ki, biz bu büyük devlet adamını yabancılar kadar anlamış değiliz. Anlamış olsaydık onun Londra Büyük Elçiliğinden istifasına hiç meydan verer miydik?»

İstifa, sayın Orbay için belki kolay bir iş olmuştur ama biz Londra Büyük Elçiliğinde âdeta yetim kalmıştık. Onun zamanında yaptığımız işlerin faydalı olduğuna inandığımız için büyük bir neşe ve gönül ferahlığı ile çalışıyorduk. Ya şimdi, yani istifadan sonra, arasını ne siz sorun ne ben söyleyevim.

Büyük Elçilikte bir mâtem havası esiyordu. Bu hava, hikâyesi pek hazin olan bir sahte para meselesiyle bir kat daha

arttı. İtibarımız zedelenmişti. Başvekil Churchill yeni büyük elçiye kabul etmiyordu. Özel kaleminden kaç defa randevu istedi isek de, her seferinde «Başvekil'in pek meşgul» olduğu bildiriliyor ve dışişleri bakanı Eden ile görüşme tavsiyesinde bulunuluyordu. Lord Beconsfield'e (Disralie) nasıl hak vermemelik edebilirdik? Dememiş mi idi ki: «Bir çok insanların devlet adamı olmak istedikleri görülmüştür. Fakat bu ankâ kuşunun pek az kimsenin başına konduğu da tarihî bir hakikattir.» Şimdi bu tarihî hakikati biz kendi gözümüzle görüyor ve ibretle seyrediyorduk. Büyük elçi olmak, şu veya bu şartların bir yere toplanmasıyla, belki kolaydır ama bu sıfatı «Devlet adamı» sıfatıyla nasıl birleştirebiliriz? İşte meselenin can alacak noktası bu. Meselâ Fauf Orbay ne kendisi için ne de bizler için İngiliz hükûmetinden, en ufak bir cemile gösterilmesini istemezdi. Aldığımız yiyecek ve giyecek karneleri, her İngilizin aldığı karnelerin ve miktarın aynı idi. Otomobillerimizin benzin tahsisleri de keza öyle idi.

Halbuki sonradan «İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü» sözüne uyarak, İngiliz makamlarını tâciz eder olmuştuk. Tabiatıyla itibarımızı düşürdük.

Londranın Almanlar tarafından bombardımanı devam ettiği ve şehir dışında evler kiralayarak buralara sığınmamız dış işleri bakanlığınca uygun görüldüğü, bunun için gereken yol tahsisatı da bankaya geldiği halde, Rauf Orbay: «Londra şehri oturulmaz bir hale gelmedikçe ve İngiliz Hükûmeti şehri terk etmedikçe ne ben, ne de yanımdaki arkadaşlar buradan ayrılmak niyetinde değiliz.» tarzında, bakanlığa iş'arda bulunuyordu. Ve bizler de bombalar altında vazifemize devam ettik.

Devlet adamı, devlet parasının üstüne titriyor, başkaları, yâni devlet adamı taslakları da onu har vurup harman savuruyordu. Bu hal karşısında, bu sefer de Pitt'in sözleri gözümün önünde canlandı: «Devlet adamı için yalnız kültür kâfi değildir. Bunsuz zaten hiç bir şey olmaz. Devlet adamı, devletini ve milletini candan seven ve onun menfaati için canını bile fedadan çekinmeyen fazilet âşığı adamdır.»

Rauf bey, işte bu adamdı.

Rauf bey, Londra Büyük Elçiğilinde işte böyle çalışıp dururken, hariciyemizin akla, havlasaya sığmaz ihmal-kârlıkları, hattâ münasebetsizlikleri ile başa çıkamıyacağını anlayarak, istifaya mecbur olmuştu.

İNGİLİZ HARİCİYE VEKİLİ EDEN'LE BİR TARTIŞMA

Birgün elçilikte Hariciye Vekiline öğle yemeği vermiş-tim. Maksadım o gün Rusyadan geleceğini duyduğumuz Sovyet Hariciye Vekili Molotof hakkında bilgi edinmekti. Yemeğin sonunda sırasını getirerek Eden'e sordum:

«— Molotof geliyormuş, ziyaret sebebini öğrenebilir miyim?

«— Kimden duyunuz?

«— Polonyalılardan duydum, deyince:

«— Ah bu Polonyalılar, dedi, aslı yok, böyle bir ziyaretten haberim yok...

Halbuki o akşam Molotof'un geldiğini gördük. Ertesi sabah Eden'den mülâkat istedim, gittim:

— Molotof'un ziyareti hakkında dün bana verdiğiniz ma-lûmat üzerine hükûmetime Molotof'un Londraya gelmesinin bahis mevzuu olmadığını yazmıştım. Yalancı çıktım ve bu vaziyette artık «Persona non Grata» oldum. İngilterede elçilik yapamam.» dedim.

Eden şaşırdı, fevkalâde üzüldü, özür diledi. Fakat özür dilemesini kâfi görmedim. Müttefik bir devletin elçisi karşısında bulunduğunu hatırlatarak dayattım, ısrar ettim. Nihayet tarziye vermeğe mecbur oldu.

Bilhassa doktor Refik Saydamı müteakıp, Başvekil olan Şükrü Saracoğlu kabinesinde, Numan Menemencioğlu Hariciye Vekili olduktan sonra, bu münasebetsizlikler, yâni (Kuriye) diye şunun bunun iltimaslısı bir takım kaçakçılıktan başka bir şey düşünmeyen adamların, ellerine emanet edilen mahrem evrakla Londraya gönderilmesi ve bu arada Londra'dan yazılan önemli raporların dahi Ankarada kale alınmayarak mütemadiyen cevapsız bırakılması gibi, memleketi telâfisi imkânsız zararlara uğratan başı boş gidiş bütün ikazlara, şikâyetlere rağmen o dereceyi bulmuştu ki, Rauf bey (Hayatî ehemmiyeti haiz devlet sırlarını ve devlet haysiyet ve itibarını ve emniyetini nasıl muhafaza edebileceğini ve bu şartlar altında nasıl iş görebileceğini) bilemez hale gelmişti..

İşte o sıralarda, Mr. Churchill ile Kahirede buluşan Cumhurreisi İsmet İnönünün memlekete dönüşünü müteakıp yaptığı dâvet üzerine, Ankaraya giden Rauf bey, orada İsmet İnö-

Rauf Bey Londra'da Büyükelçi bulunduğuna sırada, Belediye Sarayını ziyaretinde Şeref Defterini imzalaırken.

nünün başkanlığında, Mareşal Fevzi Çakmak ve Başvekil Şükrü Saracoğlu, Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu ile yapılan toplantıya katılıyor. Ve İsmet İnönü Kahirede Mr. Churchill'le yapılan mülâkatı anlatarak, İngilizlerin mutlaka harbe girmemizi istediklerini ve bu hususta ısrar ettiklerini söyleyerek, «Ne yapacağız?» diyor. Bu soru karşısında Başvekil Şükrü Saracoğlu suusyor. Mareşal Fevzi Çakmak, konuşmasını istediğini belirten bir tavırla Rauf Bey'e bakıyor. Salon derin bir sessizlik içindedir.

Bu halden sözün kendisine verildiğini hisseden Rauf bey, şöyle konuşuyor:

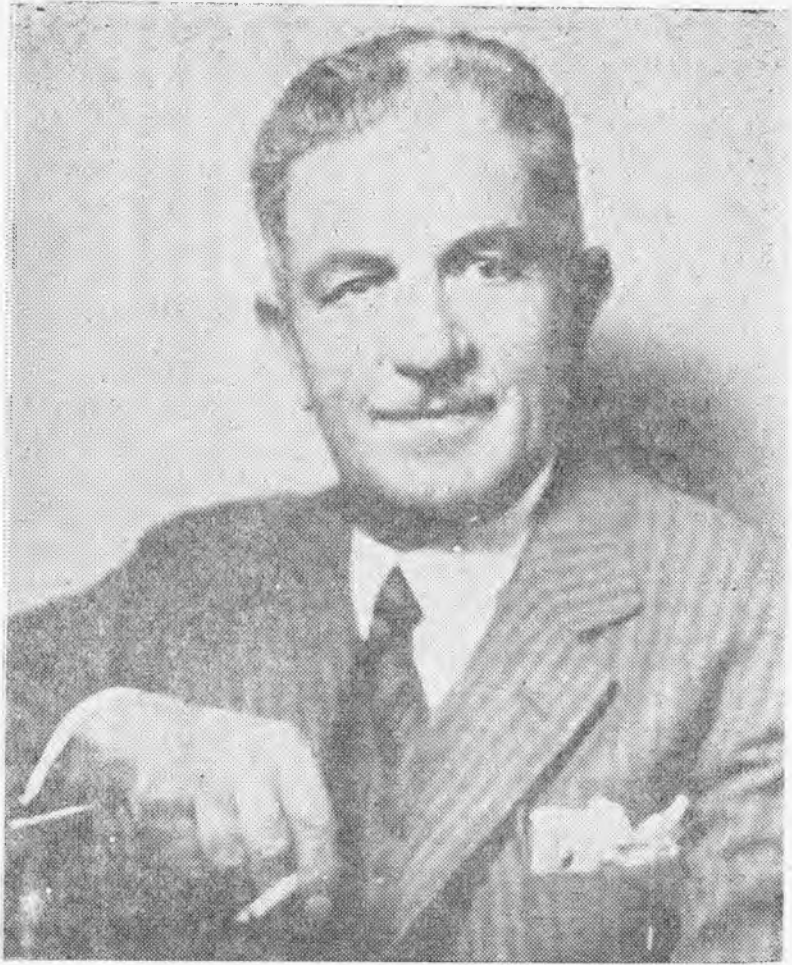
«Müttefikimiz olmakla beraber, İngilterenin bugün bizden harbe girmemizi istemeğe hakkı yoktur. Çünkü geçen sene kendisiyle Adanada yapılan mülâkatta Mr. Churchill bize ettiği vaadı tutmamıştır. Mr. Churchill bize bir sene içinde beş yüz Sherman tankı, beş yüz son sistem Speed Fire hücum uçağı ve külliyetli miktarda top, tüfek, cephane verecek değil mi idi? İngilizler bize bunları verdikten sonra ayrıca: (kullanılmasını öğrenirsiniz, ondan sonra yâni bir sene sonra, Balkanlara bir müdahale olursa, siz yine kendiniz duruma göre takip edeceğiniz hattıhareketi tâyin edersiniz.» dememişler mi idi? Bugün, bu vaziyet hasıl olmamıştır. Çünkü İngilizler o zamandanberi vaad ettikleri şeylerden hiç birini vermemişlerdir. Böyle olunca, şimdi ne hakla bizden harbe girmemizi istiyorlar? Bu nasıl olur? Ne kadar ısrar etseler, vereceğimiz cevap, arz ettiğim sebeplere istinatla harbe girmemizi istemeğe hakları olmadığını kendilerine, gayet nazikâne bir şekilde hatırlatmaktan ibaret olmalıdır. Benim bildiğim İngilizler, böyle bir cevabın mânâsını anlayacak kadar zekidir.»

Bu sözler üzerine, Mareşal Fevzi Çakmak heyecan ve sevinçle yerinden kalkarak, hararetle Rauf Beyin boynuna sarılıyor.

İsmet İnönü de: «Haklısınız Rauf bey, bu muhakkaktır. Fakat fena dayatıyorlar.» diyor.

Rauf bey: «Dayatsınlar... Bana da Londrada kaç defa aynı şeyi yaptılar. Çok muhtar vaziyete düştükleri malûm.. Fakat biz de haklıyız. Başka türlü yapamayız. Bugünkü şartlar içinde onların istediklerini yapmamız, bizim kadar onların da aleyhine neticeler ihdas eder. Bunu bir kere daha etraflıca kendilerine anlatırsak, ısrardan vaz geçeceklerine eminim.» diyor.

Nihayet uzun müzakerelerden sonra Rauf beyin ileri sür-

Rauf Bey Londra Büyükelçisi iken.

düğü sebeplerle «Harbe girilemeyeceği» kararı veriliyor. Yoksa, Rauf beyin dediği gibi «Allah esirgesin, Balkan Harbinde olduğu gibi hazırlıksız vaziyette harbe girişin mukadder olan felâketinden kaçınılamıyacağı muhakkak» dı.

Bu toplantıdan sonra, Başvekil Şükrü Saracoğlu Rauf be-yi, vekiller heyeti toplantısına katılmağa dâvet ediyor ve ora-

da hazır bulunan vekillere: «Beyefendinin fikirlerinden istifade edelim» diye, Rauf beyden dünya politik ve askerî durumu hakkında izahat vererek, kendilerini aydınlatmasını rica ediyor.

Rauf bey, bilhassa müttefiklerimizin durumu ve bizimle ilgili olup bitenlerle, olması ihtimalinden korkulanlar hakkında izahat verip, arada sorulan şeyleri de cevaplandırarak tam beş saat konuştuktan sonra:

«Şimdi müsaadenizle biraz da kendimizi anlatayım.» diye epeydir Londradan şikâyet ede ede bir türlü önüne geçemediği hariciyenin berbat haline temasla, bilmem ne müdürü, veya reisi diye rastgelenin eline «Kuriye» pasaportu ile devletin en mahrem evrakı verilerek Londraya gönderilmekte devam edildiğini ve bunların çoğunun altın ve döviz kaçakçılığından başka bir şey düşünmiyerek devlet sırlarını, kendisinden evvel, yabancılara duyurmakta olduklarından ve bütün bunları Cumhurreisine dahi müteaddit defalar şikâyet ettiği halde, önleyemediği gibi, Londradan yazdığı önemli raporlara bile Hariciyeden cevap alamadığını, bu vaziyette Londra Büyük Elçiliğinde memlekete faydalı olarak iş görmeye imkân olmadığından istifaya mecbur olduğunu söylüyor.

Gerek başvekilin, gerekse hariciye vekilinin bütün bunları ilk defa duyuyorlarmış gibi, sözde hayret ederek, derhal gereken tedbirlerin alınarak, önleneceği hususunda vaatlerle, kat'i teminat vermelerine rağmen, Rauf bey; Bunların kaçınıcı vaat ve teminat olduğunu hatırlatıp, artık hariciyenin lâfla düzelemeyeceğine tecrübelerle kaani olduğunu ve bu vaziyette bir gün daha vazifede devam sorumluluğunu kabul edemeyeceğini beyanla, istifasında ısrar edip İstanbula dönüyor.

Bir müddet sonra, Münür beyin vefatıyla boşalan Vaşington Büyük Elçiliğini kendisine teklif eden Başvekil Şükrü Saracoğluna verdiği cevap da şu oluyor:

«Yazık ki, hariciyenizde benim ayrıldığım günden beri değişmiş bir şey yoktur. Aynı keşmekeş, aynı lâübalilik, aynı sorumsuzluk sürüp gidiyor.

Bozuklukların sebebi olduğunu söyliyerek, sözde iş başından uzaklaştırdığınız Hariciye Vekilini, Paris gibi hele şu zamanda son derece önemli bir merkeze büyük elçi gönderdiniz. Ötede, devletin başına gaile açacak derecede karma karışık işler yapan bir başka elçiyi de, yerinden alıp başka bir yere aktarmakla kalıyorsunuz. Rast gelen, hâlâ bir yolunu bulup ha-

riciyenizin özel kuryesi (Postacısı) sıfatiyle Avrupa merkezleriyle Ankara arasında mekik dokuyarak, devletin önemli sırlarını etrafa yaya yaya kaçakçılığın envainı yapıyor. Londrada bulunduğum sırada çok mühimdir, çok aceledir, kaydile yazdığım bir çok şifreleri Ankaraya gelişimde, yâni aylarca sonra cevaplarının verilmesi şöyle dursun, açılmamış bile olduklarıtozlu dolaplarda, çekmecelerde gözlerimle gördüm. Rica ederim, memleketin menfaatlerini hiçe sayacak kadar ihmalkârlıklar içinde yüzen böyle bir hariciyenin, Vaşington Büyük Elçiliğini nasıl kabul edebilirim? Memlekete hizmet edemeyeceğime kaani olduktan sonra, herhangi bir işin başına geçmek benim âdetim değildir..»

Başvekil Şükrü Saracoğlu, alışmadığı bu çeşit sözler karşısında ne diyeceğini bilemiyerek susuyor. Ve bu susuşu ile, kendisinin de, berbatlığı bütün meraleketçe artık malûm olan bu hariciye ile, başa çıkamadığını itiraf etmiş olmuyor mu?

YİNE GÖNÜLLÜ OLARAK SON HİZMET

Rauf bey, siyasî hayattan tamamiyle ayrılmış bir vaziyette, kendi âleminde kitaplarıyla başbaşa yaşamakta devam ediyor. Fakat, öyle iken, hafiyeler yine etrafını sarmış, sokağa çıkışlarında gölge gibi peşine takılmış olarak, sıkı takibi bir an gevsetmiyorlar. Bir müddet sonra, İkinci Dünya Harbi demokrasî cephesinin zaferiyle sona erip, yeryüzü barışa kavuşup bizde de yeniden başlayan taptaze bir çeşit demokrasi havası içinde muhalefet partileri kurulmağa başladığı ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın bile umulmadık bir tehlikükle politika hayatına atıldığı günlerde Rauf bey, bu hallerde de tamamen seyirci, yine kendi âleminde, memleketin, milletin selâmeti için dualar ederek huzur ve sükûn içinde, sadece pek yakınları ile temas ederek yaşarken, günün birinde İstanbula gelen Cumhurreisi İsmet İnönü, Rauf beyi Dolmabahçe Sarayında yemeğe dâvet ediyor Rauf bey bu dâveti şöyle anlatır:

«Yemekten sonra salonda sigaralarımızı içerek ağır ağır dolaşırken, Kâzım Karabekir Paşayı görüp görmediğimi sordu. Kâzım Karabekir Paşa Büyük Millet Meclisi Reisi idi.

«Ankarada değil mi? Siz görmüyor musunuz?» deyişim üzerine, asıl maksadını açıkladı: Evvelce yaptığımız gibi, Kâzım Karabekir Paşayı da alıp Terakkiperver Fıkrayı tekrar kurmamızı istiyordu. Bu teklif karşısında, artık siyasî hayattan çekilmiş olduğumu hatırlatmayı zait addederek, on anda dilimin ucuna gelen «Yaaa!» nidasiyle şu sözleri söyledim:

«Siz yine Halk Fıkrasının başında ve Cumhurreisi, biz de karşınızda muhalif... Aşkolsun, çok güzel!..» Bu samimi sözlerim üzerine o da, ben de tatlı tatlı gülüştük.

Ben o sıralarda mutlaka politika hayatına dönmem için muhtelif yerlerden ve teşekküllerden bir çok dâvetler ve teklifler almakta idim. Hakkımdaki teveccühlere teşekkürlerle beraber artık politikaya kat'î şekilde veda ettiğimi beyanla, yine köşemde kendi âleminde sükûn ve huzur içindeki hayatıma devam ettim.»

Fakat bu kendi âlemindeki Rauf beyin içinde bir ukde var: Vaşington Büyük Elçiliğini kendisine teklif eden Başvekil: «Beyefendi, şu sırada Birleşik Amerikada memleketimizi temsil edebilecek sizden başkasını tasavvur edemiyoruz. Amerika'nın her hususta yardımına muhtaç olduğumuzu elbette biliyorsunuzdur. Bize bu yardımı oradan ancak, sizin gibi bir büyük elçi temin edebilir. Binaenaleyh, Vaşington Büyük Elçiliği, bu-

günkü durumda, memleketimiz için hayatî ehemmiyeti haiz bir dâvanın hallini deruhte edecek bir makam olarak, son derece mühimdir. Bu ciheti bilhassa tebarüz ettirerek, tekrar rica ediyorum...» demişti.

Buna rağmen, bu büyük elçilik vazifesini, malûm sebeplerle yapamayacağını ileri sürerek, kabul etmemişti. Lâkin, şimdi Bebekteki evinde düşünüyordu:

«Sıkışık bir durumda olan memleketin, ferahlamak için Amerikadan yardım beklediği anlaşıyor. Gerçi, büyük elçi olarak, bugünkü Hariciye ile bir iş göremiyeceğime kaani isem de, acaba her hangi bir sıfat ve selâhiyeti haiz olmadan, sadece bir Rauf olarak gitsem, gücümün yettiği kadar bir şeyler yapıp çalışarak, bu yardımı mümkün mertebe temin edemeyim?»

Rauf bey, bu düşünce ile huzursuzdur. Acabaları tekrar ede ede, sıkışık bir durumda olan memleketinin yapılması lâzım olan bir işini, yapabilmek imkânı varsa, bunu ne sebeple olursa olsun yapmaktan çekinmiş olmak gibi, kendi kendine asla af edemiyeceği bir hatâlı yolda olup olmadığını düşünür düşünür, nihayet kat'i kararını verip, Londra Büyük Elçiliği zamanında biriktirebildiği para ile Amerika yolculuğuna çıkıyor.

Bu yolculuğu lüks bir transatlantikle yaptığı gibi, Amerikada kalmağa mecbur olduğu şehirlerde de lüks otellerde oturan Rauf bey, Millî Mücadele esnasında ve Londrada iken yakından tanıdığı bilhassa General Harbord, Amiral Bristol vesaire gibi Amerikalı politika adamları, ve gazetecileri gibi diğer tanınmış şahsiyetler vasıtasıyla temaslarını genişleterek, geceli gündüzlü çalışmalarla: «Türkiyeye çeşitli yardımlarda bulunulmasını» sağlamağa muvaffak olanlardan biri ve galiba ilki oluyor.

Rauf bey, sessiz sedasız yaptığı bu iş için:

«Dünyalığım - para lafını etmez. böyle derdi yetseydi, Amerikada, bazı işler için belki biraz daha kalırdım. Ama, ancak dönüş biletini alabilecek hale gelince ayrılmaya mecbur oldum. Fakat Allah'a şükür, memlekete borçlu olduğuma kanaat getirdiğim bu son vazifeyi de gücüm yettiği kadar yaparak, kalb huzuru ile İstanbula döndüm» demekle yetinirdi.

1950 ekimindeki Cumhuriyet Bayramında, Ankara'nın 19 Mayıs stadyomuna suret-i mahsusada davet edilen Rauf beye, geçit resmini yepen kıt'alar gecerken, Cumhurreisi Bayar;

«— Rauf bey, demişti. işte sizin sağladığınız yardımla gelen tanklar, toplar ve uçaklar...

SON GÜNLER

Baharı andıran güneşli, ılık bir Mart ortası sabahı Cihangirdeki apartmanın, ışık cümbüşü içindeki Boğaz'a bakan penceresi önünde karşı karşıya kahvelerimizi yudumlayarak, tatlı tatlı sohbet ederken, aklıma geliveren yıldönümünü hatırlatıp: «Bugün tam kırk beş sene oluyor, şu Fındıklı sarayından Maltaya gidişiniz...» deyişim üzerine Rauf Bey şöyle bir lâhzacık duraklar gibi olarak:

— Sahi, demişti. Bak hele zannın nasıl geçiyor? Orayı bir daha görmek isterdim. Okul yapmışlar. Bir gün gitsek. Neydi o günkü meclisin hali, hele o günkü Vahidettin... Hakikaten tarihî bir gündü. Sabahleyin İngilizler İstanbulu işgal ederlerken, meclis heyeti olarak bizi abus bir çehre ile huzuruna kabul eden Padişah ve Halife Vahidettin: «Mecliste çenenizi tutmazsanız bunların yapmıyacağı yoktur, Ankaraya bile giderler...» tehdidini savurduktan sonra, hiç unutmam benim: «merak etmeyin hiç bir şey yapamazlar, yalnız siz...» deyişim üzerine birdenbire hiddetlenerek, gözlerimin içine dik dik baka baka: «Beyefendi... Bir millet var. Koyun sürüsü, çobanı da benim!» diye artık kendinden başka kimsenin sözü geçemiyeceğini ve dolayısıyla Ankarayı, millî hareketi filan hiçe saydığını ilk defa yüzümüze karşı açıkça söyleyip, vaziyet almıştı. Saraydan meclise dönüp, olup bitenleri anlatırken de İngilizler kapıya dayanmışlar beni istemişlerdi. O anda mecliste kopan kıyamet hâlâ gözlerimin önündedir... Ertesi gün de Osmanlı Mebusan Meclisi tarihe karıştı... zaten hepsi tarih oldu...

— Evet tarih oldu Beyefendi... ve siz şimdi bütün bunları bir de tarihten dinleyeceksiniz. Netekim, hâdiselerin içinde bulunmamış olan sizden sonraki kuşaklar bunları tarafsız gözlerle inceliyerek ortaya koymaya başladılar» diye, yanımda getirmiş olduğum Sabahattin Selek'in «Anadolu İhtilâli» isimli kitabını gösterdim ve:

— İsterseniz bilhassa «Liderler» bahsinde sizi anlatan kısmı okuyayım.» teklifinde bulundum.

«— Hayhay... Ne diyor bakalım?» cevabı üzerine okudum: «Mustafa Kemal Paşanın, zaferden hemen sonra Rawf

Ali Fuat Mücadele Hâdîsini paşasına resit eden sen resim: Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy.

Bey'e verdiği resminde şu satırlar yazılıdır: «Benim çok muhterem kardeşim ve Türkiyeyi kurtarmakta hakikî mu'in ve muzâhir kardeşim Rauf'a.» M. Kemâl.

Mustafa Kemal Paşa, bütün hayatınca pek az kimseyi bu derece yanına yaklaştırmış olduğundan, bu sözler çok önemlidir.

Rauf Bey ise, Atatürk hakkındaki kanaatini şöyle ifade etmiştir:

«Mustafa Kemâl Paşa mücadeleye atılmasaydı, bu memleket kurtulamazdı. Anadolu'nun tehlikeye düşen yerlerinde, Batıda, güneyde ve doğuda başlayan ve bir yurtsever düşüncenin mahsulü olan zaif milli mukavemet hareketleri, Mustafa Ke-

mâl Paşa birleştirmeseydi, her biri ayrı ayrı kolayca bastırılabilirdi.»

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da biri askerî, diğeri siyasî iki kuvvete dayanmak zorunda idi Askerlik bakımından, Kâzım Karabekir ve Ali Fuad Paşaları, siyaset yönünden de Rauf Bey kendisine destek oldular.

1919 Türkiyesinde, Rauf Beyin şöhreti ve itibarı, Mustafa Kemâl Paşanın isminden ve rütbesinden ağır basıyordu. Bal-

Rauf Orbay, son günlerine kadar yakınlıklarını samimiyetle muhafaza etmiş olan vefakâr dostları Ali Fuat Cebesoy ve Kâzım Taşkent'le birlikte bir gezintide

kan Harbinin Hamidiye kahramanı. Birinci Dünya Harbinin Çanakkale kahramanından çok övülmüş ve millete duyurulmuştu. Şu sebeple ki, Balkan Harbinin utandırıcı mağlûbiyeti içinde Bahriye Subayı Rauf Beyin yaptığı iş, tek teselli noktası idi. Buna herkes dört elle sarıldı Halbuki Birinci Dünya Harbinde Türk ordusu bütün cephelerde iyi döğüşmüştü. Şan ve şeref peşinde koşan birçok kumandan vardı ve Mustafa Kemâl Paşanın sivrilmesini istemiyorlardı.

Ahmet İzzet Paşa kabinesinde bir aya yakın bir zaman Bahriye Nazırlığı yapan Rauf Bey, Anadolu'ya sabık nazır olarak gelmişti. Bu sıfatla da, sabık ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşadan çok, ciddiye alınması tabii idi. Hamidiye kahramanı, Bahriye Nazırı Rauf Bey, bu bakımlardan, askerlikten istifa eden Mustafa Kemâl Paşaya kuvvet verdi.

Daha İstanbul'da iken, iki arkadaş, memleketin kurtuluş çareleri üzerinde sık sık görüşüyorlardı. Esasca beraber diler ve birbirlerine güveniyorlardı.

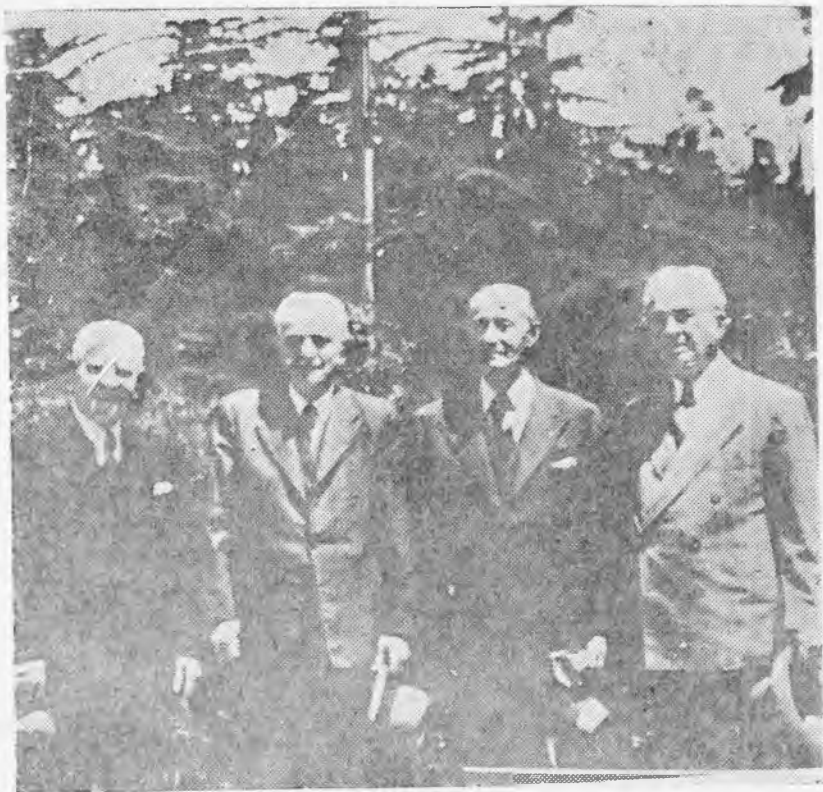
Mustafa Kemâl Paşanın hemen arkasından, Rauf Bey de bu sebeple Anadolu'ya geçti.

Osmanlı Delegasyonu Başkanı olarak Mondros mütarekesini imzalayan Rauf Bey, şimdi bu mütarekenin getirdiği belâ ile mücadele edecekti. Ne gariptir ki, Mondros mütarekesinden dolayı onu suçlandırmak, kimsenin aklından geçmemiştir. Gerçi Sadrazam Ahmet İzzet Paşa: «Gerek Merkezî Hükûmet, gerek murahhas heyeti son dereceye kadar mukavemet etmiş ve nihayet iş ultiमतom derecesine geldiği sırada ip koparılmadan mütareke yapılabilmıştır» der. Fakat, devletin o sıradaki zor durumu mütareke şartlarında galipler yararına bu kadar açık kapı bırakılmasını mâzur gösteremez. Nitekim Rauf Bey de işin farkında olduğu için Amiral Galtprop'a İngilterenin imzalanmış anlaşmalara sadık kalıp kalmıyacağını tekrar tekrar, üç defa sormuştu.

İngiliz amiralinin müsbet cevabına bel bağlamak her halde safdillikten başka bir şey olamaz.

Haysiyetli bir insan olan Rauf Beyin, Mondros mütarekesinin uygulanma şeklini görerek vicdan azabı çektiğinden şüphe etmiyoruz. Memleketin kurtulması uğrındaki hizmetleri, hatâsını örtmeye bol bol yeter.

Rauf Bey, Çerkes asıllıdır. Kuvâyı Milliye'ye katılan çerkes ileri gelenlerinin bazılarının bu yola gelmesinde Rauf Beyin

**Dört değerli ve candan dost: Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay,
Hüsrev Gerede, Kâzım Taşkent**

tesiri görülür. Millî Mücadele devamınca Kuvayı Milliye liderlerinin en nüfuzlusu olarak kalmıştır. Her muhitte kendisini kolayca sevdirmeyi ve saydırmayı biliyordu.

Erzurum Kongresi intibalarını anlatan Cevat Dursunoğlu şöyle der: «**Rauf Bey, kongreye kendini çok sevdirmişti. Hâl ve tavrı, mütevaziliği, âzalara saygı ve sevgi telkin etmişti.**»

Mustafa Kemâl Paşa ile, zaman zaman fikir ve görüş ihtilâflarına düştükleri oldu. Fakat, ikisi de karşılıklı saygı ve çekinme hissiyle aralarına kırgınlık sokmayacak şekilde idareli davrandılar. Asıl büyük anlaşmazlık, zaferden sonra meydana

çıktı. Bu defa sebepler büyük uçurumlar açmıştı. Düzelmesine imkân yoktu ve düzelmedi.»

Yazı burada bitti. Fauf Bey sonuna kadar dikkatle dinlemişti, hiç sesini çıkarmadı. Ne düşündüğünü, ne diyeceğini merakla bekliyerek yüzüne bakmakta olduğumu görünce:

«Mondros Mütarekesine temas eden cümleyi, bir daha okur musun?» dedi.

Okudum: «Haysiyetli bir insan olan Rauf beyin Mondros Mütarekenamesinin uygulanma şeklini görerek, vicdan azabı çektiğinden şüphe etmiyoruz. Memleketin kurtarılması uğrunda hizmetleri hatâsını örtmeğe bol bol yeter.»

Biraz dalgın, düşünerek dedi ki:

— İfade biraz muğlak değil mi? Bana vicdan azabı çekti ren bir (**Hatâmdan**) bahisle, ancak memleket uğrunda hizmetlerimin bu vicdan azabını önleyebileceğini söylüyor.

Be birader, hatâm ne? Mondros Mütarekenamesinin uygulanma şekli ise, insaf ile düşünmek lâzımdır, İngilizlerin Mütarekename hükümlerini istedikleri gibi tatbik etmelerine ben şahsen nasıl manî olabilirdim? İmzadan sonra Hükûmette Bahriye Nazırı olarak kaldığım günler içinde, bunu pekâlâ uygulandırmaya muvaffak olmuştuk. Ancak biz Hükûmetten çekildikten sonradır ki, uygulanma şekli de berbat edildi. Bunda benim ne gibi bir hatâm olabilir? Padişah Vahidüddin, ben daha Mütareke işi için Mondros'a giderken, verdiği tâlimatın ilk maddesinde: (Evvelâ Hilâfet ve Saltanat ve Hânedan haklarının emniyetinin sağlanmasını) istemişti.

Bu isteği ile, bütün maksadını meydana koymuş oluyordu. Mütareke yapıldıktan sonra da Padişahın tek kaygusu yine her şeye tercihan, her şeyin üstünde evvelâ kendi makamını korumak endişesi idi. Bu endişe ile, Bab-ı Âlî'yi, İtilâf Devletlerine karşı daima boyun eğerek, onların her istediklerine müteveât politikası takibine icbar etmekte idi. Biz bunu yapamıyacağımız için çekildik. Bu bir tarihî gerçektir. Binaenaleyh, ben burada şahsıma taallük eden bir hatâ göremiyorum. Ortada ancak dünyaya filen hâkim muazzam düşman kuvvetleri karşısında bir yenilme talisizliği vardır ki, onun kaçınılmaz neticesi olarak içine düşülen vaziyet hâsıl olmuştur.

Bu vaziyet karşısında ben de elbette bütün vatandaşlarım gibi üzüntü ve ıztırapla kıvrandım, lâkin hatâ ve vicdan azabı bahis mevzuu değildir. Aksine, memleket hesabına duyduğum elem ve ıztırapla ümitsizliğe düşmeden, her çareye başvurarak,

On yıl evvelin bir hâtırası: Rauf Orbay Feridun Kandemir'le bir hasbıhal esnasında.

memleketin kurtarılması dâvasına atılmakta tereddüt etmedim. Sonra, yazının sonunda bir cümle var: «Mustafa Kemâl Paşa ile...» diyor, okur musun?

Okudum:

«Mustafa Kemâl Paşa ile zaman zaman fikir ve görüş ihtilâflarına düştükleri oldu. Fakat, ikisi de karşılıklı saygı ve çekinme hissiyle aralarına kırgınlık sokmayacak şekilde idareli davrandılar. Asıl büyük anlaşmazlık Zaferden sonra meydana çıktı. Bu defa sebepler büyük uçurumlar açmıştı. Düzelmesine imkân yoktu ve düzelmedi»

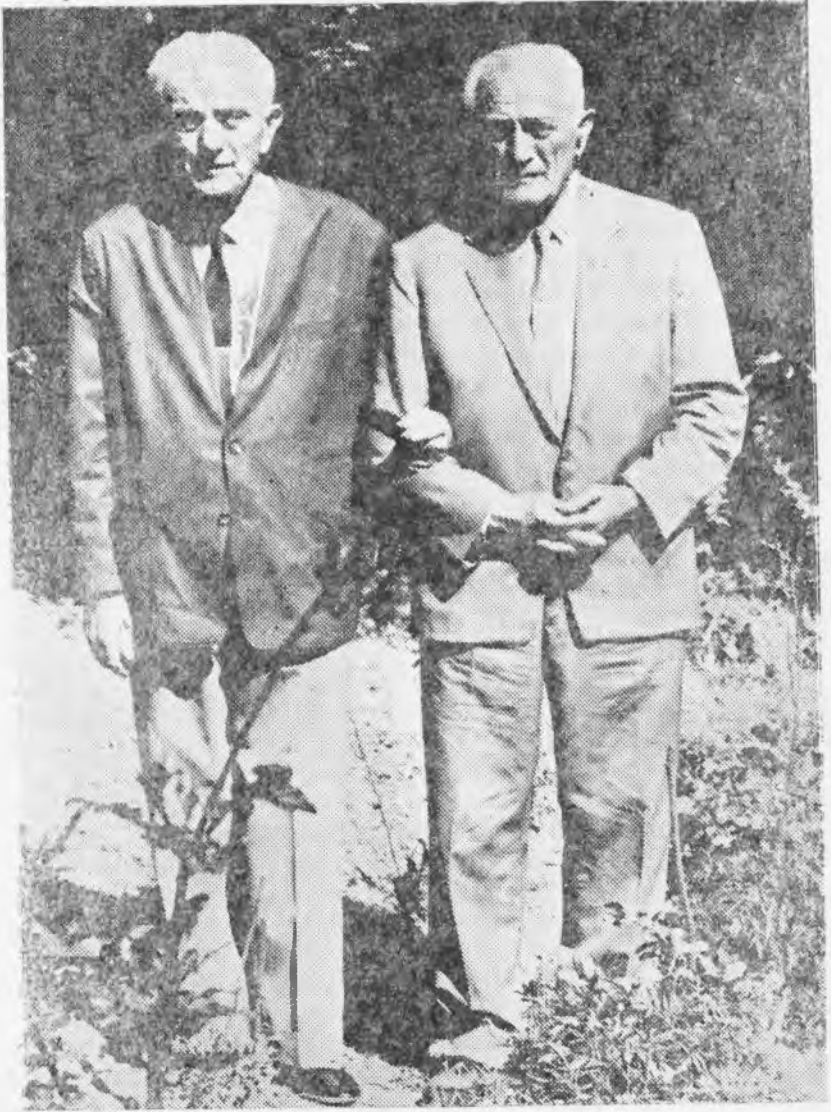
Rauf bey, yine düşünüyordu... Dalgın dalgın dedi ki:

«Mustafa Kemâl Paşa ile hiç bir fikir ve görüş ihtilâfına düştüğümü hatırlamıyorum. Ben İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığını «Hiç bir işime karışmaması şartıyla» kabul etmiş, O da Hükûmetin başında bulunduğum müddetçe bu şarta tamamiyle riayet ederek hakikaten hiç bir işime müdahale etmemişti. Bu hâl zaferden sonra, Lozan Muahedesinin imzalandığı güne kadar devam etmiştir. Hattâ Lozan Muahedesi imza edileceği sırada, Murahhas Heyetimiz Başkanı İsmet Paşanın doğrudan doğruya Mustafa Kemâl Paşaya yazdığı şifreler dahi, Hükûmet Başkanı olarak benim elimden geçmeden, Mustafa Kemâl Paşaya verilmezdi. Ve Paşa, bana verdiği söze sadık kalarak, hiç bir zaman İsmet Paşanın resen kendisiyle muhabere etmesi için ayrı bir şifre istemek lüzumunu duymamıştı. Yâni, işime karışması için tahrik edildiği zaman bile, bu tahriklere mukavemetle, yine sözüne sadık kalmıştı.

Lozan Muahedesi imza edildikten sonra, ben İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığından çekilmek lüzumunu duyduğum zaman da yine Mustafa Kemâl Paşa ile aramızda hiç bir anlaşmazlık olmadan, Ankaradan ayrılıp seçim dairem olan Sivas'a gitmiştim.

Ancak, bu muahede imzalanma safhasına girdiği günlerde İsmet Paşanın, Lozandan bana çektiği telkraftaki sitemkâr hattâ hakaretâmiz ifadesine, yalnız ben değil, Mustafa Kemâl Paşa da pek haklı olarak üzülmüştü. Netekim, benden evvel Mustafa Kemâl Paşa, verdiği cevapta kendisini haksız bulduğunu bildirmiş olduğu gibi o gün, bana da tekrar tekrar: «Kusuruna bakmayalım, her halde pek bunalmış olacak... Dış ôlemle teması yenidir, alışık değildir. Hoş görelim. Dönünce kulağını çekeriz.» tarzında sözler söylemişti ve hattâ daha sonra, bu münasebetsizlikten dolayı İsmet Paşayı Kabine'de tutmak istemediğim takdirde pekâlâ Hariciye Vekilliğinden uzaklaştırabileceğimizi ısrarla teklif ederek: «Kardeşim üzülmeye Başvekilsin, istediğini yapmakta tamamen serbestsin!» demişti.

Görülüyor ki, benim Mustafa Kemâl ile hiç bir ihtilâfım olmamıştır ve yoktur. Ama, menfaatlerini bunda bulan bir takımlarının ihtilâf yaratmak istedikleri görülmüştür. Her vakit söylediğim gibi Mustafa Kemâl Paşanın (Etraf) 1, hiç bir zaman kendisine lâayık olmamıştır. Ve eminim ki, Mustafa Kemâl Paşa sağ olsaydı, bu (Etraf) ın kendisine katiyen lâayık olmayarak, memlekete de zararlı olduklarını zamanla, görüp çok iyi anlayacaktı.»

Erenköy'deki Köşkün bahçesinde 1962 yazında Rauf Orbay bir sabah gezintisinde Kandemir'le beraber.

Rauf bey, içten gelen bir üzüntü ile muzdarip olduğunu belirte belirte devam etti:

— Allah O'na gani gani rahmet eylesin, memleketin hâlâ yokluğunun acısını çektiği ve bu gidişle daha çok da çekeceği o müstesnâ yaradılıştaki büyük adamla ben, ne de eski mücadele arkadaşlarımızdan hiç biri her hangi bir esaslı ihtilâfa düşmedik. Politika hayatına atılan insanların da kaçınamıyacak kusurları, zaafırları olabilir, fakat bunlar memleketin, milletin kurtulması dâvasında feragatla müşterek çalışmayı kabul edenler arasında kaale alınmaz.

Ben tekrar edeyim: kendisiyle birlikte çalışmakta ne kadar isabet etmiş olduğumuzu, memleketin muazzam bir zaferle kutrulup istiklâl ve sükûna erişmesiyle gördüğümüz Mustafa Kemâl Paşa ile, aramızda anlaşmazlık diye bir şey olmadığı gibi, **ne hayatta bulunduğu müddetçe ve ne de aramızdan ayrıldıktan sonra kendisini ve esrelerini inciterek, ruhunu tâzip edecek küçücük bir harekette bulunulmadığına kaani olarak, bu dünyadan huzur içinde göçüp gideceğim.**

Tarih diyorsun, tarih işte bunları hesaba katarak hükmünü vermelidir, ve öyle olacağına da şüphe yoktur.»

Sessiz sedasız onu dinlerken duyulanarak düşünüyordum: Memleket uğrunda hayata atıldıkları günden beri, bütün bir ömür boyunca her hareketleriyle fazilet, feragat, dürüstlük ve vatanseverlik örneği halinde hiç bir fedakârlıktan çekinmeden yaptıkları müstesna hizmetlerle, büyük bir vicdan huzuru içinde âleme yüzleri kızarmadan haklı bir gururun belli belirsiz hazzile bakabilecek mertebeye ermiş olan insanlar bakımından, Tanrım ne kadar da fakiriz!

Safha safha gözden geçirilecek onları bütün siyasi tarihimiz içinde acaba kaç kişi üzerinde «İşte bu da öyle müstesna bir şahsiyetti» diye durup da, gönül ferahlığı ile övünebiliriz?

Bu mertebeye ermiş olan Rauf bey her şeyini, her şeyini, bütün bir ömürün hatta sonrasının memleket hesabına duyulan huzurunu belirtirken sadece «Hamdolsun alnımız açık, yüzümüz pak» demekle yetinir ve bilhassa son yıllarında bu altı kelimeyi her vesile ile tekrar ederdi.

O gün, böylesine parıl parıl ruhunu dile getirmişçesine konuşuşu karşısında bir çok defa sözü getirir gibi olduğum halde üzerinde duramadığım bir konuyu, ortaya atabileceğimi düşünerek Rauf beye, Mustafa Kemâl Paşa ile «Etraf» ın tesiriyle ayrı kalışlarının memleket mukadderatı üzerinde ne gibi tesirler ve neticeler doğurduğu noktasına temasla sordum:

« — Bey efendi, bu ayrılık olmasaydı da, Millî Mücadele'nin iptidasından beri olduğu gibi, sulhtan sonra da yine birlikte el ele çalışmakta devam edebilmiş olsaydınız...»

Bence bu, yakın tarihimizin üzerinde önemle durulması ve muhakkak ki yarın ve öbür günlerin tarihçilerinin büyük dikkat ve itina ile üzerine eğilecekleri ciddi önemli bir meselesidir. Çünkü bu «Ayrılış» davanın henüz herkesçe ümitsiz sayılan kapkaranlık günlerinden beri sarsılmaz bir ümit, iman ve sevgi ile birbirlerine inana inana bağlanarak, memleketi içine düştüğü yıkılmak, yok olmak felâketinden kurtarıp zafer ve barışla selamete ulaştırıncaya kadar tek vucut halinde çalışmış ve esasen ömürleri boyunca da pürüzsüz vatan severlikleri, sağlam karakterleri ve fedakârlıkları ile temayüz etmiş olan güzide şahsiyetlerin birbirlerinden ayrılması ve ayrılıp gidenler yerine, Başın yani Mustafa Kemal'in yanına, henüz geçmişlerinde sorumluluğunu tek başlarına yüklendikleri her hangi bir önemli hizmette bulunmamış oldukları gibi, ahlâk, karakter ve seciyeleri de layikiyle denenmemiş olduğundan, milletçe ne oldukları doğru dürüst bilinmeyen kimselerin gelmesi demekti.

Bütün memleket, bütün Türk milleti gözünde bu, böyle idi. Böylece; bu ayrılık basit bir ekip değişisi olmaktan çıkıyor, başlı başına «Memleketin kaderini yepyeni bir ekibe tevdi ve teslim ediş» mahiyetini alıyordu ki, öneminin derecesini izaha hacet yoktur.

Ve şimdi aradan kırk yıl geçmişti. Bu yarım yüz yıla yakın zaman içinde olup bitenler ise, bu konuda bir hükme varmaya yarayacak şeyleri gözlerin önüne sermiş bulunuyordu.

Rauf bey soruma, ağır ağır cevap verdi:

— Biliyorsun ki Millî Mücadele, Büyük Zafer, Lozan ve Saltanatın ilgası yani en eiverişsiz şartlar içinde boğuşa boğuşa kurtuluşla, barışa kavuşuş ve ilk büyük devrim yani Padişahlığın ortadan kaldırılması Mustafa Kemal Paşa ile müsterek çalışmamız devrinde oldu ve bunlar aramızda hiç bir esaslı anlaşmazlık olmadan mükemmelen tahakkuk etti. Ondan sonra «Etraf» ın tesiriyle biz, çekilmeğe mecbur olduk. Yerimize gelenler, 1923 den 1938 e kadar on beş yıl müddetle Mustafa Kemal'in yardımcısı olarak, bu devre içinde bilhassa yapılan devrimleri yürütmek ve memlekete adil, temiz, dürüst bir idare ile refah sağlamak işi ile vazifeli idiler. Bu bir...

Ondan sonra, yani Mustafa Kemal Paşanın aramızdan ay-

rılışından sonra: O'nun emanetlerini muhafaza ile kökleştirmek işi gelir ki, sorduğun suale göre bütün bunları biz olsaydık nasıl yapar ve devam ettirirdik ve yerimize gelenler nasıl yapmış ve devam ettirmişlerdir, değilmi?»

Dedikten sonra, yine ağır ağır ekledi:

«Lâkin, devam ettirenlerin bu gün nereye vardıkları artık herkesçe mâlum olduğuna göre, bırak da hükmü yine tarih versin. Bence asıl önemli olan, Mustafa Kemal Paşadan sonra, O'nun yerleştirip kökleştirmek işini kendilerine bırakmış olduğu devrimlerin, bugün ne hâle gelmiş olduğudur.

— Tarih elbette hükmü verecektir beyefendi, fakat siz?

— Ben... Bak sana şunu söylüyeyim, Bir az evvel bahsettiğin Fındıklı Sarayının hatırlattığı hâdise her şeyi izah eder: O 16 mart günü ben o Sarayın kapısına dayanan İngilizlere teslim olup da Malta'ya sürülmeyi kabul edecek yerde, pekâlâ kaçıp giderdim. Kaçmadım, belki de hayatıma mal olacak bir teslimiyeti kendi rizamla ve inan ki, sevine sevine kabul ettim. Çünkü, ancak bu suretle İngilizleri Türk Milleti ve dünya umumi efkârı gözünde zalim ve mütecaviz birduruma düşürüp, Anadolu'da Millî Meclis ve Hükûmeti kurmak imkânı hasıl olacaktı ve oldu.

Bana yine kendimden bahs ettiriyorsun ama, sorduğun önemli sualin cevabını daha açık verebilmem için, bunu anlatmam lâzımdır. Evet, ben o gün kaçmadım ve şahsen uğrayabileceğim her felâketi, her musibeti göze alarak düşmana teslim oldum. Beni —bir çaklarının delilik dedikleri— bu harekete sevk eden kısaca nedir bilir misin? İşte «**Kuvayı Milliye Ruhu**» denen şey... Bunu kim başka türlü izah edebilir?

Gerçi o günlerde henüz bu tabir bilinmezdi, yoktu. Lâkin, henüz adı konmamış olmakla beraber, (İnsana iman ederek inandığı bir millî dava uğruna, tereddütsüz feda olmağı göze aldırın» bu ruh olmasaydı, bırak, şunu bunu hiç, hiç bir şey yapamazdık. İşte bütün mesele buradadır. Şimdi sualin cevabı daha kolay izah edilebilir.

Biz, yani Mustafa Kemal, Ali Fuat, Kâzım Karabekir Paşalar Millî Mücadeleye **Kuvayı Milliye Ruhu** ile atıldık. Ve biz bu ruhla işe başladığımız zaman, bu ruhtan nasibi olmayanlar İstanbul'da sıcacık yuvalarında, memleketin uğradığı büyük felâkete sadece seyirci, hatta bizim hareketimizi mânâsız, memlekete zararlı sayarak, yalnız kendi rahatlarını sağlamak endişesiyle yan gelmiş oturuyorlardı. Dikkat et, bir tarafta bir da-

vaya inanarak kendilerini feda edenlerle, inanmayarak yan gelmiş oturanlar...

Millî Mücadele işte böyle başladı ve tam bir yıl böyle devam etti. Ondan sonra, «İnanmayanlar» yavaş yavaş bir takım tasirlerle hatta daha ziyade zorluklar duyarak «İnanmış görünüş» bize ister istemez katılmağa başladılar.

Fakat bunlarda «Kuvayı Milliye Ruru» denen şeyden eser yoktu, olamazdı. Olsaydı, pek tabii kabına sığmayarak, fevran ederek asıl vaktinde, zamanında kendini gösterirdi.

Lâkin bu bir kusur değildir, her insanda mutlaka Kuvayı Milliye Ruhu bulunmasını istemeğe hakkımız yoktur. Zaten bu istemekle olmaz, varsa var, yoksa yoktur. Yaradılış meselesi... Şimdi, her şeyi anlatabildim mi?

— Hayır Beyefendi Anlayamadım.

— Canım anlamıyacak ne var? Bizden sonra gelenler...

— Evet...

— Kuvayı Milliye Ruhundan mahrum oldukları için, elbette inanmadıkları bir davayı, inanır gibi görünerek bir emir kulu vaziyetinde ele alıp yürüttüklerinden bu hale getirmişlerdir demek istiyorum. Bak bir misal vereyim: Tam kırk sene evvel o mâlum fırka gurubu toplantısında edeta sorguya çekildiğim zaman, Cumhuriyeti ancak, Millî Hakimiyeti kayıtsız şartsız sağladığı takdirde «Cumhuriyet» sayabileceğimi söylerken, bana şiddetle itirazla: «Hatâ ettiniz, Rauf bey, hatâ ediyorsunuz bir işe başlanırken daima memleketin selâmeti sağlanarak başlanır. Buhusus böyle inkilâp zamanlarında hükûmet adamları her hangi bir şüphe belirtmezler» diye hücum eden zamanın Başvekili, eğer hakikaten davasına inanmış bir adam olsaydı, bu kırk sene içinde, hiç olmazsa bu milleti, kadını, erkeği, büyüğü küçüğü ile hakimiyetine sahip kılacak şekilde bir millî eğitim seferberliği ile, yetiştirmek isini olsun yapıp bitiremez mi idi?

1923 den 1964'e geldik.. Türk Milleti hâlâ yayınlanan istatistiklere göre bütün dünyanın en az okur yazar milletidir. Ayıp, günah ve yazık değil mi?

Sonra, düşün bir kere, kırk küsur yıl evvel kahr ede ede denize döküp mahvettiğimiz Yunanlılar, bugün bütün dünyayı da peşlerine takarak, bize bir Kıbrıs davasında meydan okuyorlar. Hele devrimler ne hale gelmiştir?

Sonra, memlekette hangi kanun.. hangi nizam, hangi program veya plân layikiyle tatbik edilebilmektedir? Kısaca, işte bugünkü halimiz bu...

Bütün bunlar, ancak, Kuvayı Milliye Ruhundan yoksun oldukları için, her şeyden evvel şahıslarını düşünerek ikbâl mevkiinde tutunma gayretile iş görenlerin eseridir!

KENDİ AĞIZLARINDAN...

Daha inkılâbın ikinci, üçüncü yılında Atatürk'e ve eserlerine inananlardan çoğu, bir fırsatını bulup memleketten çıkmak veya memlekette rahat ve kazanç mevkilerini elde etmek için sabırsızlanmakta idiler. Bu harap vatandan uzakta, bu yoksul halktan ırakta Avrupa şehirlerinde bir Devlet konağına yerleşerek, devlet arabası ve devlet dövizi ile ömürlerini hoşça geçirmek veya Çankayadaki nüfuzlarını iş piyasasında satarak bir iki vurgunda nesillik servetler edinmek hırslı, Çankayadaki ihtilâlcî yuvasını saray havası ile zehirliyordu.

«Çankaya» Sayfa 414

Falih Rıfkı ATAY

Bak hatırıma geldi; Benim Hamidiye'de Arnavut Receb isimli bir erim vardı. Akınlar esnasında birgün Adriyatikte Arnavutluk kıyılarına yakın seyr ederken dümen başındaki çavuş bu er'in köyünün önünden geçmekte olduğumuzu söyleyince hemen Receb'i çağırttım:

Arnavutluk'un artık bizden ayrılıp uzakta kalmış, Hamidiyenin de bir daha bu kıyılara gelip gelmiyeceği belli olmadığına göre, isterse hiç tereddüt etmeden borda bot ile derhal kıyıya çıkıp, köyüne gidebileceğini söyledim. Karşımda selâm vaziyetinde duran Recep, belki yıllardır hasretini çektiği çoluk çocuğunun bulunduğu köye doğru şöyle bir göz attıktan sonra, yine öyle selâm vaziyetinde yüzüme dim dik bakarak:

«Sağ ol kumandanım! Ama Hamidiye'deki vazifemiz bitmeden ben arkadaşlarımdan ayrılamam, cevabını vermişti. Hamidiye ateşle, boralarla, fırtınalarla çevrili ve sonu ne zaman geleceği bilinmez bir kanlı macera içinde yuvarlanıyordu. Kumandan «senden memnunum, artık vazifen de bitti istersen gidebilirsin» diyordu. Lâkin, Recep hayalleri gözlerinde tüten ana baba ve bütün sevdiklerinin içinde bulundukları işte şuracıktaki köyüne bir daha varıp varamıyacağını bilmediği halde gitmiyordu...

Bunu kim yapar? Kuvayı Milliye Ruhu olmayan bir insan yapabilir mi? Recep, o meçhul kahraman hiç şüphe yok ki doğuştan böyle idi ve Hamidiye'de kendi gibi arkadaşları arasında pişmiş ve olgunlaşmıştı.

Bu örneği anlatışının sebebi málum: Kuvayı Milliye Ruhunda olmayan bir insan, hele bir de Kuvayı Milliyecilerle hemhal olarak, onların içinde pişip kıvama gelmemişte, birden bire kendisine verilen bir vazifenin başına geçmişse, şüphe yok ki o vazifeyi yapar, hatta mükemmelen başarır lâkin Kuvayı Milliye Ruhunun gerektirdiği gibi inançla bağlandığı millî davâ ağıruna tereddütsüz canını verecek derecede fedakârlıklara hazır, cesur ve karakter sahibi olmak noktasına gelince, imkân yok böyle olamaz.

Kuvayı Milliye günlerinde ki millî mücadelenin ilk yılıdır. Mustafa Kemal Paşa ile, kaç defa bu hususta bir çok hasbihallerimiz olmuştur. Her seferinde aynı noktaya gelir ve bu Ruhun aşılınması imkânı olmadığı, doğuştan bu ruhta olmayanlara ne yapılsa kâr etmediği ve bunların daima ruhsuz birer emir kulu halinde iş gören insanlar olarak kaldıkları fikrinde ittifak ederdik.

Evet Atatürk bunu bilirdi. Fakat nihayet o da insandı. Pek tebiî olan insanlık zaafı ile «etraf»ına sokulanların ruhi durumlarıyla kendine lâıyk olup olmadıklarını isabetle tehmîn edememiştir.

ETRAF...

Atatürk bir akşam sofrada yanında oturan bir hanıma, sofranın öbür ucunda oturan birini gösterip:

«— Bu adamın ne bayağı olduğunu bilmezsiniz, demişti. Hani çöp tenekesi vardır. İçine her türlü süprüntü konur. Ne kadar boşaltsanız dibinde yapışık bir şeyler kalır. İşte bu o şeylerdendir...»

Hanım şaşırarak: «— Aman Paşam, öyleyse ne diye sofranıza alıyorsunuz?» demesi üzerine:

«— Haa.. işte onu da sen bilmezsin kızım...» cevabını vermişti.

«ÇANKAYA»

Falih Rıfkı ATAY

Her dediğini kabul ile, her emrini baş üstüne diye yerine getirecek derecede kendine sadık bildiği cidden liyakatli, çalışkan fakat dediğim gibi, Kuvayı Milliye Ruhundan yoksun kimselerin, kendinden sonra bu yoksunlukla her şeyi unutarak, sadece mevkilerinde kalmak hırs ve endişesiyle, neler yapabileceklerini tahmin edememiş olması, her halde bir talihsizlik olmuştur.

Başka ne denebilir?.. Olan işte bu... bırakalım tarih hükümünü versin...»

BİR DE BU VARDI...

İsmet Paşanın, Lozan sonundaki davranışile bilindiği şekilde Mustafa Kemâl Paşadan ayırmağa muvaffak olduğu Rauf Beyi, bir daha buluşmaları ihtimalini de ortadan kaldırmak maksadile giriştiği tertipler arasında bir de, tanınmış kumandanlardan Kemalettin Sami Paşa vasıtasile olanı vardır ki İsmet Paşa, bu teşebbüsile Rauf Beyi, hayret edilecek bir kinle oyuna düşürüp —Mustafa Kemâl Paşa nazarında olduğu gibi— politika hayatında da mânen mahvetmek gayesini gütmüştür.

İsmet Paşanın bu teşebbüsünü bizzat Rauf Bey şöyle anlatır:

«Kemalettin Sami Paşa bir dostunu, o sırada bulunduğum İstanbulda bana göndererek, Ankaraya dönerken kendisine haber vermemi, trenin kolordu merkezi olan Eskişehirde varışında Paşanın benimle, hakkımda bildiği pek mühim bazı şeyleri görüşmek istediğini bildirmişti.

Kemalettin Sami Paşa, aynı zamanda hem mebus, hem de kolordu kumandanı idi. Bu sebeple kendisiyle siyasi bir mubahasada bulunmağı doğru bulmadım ve Ankaraya hareketimi de bildirmedim. Fakat trenin Eskişehirde gece geç vakit varmış olmasına rağmen Kemalettin Sami Paşa geldi, beni buldu.

Cumhuriyetin ilânına tekaddüm eden gece Çankayada Gazi Paşa, İsmet Paşa, Kâzım Paşa, Halit Paşa, Fethi Bey, Recep Bey ve Lâlife Hanımın bulunduğu mecliste, Cumhuriyetin ilânı meselesi ertesi gün ne suretle Büyük Millet Meclisine intikal ettirileceği hususları görüşülüp kararlaştırıldıktan sonra İs-

met Paşanın benî (programı islâmî esaslara dayanan dinî bir fırka —parti— kurmağa sevk etmek için tahrik ve teşvik vazifesini kendisine vermiş olduğunu ve bana hakkımda vakıf olduğu bazı malûmatı ihbar için görüşmek ihtiyacında bulunduğunu söyledi ve:

«Gazi Paşadan, sizinle arasındaki ihtilâfa sebep ne olduğunu sordum,» deyince, ben de: «Bu suale neden lüzum gör-dünüz?» dedim. Cevaben: «Siz İstanbulda bulunduğunuz sırada telâkki ettiğim bazı mahrem talimattan dolayı..» dedi ve sözüne devamla anlattı:

«Gazi Paşa hakkınızda en samimî takdir ve muhabbet hislerini yad ederek aranızdaki anlaşmazlığa dair sorduğum suale cevaben: «O'nu İsmet Paşaya Sor!» buyurdu ve İsmet Paşadan sorduğumda, onun da: «Rauf pek kıymetli ve samimî bir arkadaşımızdır. Fakat bizim tasavvurlarımızı tatbikte birlikte yürüyemeyeceğine kaniim. Cumhuriyet idaresinde fırkaların vücudu lâzım ve tabiidir. Rauf Bey de bir fırka kurup, islâm akidelerini açıkça savunsun. Bu suretle vatana daha faydalı hizmet etmesi mümkün olur.» cevabını verdiğini nakletti. Ben de hayret ettim.

Kemâlettin Sami Paşa bu fikri iltizam edip, faydalarını da sayarak benî razı etmek için bir hayli uğraşarak, hattâ benim teşkil edeceğim fırkayı kendisinin de kuvvetlendirmeğe hazır bulunduğunu ilâve edince kendisine Meşrutîyetin ilânını müteakıp askerin politika ile uğraşmakta devamı yüzünden (31 Mart askeri ihtilâli ve Halâskârlar hareketi ve nihayet Balkan bozgunu ile Rumelinin elden çıkması) suretile neticelenen felâketleri hatırlatarak, kendisinin de şahit olduğu bu ve emsali pek elim ve acı tecrübelerden sonra, kolordu kumandanlığı gibi yüksek bir askeri makamı işgal ederken ,aynı âkîbetleri hazırlayacağına şüphe olmıyan tarzda hareketinin sonucunu idrâk edememesini anlıyamadığımı söyledim.

Sarsıldı... ve bana hak vererek, özür diledi. Bu görüşme-mizden kimseyi haberdar etmememi de, kendisinin felâketini mucip olacağını ihsas ederek benden rica etti.

Pekiy, kimseye bir şey söylemem, dedim. Fakat, İcra Vekil-leri Heyeti Reisliğinden istifa ile Ankaradan ayrılışımdan beri aleyhimde bazı tertiplerin alınmış olduğundan şüphelenmekte haklı olduğumu anladım.»

Bu konuşmamızdan aylarca sonra, şimdi Tanrının rahmetine kavuşan Rauf bey merhumu da bir daha saygı ile ana ana şu satırları yazarken, önümde duran iki kupür'den gözümü ayıramıyorum. Bunların birinde «Falih Rıfkı Atay» diğesinde «Nadir Nadi» imzaları vardır. Birbirini takip eden kuşakların bu iki fikir ve politika adamı, tanınmış baş yazarı aylarca önce vefat eden Rauf Orbay hakkında, (Memleketin kurtuluş davasında Atatürk'ün en yakın yardımcısı yahut, Millî Mücadele Liderlerinden bulunduğunu ve hatta sadece memleketin vatansever, dürüst, temiz, faziletli bir eski Başvekili olduğunu olsun hatırlayarak) dahi tek satır yazmak lüzumunu duymamışlardır. Fakat, yine bu son aylarda rast gele yazdıkları yazılar arasında, kendilerine (Bu lüzumu duyurmayan) sebebi nasılsa unutturan çok güzel ifadeler vardır ki bir bakımdan da, Rauf beyin, tarihe bırakmak istediği hükmü gerçekten açıklar mahiyettedir.

Herkesce malumdur ki, Falih Rıfkı bey gibi, Nadir Nadi beyin merhum babası Yunus Nadi bev de iptidadan beri, Rauf beyle arkadaşları Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşaların Mustafa Kemal Paşanın yanından yırılımsını can ve gönülden istemiş ve bunun için «Etraf» ı da kuvvetle destekleyerek çok çalışmış olmakla tanınmış politikacılarıdır. Fakat, deverânın şu cilvesine bakın ki şimdi ikisi de bu «Ayrılışın» netice itibariyle zavallı memlekete neye mal olduğunu görmenin acısı ile yanmaktadır.

Falif Rıfkı Atay «Dört temel yıkılış» başlıklı yazısının sonunda bakınız ne diyor:

«Cumhuriyet Türkiyesinde din'i dünya işlerinden ayırmak Lâiklik, bütün öğretim ve eğitimi tek amaç, batı kültürü ve milliyetçilik üzerine yöneltmek eğitim birliği, köylüyü kendi köyünde yeniçağ istihsalcisi olarak yetiştirmek, köy enstitüleri, kadın erkek Türk gençliğini sosyal reformların öncüsü kılmak, Halkevleri kadar önemli ne vardır. Eğer rejim bu dört temel üstüne dayanarak, planlı bir ekonomi disiplini içinde de gelişseydi, bugün batı medeniyet toplulukları içine katılmıştık. Hür ve mesut olmuştuk. Dördü de yıkılmıştır.

Bu haller böyle iken ne övün, ne de güven Türk gençliği! «Git Anıt Kabirde göğsünü döv».

Sayın Nadir Nadi de «Anlamak istemediler» başlıklı yazısında diyor ki;

«Atatürk'ten sonra iktidar yerinde oturanlar, Atatürk'ün

çizdiği yolu izleyebilecek yaradılıştaki insanlar değillerdi. Öyle olsalardı, bugünkü güçlükleri biz çoktan atlatmış, yeni Türkiyenin yapısını çok daha sağlam temeller üzerine yerleştirmiş bulunurduk».

Evet, Atatürk kafasında tasarladığı bir büyük düşünceyi gerçekleştirmek uğrunda iktidara gelmişti. Sonuna değin, hep bu amaçla orada kaldı. Ortama yön veren, ortamı geriye iten koşulları değiştirmeye çalışırken halka yalan söylemedi. Bizim soyut demokrasi kahramanları ise «Çoğunluk ne dilerse o olur!» formülüne sarılarak hem iç ve dış kosulların baskısı altında son bahar yaprakları gibi oradan oraya uçtular, hem de oy toplamak kaygusu ile gerekli buldukları zaman vatandaşı aldatmaktan hiç bir sakınca görmediler».

Bu satırlar karşısında, bir lahza, evet bir lahza her türlü küçük hislerden sıyrılarak düşünmek lazımdır.

Rauf bey ve arkadaşları Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet Paşalarla doktor Adnan (Adivar) gibi şahsiyetler Mustafa Kemal Paşadan ayrılmamış olup da, onunla beraber ve ondan sonra da Atatürk'ten devir alacakları iktidar yerinde otursaydılar, her şeyin berbat edildiği malum olan «MillîŞef'lik Saltanatı» devrini bu memleket görür ve onun kaçınılmaz akıbetleriyle de bu memleket yıllarca sarsılıp gider de bu hâle gelirmi idi?

Burada Refet Paşanın bir sözünü hatırladım. Cumhuriyet ilân edildiği günlerde İsmet Paşa ile diğer C.H.P. müfritlerinin Rauf Beyle arkadaşları aleyhine Cumhuriyet taraftarı değillerdir iftirasile kıyametleri kopararak, o meşhur parti gurubunda Refet Paşayı da bazı beyanatı dolayısıyla tarizlerle hırpalamağa kalktıkları sırada, bütün sözlerinin tahrif edilerek bambaşka şekillere sokulduğunu beyan eden Refet Paşa:

«Bana söylemediğim şeyleri söyletemezsiniz demişti. Ben söylediğimi açık söylerim ve işte şimdi de söylüyorum ve açıkça diyorum ki, bugün de yarın da Mustafa Kemâl Paşanın yanında, onunla beraber olmalarını istediklerim, bu memleketin en müşkül zamanlarında, en mühim mevkileri işgal ederek onunla elele çalışmış olan kimselerdir. Ancak ozaman bu memleket çok güzel günler yaşayacaktır.»

Refet Paşaya bu sözleri sanki, Allah söyletmişti. Fakat Paşanın gayet sâkin, vakur ve Kuvayı Milliyecilik ruhundan doğan bir inanç ve samimiyetle âdeta tarihe tevdi etmek ister gibi kelimelerin üstünde dura dura söylediği bu sözlere muhatap olan —önceden hesaplı ve yaygaracı— kalabalığın elebaşları hep bir ağızdan bağrışarak ne diyorlardı bilir misiniz?

— Türkiye bunların inhisarında mıdır?

— Türkiyede seksen bin Refet Paşa, yüzbin Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey var!

Refet Paşa yine vekâr ve sükûnet içinde, bütün bu gürültülü patırtılı gösterileri, sadece acı bir gülümseyişle karşılayarak şu sözlerle cevaplandırmıştı:

— Sizce öyle olabilir... ama bence öyle değil.. Ve bana, tekrar ediyorum ne yapsanız inanmadığım şeyi söyletemezsiniz..»

Sahneyi gözünüzün önüne getiriniz: İktidarı kayıtsız şartsız bir parti hâkimiyeti ile elinde tutan İsmet Paşa ile etrafındaki —bir kaç istisna ile— bütün bir bağırıp çağıran muazzam yâran kalabalığı karşısında tek başına bir adam: «bana inanmadığımı söyletemezsiniz...» diye bu memleketin çok güzel günler yaşaması için Mustafa Kemâl Paşanın, İsmet Paşa ve etrafındakilerle değil, fakat en müşkül zamanlarda en mühim mevkilerde bulunarak inandıkları dâvalar uğrunda ölesiye çalışmakla her bakımdan büyük bir olgunluk, karakter sağlamlığı imtihanından başarı ile geçmiş kimselerle işbirliği yapması gerektiğini yüzlerine karşı cesaretle söylüyordu.

Rauf Beye bir gün bundan bahsederken:

— Refet Paşa keramet sahibi imiş... diyecek olmuştum.

Gülümsiyerek şu cevabı vermişti:

— Refet Paşa görünen köyü görmek istemiyenlere göstermişti. Ama o günlerde doğru söyleyen kılavuzları gürültü patırtı ile susturmak isteyenler İsmet Paşanın etrafında büyük bir çoğunluk teşkil ediyorlardı. Talihsizlik şuradadır ki, Mustafa Kemâl Paşa da nedense İsmet Paşaya herkesten fazla kıymet vererek, itimad ediyordu. Bu itimadının ne kadar zaman devam ettiği malûm ise de... ondan sonra, artık iş işten geçtiği de o kadar bilinen bir şeydir.

Mustafa Kemâl Paşaya ben de, İcra Vekilleri Heyeti Reisliğinden istifa ederek ayrılırken ,son görüşmemizde, emin ol içimden gelen bir samimiyetle: «Paşam, hiç üzülme, sen bu memleketi bir düzine namuslu adamla pek güzel idare edebilirsin» demiştim. «Namuslu» kelimesini elbette bir Devlet adamında ve bilhassa bizim o günlerde bulunduğumuz şartlar içinde böyle önemli vazife alacak kimselerde bulunması gereken ahlâk, karakter sağlamlığı, bir kelime ile kuvayı millîye ruhlu insanlar mânasında kullandığım şüphesizdi. Esasen ben bu sözü Mustafa Kemâl Paşanın bana İsmet Paşa ile artık karşılaşmak istemeyişimi söyleyişim üzerine: «Raufcuğum bilmem ki...

haklısın. Bu muhit adamı ahlâksız ediyor» deyişine karşılık söylemiştim.

Bütün bunlar benim, hattâ arkadaşlarımla da Mustafa Kemâl Paşanın, sultan sonraki devirde de işbirliği edeceği kimselerin muhakkak surette kuvayı milliyeye ruhuna sahip, son derece sağlam karakterli kimseler olmasını candan istemiş olmamızdan ibarettir. Yoksa illâ biz iktidarda kalalım gibi bir iddiamız ve arzumuz yoktu. Olsaydı, rica ederim, böyle bir hır-sım ve emelim olsaydı hükümet başkanlığından, hem de Mustafa Kemâl Paşanın yapma diye ısrar edişine rağmen, istifa ile çekilir mi idim?

Kısacası biz, nasıl kurtulduğunu bildiğimiz bu memleketin mukadderatı ellerine emânet edilecek kimselerin Mustafa Kemâl Paşa ile işbirliği yapmağa tam mânâsıyla lâyık, ideal sahibi ve bu uğurda ilânihaye hiç bir fedakârlıktan kaçınmıyacak kimseler olmalarını istemiştik. Memleketin de, inkılâpların da geleceği, başka türlü emniyet altına alınamazdı.

Bütün dâvamız bundan ibaretti Bu dâvamızda haklı olup olmadığımızı bilmem ki zamanla anlaşılabilecek mi?

Tarih bunu düşünecektir.

HAMİDİYE AKINLARI KAHRAMANININ AĞZINDAN

«Şüphe yok ki ben koca Barbaros'un bir dümen neferi dahi olamam» diyen Rauf Bey, sadece ondan ilham alınarak yirminci yüzyılda yapılmış son akıncılık hareketi saydığı «HAMİDİYE MACERASI» nı, bu tarihi teknenin hurdaya çıkarılacağı söylentileri duyulduğu sıralarda, ısrarla ricalarım üzerine şöyle anlatmıştı:

Hamidiye» ile Balkan Harbi esnasında Çanakkaleden akıncı seferine çıkar çıkmaz evvelâ, «Şıra» yı bombardımana gittim. «Şıra» önüne varınca limanda gördüğüm «Aleksandra» isimli İngiliz gemisini limanı terke dâvet ettim. Bu «emi demir alarak limandan çıkınca, orada silâhlendirilip kruvazör haline konmuş Yunan bandıralı «Makedonya» gemisi ve harp levazımı yapan barut fabrikası ile benzeri askeri hedefleri vurdum. Halka ait olan hiçbir şeye dokunmadım.

Daha evvel, «Ya onlar da zaten açık olan sahillerimizi yakar yıkarlarsa ne yaparız? Vazgeç bu işten, yapma» diye beni akından vazgeçirmek isteyen bizimkileri de tatmin etmek maksadiyle, Şıra bombardımanından sonra, Yunanlılara da, sade harp edenlerle savaştığımı ilân ile «Eğer siz de muharip olmayanlara dokunursanız, baştanbaşa bütün sahillerinizi yakarım» ikaz ve tehdidinde bulundum.

Şıra bombardımanı hasmımızı şaşırtmıştı. Ondan sonra «Pire» yi de bombardıman edeceğimi zannederek bütün bütün telâşa düştüler. Biz de bu tereddüt ve telâştan istifade ederek, Ege denizinin kâmilten Yunan olan irili ufaklı adaları arasından güneye doğru seyr ile, izimizi kaybettirerek hareketimize devam ettik.

Hâtıralarını daima sevgi ve samimiyetle andığım çok değerli, cidden fedakâr arkadaşlarım var idi.

22 Aralık 1912 günü Çanakkaleden çıkışımızla başlayıp sâlimen dönüp Çanakkaleden girişimiz tarihi olan 21 Eylül 1913 Cuma gününe kadar sekiz ay süren, bu akıncı hareketimiz

Rauf Bey, «Hamidiye» de akın plânlarını hazırlarken

esnasında, elbette birçok müşkül durumlara, hattâ zaman zaman batmak tehlikelerine mâruz kaldık. En büyük zorluklara su ve bilhassa kömür tedarikinde uğruyorduk. On iki günde yedi yüz elli ton kömür yakıyorduk ve kömürsüz kalmak, bilhassa cephanenin infilâkını intaç etmesi bakımından, gemi için pek büyük tehlike idi.

Kömür tedariki hususunda Ömer Fevzi Bey (Mardin) in büyük yardımı oluyordu. Bu zatla, Trablusgarb Harbi esnasında Enver Paşa. ben, üçümüz beraberdik. O zaman da Mısırlı-ları filân çok iyi tanıdığı için gizlice silâh temininde hayli yardımını görmüştük. «Hamidiye» nin kömür gibi, yiyecek, gıyecek vesair ihtiyaçlarını da Ömer Fevzi Bey, her yere gider, tanıdıkları vasıtasıyla bulur, muhabere eder, gerektiğinde Sü-

veyşe gelir, bizimle buluşur temin ederdi.

Portsaid'te bir kömür memurumuz vardı. Antalyada, Hacı Musa efendi isminde bir tüccar vardı. Bazı ihtiyaçlarımız onun namına gönderilirdi. Biz de imkân buldukça oradan ikmâl yapardık.

Benim bu akına çıkarken güttüğüm belli başlı hedef ve gaye; Yunan donanmasının bize nazaran en yeni ve kuvvetli ve bilhassa pek sür'atli gemisi olan «Averof» zırhlı kruvazörünü arkamıza düşürerek, Çanakkale Boğazı önündeki Yunan filosunu en kıymetli cüz'ünden mahrum etmek ve bu suretle donanmamıza, Boğaz önündeki eski düşman zırhlıları ile kolayca savaşmak imkânını vermek ve böylece Yunan işgali altına girmiş adalarımızı kurtarmak yolunu açmaktı.

Fakat Yunan donanması kumandanı Amiral Konduryotis, herhalde maksadımı sezmiş olmalı ki; «Averof» u boğaz önünden çekip bizi tâkibe sevketmedi. Averof boğaz önündeki mevkiini muhafaza etti. Buna mukabil, otuz mil sür'tatinde olan dört Yunan destroyeri, tâkibimize memur edildi.

Şıra'dan sonra, birinci Kızıldeniz seferinden dönüşümde Trablus - Şam limanında gizlice kömür alıyorduk.

Gerek Suriye ve gerek Mısır ve Hicaz kıyılarında uğradığımız her yerde «Hamidiye» yi Türk denizciliğinin bir sembolü sayıp, yaşasın sesleriyle saran Müslümanlar, çok büyük samimiyet ve muhabbet tezahürleri göstererek, bizi son derece mütesassis ediyorlardı. Kamaram çiçeklerle doluyor, gemiye sandık sandık portakallar, hevenk hevenk muzlar, kazevi piringler yağıyor, ben de ateşçilere su yerine portakal veriyordum.

Bilhassa İskenderiyeye uğrayışımızda, orada yerleşmiş kereste tüccarı Antalyalı vatandaşlarımızdan çok büyük yakınlık görmüştük.

Trablus-Şam'da; Beyruttan götürdüğümüz kömürü aldığımız sırada, birdenbire ufukta görülen kesif bir duman ile, «Averof» geliyor diye kıydan bağııştılar. Bir telâş oldu. Kömür taşıyan Araplar bile, işlerini bırakıp, kendilerini denize attılar. Gelen meğer Amerikan kruvazörü imiş. Biz kömürümüzü almağa devam ettik. Ve oradan hareketle, portsait yoluyla, tekrar Süveyşi geçip, Kızıldenize indik.

Ciddeye uğradık. Sonra Yemen'in iskelesi olan Hudeyde'ye gittik. Yemen Valisi Mahmut Nedim Beyi, bazı kumandan-

Rauf Bey «Hamidiye» de heran tetikte ufukları kollayarak düşman avlarken.

larla aldım, o zamana kadar yarı âsi durumda bulunan İmam İdris'e götürdüm. Aralarını buldum. İskenderiyede iken İstanbul'dan telgrafla Hudeyde'ye acele iki bin lira göndermelerini istemiştim. 13 gün sonra Hudeydeye varınca, bunun cevabını aldım. «Müracaatınız maliyeye yazılmıştır» diyorlardı.

Kızıldenizden, tekrar Süveyş yoluyla, Akdenize çıkışımızda baştan gelen şiddetli denizlerle karşılaştık. «Sicilya» güneyine sığındık. Oradan kömür tedariki için «Malta» ya gittik. Bir müddet evvel, İngiltere Kralının taç giyme merasiminde bulunmak üzere gittiğimiz Londradan dönüşümüzde Maltaya uğradığımız zaman kendisi ile tanışmış olduğumuz Malta valisi beni iyi karşıladı, yemeğe dâvet etti ve kömür bulmamda kolaylık gösterdi. Kömür aldıktan sonra Maltadan hareketle Adriyatığe yöneldik.

Adriyatığe yaklaşırken 27 Şubat 1913 sabahı ufukta bir şilep görüldü. Leros isimli bir Yunan gemisi imiş. Yirmi kişilik mürettebatını esir edip, Hamidiye'ye aldıktan sonra orada bulunduğum belli olmasın, duyulmasın diye top atamazdım. Gemiye mahmuzlayarak batırdım. Bu gemi süvarisinden ve daha evvel bizim Ömer Fevzi Beyden aldığım malûmata göre, Yunanlılar harb sevkiyatını Şinkin'den yapıyorlarmış. Halbuki Başkumandanlık Vekâletinden bana, Dıraç'tan yapıldığı bildirilmişti. Bu durumda ben evvelâ Dıraç'a gitmeğe mecbur oldum. Dıraç limanında gemi namına birşey bulamadım. Şehrin sol yamacında, baraka ve çadırlardaki karargâhları bombardıman ettim ve oradan doğru Şinkin'e gittim.

Adriyatığın nihayetinde. Şinkin limanında, bizi İşkodrada muhasara etmeğe göndermek üzere oldukları, Sırp askerlerini yükledikleri, sekiz Yunan gemisi vardı.

Limana varınca, evvelâ milletlerarası işaretlerle, gemilere limandan çıkıp teslim olmalarını teklif ettim. Bu teklifim kabul edilmeyince, 3500 metreden ateş açtım. Bombardıman iç ve dış limanda müthiş bir telâş, bir panik yarattı. Asker, top, cephane, hattâ uçak yüklü gemiler, iç limana kaçmak istiyor, askerler kendilerini denize atıyorlar, bir ana baba günüdür gidiyordu.

Yarım saat süren bombardıman sonunda, Şinkin'de bütün askerî hedefler tahrip edilmiş bulunuyordu. Sahilde bulunan düşman bataryası da Hamidiyeye ateş açtı ise de, mermileri kısa düştüğünden tesiri görülmedi.

«Şinkin» de işimiz bitince, boğazdan çıkarken peşime takırlırlarsa, yahut da Yunan destroyerleri boğazı tutarlar, tıkarlarsa diye hayli endişeli anlar geçirdim. Zira Dıraç'ı bombardıman edişimizden epey zaman geçmişti. Ve bu müddet zarfın-

da Yunanlıların müdafaa, hattâ tâkip tertibatı almış olmaları ihtimali çoktu. Fakat, Allaha şükür, hiçbir ârizaya uğramadan ve tek düşman teknesine rastlamadan boğazdan çıktık. O esnada, top mermilerim, beşer atım kalmıştı.

Dönüşte, İzmir'e vardığımız zaman bana —henüz sıram gelmediğinden usulü dairesinde inha edememiş oldukları için— «İlham-ı kariha-i sahiba...» dan binbaşılığa terfiüm tebliğ edildi. Teşekkür etmekle beraber: «Arkadaşlarım var onlar ne olacak?» diye yazdım. Onları da terfi ettireceklerini söylediler ve ettirdiler.

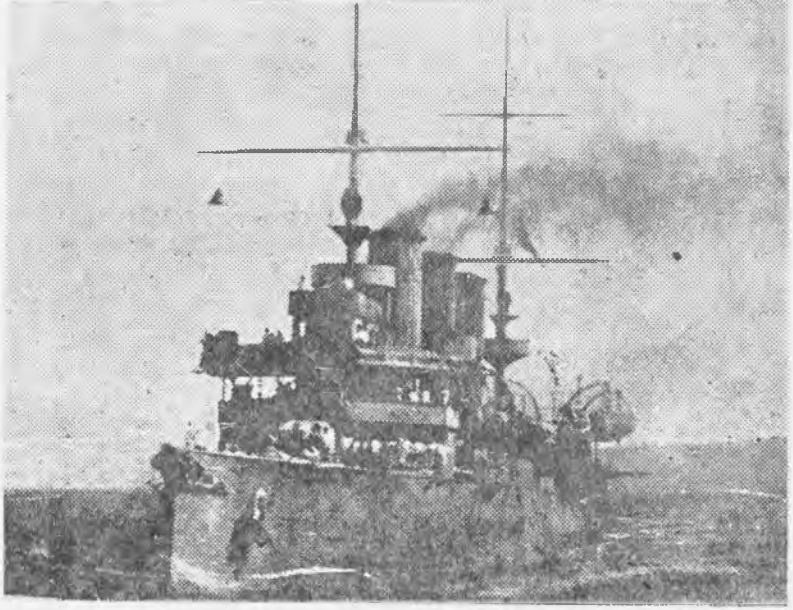
Birinci Dünya Savaşı iptidasında Cemal Paşa ile Almanya'ya gidişimizde kendisine takdim edildiğim Alman İmparatoru Vilhelm, ilk söz olarak: «Sizin Hamidiye harekâtınızı alâka ile tâkip ettim. Bizim Emdem de sizi taklid etmek istedi, fakat muvaffak olamadı, yolda battı.» demişti.

HAMİDİYE AKINLARDAN DÖNÜŞÜNDE NASIL KARŞILANMIŞTI?

«Hamidiye» kruvazörünün tam elli iki yıl evvel Eylülün yedisinde meşhur gazasından İstanbul'a dönüşünü anlatan gazetelerde şu satırlar da görülmüştür:

«Osmanlı milletinin ve İslâm ümmetinin geçirdiği en felâketli —Balkan Harbi— günlerinde şanlı şerefli mücadeleleri ile bütün kalblerde bir ihtiram mevkii kazanan Hamidiye kruvazörü ve onun kahraman ve bahadır süvarisi Rauf Beyin İstanbul'a dönüşleri pek vatan perverâne tezahürlere vesile teşkil etmiştir. Bahriye Nâzırı Mahmut Paşa, Maliye Nâzırı Rıfat ve Dahiliye Nâzırı Talât Beylerle muhtelif cemiyetler temsilcileri ve İstanbul şehri adına hey'etler ve cidden muazzam bir kalabalık tarafından karşılanan Hamidiye ve kahraman mücahitleri etrafları bayraklarla donatılmış vapurlar, istimbotlar ve sandallarla dolu halk tarafından da coşkun tezahürlerle selâmlanarak, alkışlana alkışlana, gazaları tebrik edilmekte idi.

Sekiz dokuz aydanberi Akdenizde ,Adriyatikte, Süveyş ile

ŞANLI HAMİDİYE

Kızıldeniz kıyılarında şan için can vermeyi göze alarak her tehlikeyi pervasızca göğüsleye göğüsleye dolaşan ve her dolaştığı yerde mutlaka bir değil, birkaç şecaat ve besâlet eseri bırakmağa muvaffak olan şanlı ve mehabetli «Hamidiye» nin epeydir görünmeyişinden doğan iştihak ve fedakârlığından duyduğu iftihar ile, altmışlık bir ihtiyar, o ferî kaçmış gözlerinden sıvık yaşlar dökerek, geminin merdivenlerini öperken, diğer bir ihtiyar, sopasına dayana dayana gelmiş ak sakallı bir köylü gaziler dedesi, Hamidiye'nin cesur ve fedakâr mürettebatı arasında, «Dünya ve âleme karşı yüzümüzü ağartan o kahraman nerede? Dünya gözü ile bir göreyim de alnından öpeyim.» diye Rauf Beyi arıyordu. Ve böyle, merdivenlerden üst güverteye kadar, heyecan ve şevk içinde çırpına çırpına gidip gelenlerin, haddi hesabı yoktu.

Balkan Harbniin o ruhlara sinen kapkaranlık havası için-

de, bütün bir millet, tek ışık hâline gelen «Hamidiye»ye koşuyor ve onun artık adı bütün dünyaya yayılan kahraman süvarisini, bağrına basmağa doyamıyordu.

Hamidiye'yi, Padişah ve Hükûmet adına Çanakkalede karışlayan Binbaşı Ömer Fevzi Mardinî Bey, bütün mürettebat ve büyük bir ziyaretçi kalabalığı huzurunda verdiği ilk hoşgeldiniz nutkunda ezcümle şöyle diyordu:

«Bir yıla yakın bir müddet, şu zayıf tekneyi o geniş denizlerde yaşatan boyunlarınızı ve sancağınızı düşmana eğdirmeyen, sizdeki sonsuz vatan ve millet sevgisinden başka ne olabilir?

«Hamidiye» bu mübarek alsancağı; Karadenizde, Akdenizde, Adalar ve Yunan denizlerinde, Adriyatikte ve Şap denizinde, kısaca dünyanın üç kıt'asının kıyılarında ve dört düşman devletinin ordugâhları, istihkâmları, filoları karşısında şan ve şerefle dalgalandırmış, şevket ve satvetini muhafaza etmiştir.

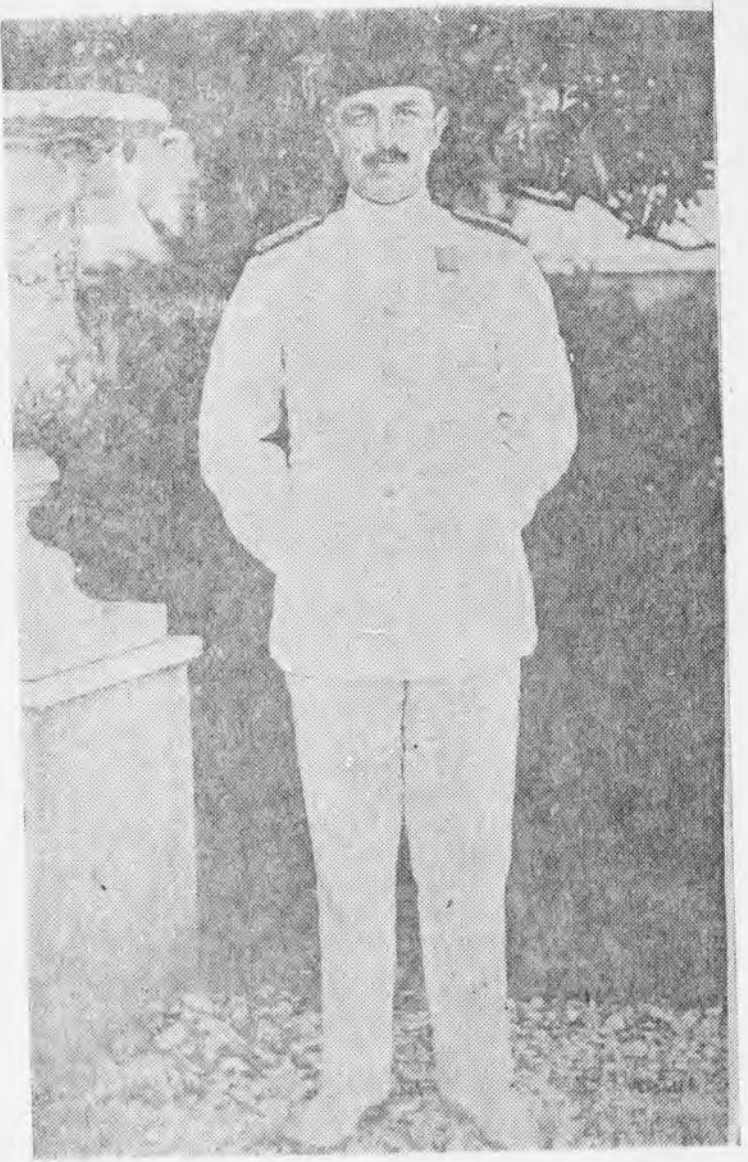
«Hamidiye» bir ümit şulesiyle parlayan bir seyyare gibi, ufukları dolaşırken, bütün dünya anladı ki: Türk donanmasının en zayıf gemisi bile gerektiği zaman, üstüne aldığı vazifeyi yapmağa bütün varlığı ile azmedecek ve bu uğurda her an karşısına çıkması mümkün ölümü seve seve karşılayacak has-saları mükemmelen haizdir.

Siz, sekiz ay evvel boğazlardan çıktığınız zaman, bir saat sonra mahvolabilirdiniz, fakat yine vazifenizi şan ve şerefle yapmış sayılabılırdınız. Çünkü, siz her tehlikeyi göze alarak fedakârlıkla çıkmış, fakat Cenabıhak ömre vefa etmemiş olurdu. Acak bu ölümleri hâlis niyetle, dindar ve mütevekkil bir kalble aramış olmanız, sizi kazadan masun bulundurdu.

Çıkışı müteâkıp, kazaya uğrayıp gitseydiniz de sizden sonra gelecek olanlara bir hamâset örneği göstermiş olurdunuz.

Beşeriyetin, her ânını yüzde yüz tehlikede gördüğü bir mesaiyi, Cenâbıhak selâmet ve muvaffakiyetle tetviç etti. Bir mucize derecesinde mükâfat ile nihayetlendirdi.

Hamidiyenin sancağını teslim etmektense, batacağınıza, fakat bu batışı pahalıya mal edeceğinize, Hamidiyenin sancağını, kendini değil, en âciz bir neferini bile teslim etmeyeceğinize, hattâ tarafsız bir devlete bile terk-i silâh etmek niyetinde olmadığınıza kanaat getirdiğindendir ki, düşmanlarınız dahi, size lâyük olduğunuz hürmet ve ehemmiyeti, ister istemez atfetmişlerdir.

Rauf Bey Bahriye Erkânı Harbiye Reisi iken.

Siz Akdenize bir akıncı olarak çıktınız, lâkin korsanlığa asla tenezzül etmediniz, hiçbir tarafsız gemiden mücahede hayatınızı temin eden kömürünüzü bile ne zorla, ne de rıza ile istemediniz. Hiçbir âcize dokunmadınız, hiçbir yerde kimseye zulm etmediniz. Müdafaa vasıtası olmayan hiçbir gemiye, hiçbir binaya top atmadınız. Hiçbir yerde tenezzül ve sukût göstermediniz, hiçbir kimseye minnet, hiçbir kimseden perva etmediniz.

Daima mert, daima şanlı yaşadınız, aldığınız esirlere kendi yemeklerinizi, kendi yataklarınızı verdiniz.

Evet, herşeyi yalnız Cenabıhak'tan istediniz, yalnız Cenabıhak'ka sığındınız ve bu suretle Cenabıhak'kın mükâfatına müstahak oldunuz ve şu âciz, hemen her gün tamire muhtaç durumda olan gemi ile, koca bir düşman filosuna karşı büyük bir varlık gösterdiniz.

Vatan kıyılarının taarruzdan korunması, fakir gemicilerimizin hareket serbestisini ve ticaretlerini sağladınız. Türk ordusu ve donanması yararına yaptığınız hizmetler de ayrıca uzun bir fasıl teşkil eder. Yalnız şurasını hatırlatayım ki, Boğazdan çıkışınızla, Yunan donanmasından Averof gibi en kuvvetli zırhlısı ile dört torpido ve muhribi ayırtarak, Adriyatığı muhafazaya mecbur etmeniz, düşman kuvve-i asliyesini en azından üç dört misli zayıflatmıştır. Sonra da siz, üstünüze çektiğiniz bu filonun muhafazası altındaki havuza pervasızca girdiniz ve mühim vazifeler görerek Allahın avniyle gemilerinizi kurtarıp, sâlimen çıktınız. Başkaca, düşmanın asıl kuvvetinden birkaç torpidoyu üstünüze celp ile müteferrikan dolaştırdınız ve bu suretle düşman kuvvetini bir parça daha zayıflatınız.

Bütün bu fedakârlıklarınızla milyonlarca vatandaşı, büyük bir milleti sevindirdiniz. Bu milletin en bahtsız günlerinde, yüzünü ağarttınız. Barbaros'un taşıdığı bu sancağı, tıpkı onun gibi o denizlerde fermanferma olarak, şan ve şerefle gezdirdiniz. Saatlerce, günlerce, haftalarca değil. aylar ve aylarca vazife başında, top başında uykusuz, huzursuz, sadece vatan ve millet aşkı ile kendinizi fedâ ettiniz.

Hamidiye'nin mübarek kıldığınız sancağını, hürmetle öpererek, gazanızı bütün millet adına tebrik ederim.»

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti adına «Hamidiye»yi karşılayan cemiyet reisi —daha sonra Mebusan Meclisi Reisi olan— Celâlettin Arif Bey de, hoşgeldiniz nutkunda şöyle demişti:

«Rauf Bey, düşmanın alçakça tecavüzüne mertçe cevap vererek, ufacak geminizle koca bir donanmaya meydan okudunuz. Akdenizin nihayetsiz dalgaları arasında bulunan vapurlarının melekül - mevti kesildiniz.

«Hamidiye» nin, ölümü istihkar suretiyle ibraz eylediği hârikulâde cesaret, bütün dünyanın hayranlık ve takdirlerini mucip oldu. Yeryüzündeki Müslümanlar «Hamidiye» nin her hareketini, her çarhını yakından tâkip eder oldu. Düşman gemilerine attığınız güllerin tarrakası, bütün Türklerin ve Müslümanların kalblerinde ferahlık, sevinç ile çınlıyor ve hergün, herkes, «Bir Hamidiye'miz var» diye övünüyor.

«Rauf» ismi, «Vatan uğrunda hayatı hiçe sayma» müradifi kalacak ve bu isim Türk vicdanında ebediyen unutulmayacak ve bütün Türk ve Osmanlılar, her bahriyeliden bir «Rauf» olmasını bekleyecektir. Rauf Bey; bir gaza ettin ki hoşnut eyledin mü'minleri!»

Hamidiye'nin etrafını motörler, kayıklar, sandallarla çeviren binler ve binlerle insan aynı duygularla, sevinç ve minnettarlıklarını belirtirken, Rauf Bey, bütün bunlara karşı malûm olan büyük tevazuu ile. kısaca şu cevabı veriyordu:

«Muhterem nâzırlarım, âmirlerimden almış olduğum emri harfiyyen icra eylemekten başka birşey yapmadım. Ben ve arkadaşlarım, mürettebatım ile beraber hepimiz, ancak askerlik vazifemizi yaptık. Bu sebeple, bizler bu kadar sitayişlere lâyık değiliz.»

Hamidiye'yi en son ziyarete gelenlerden İstanbul Muhafızı Cemal Bey —sonraları Bahriye Nâzırı olan Cemal Paşa— ise, o kadar heyecanlı ve duygulu görünüyordu ki, daha söze başlarken gözleri yaşarmıştı: «Kahramanlar!» diye hitap ederek, titreyen bir sesle dedi ki:

«Sizin bu fedakârlığınız; yarın denebilecek kadar yakın bir gelecekte, Osmanlı donanmasının yalnız Akdeniz, Karadeniz ve Şap denizinde değil, belki dünyanın bütün denizlerinde kemâli satvet ve şevketle cevelân edebileceği hakkındaki kanaat-

lerin kuvvet bulması için, bir başlangıçtır, diyeceğim. Sizin huzurunuzda söyleyecek söz bulamıyorum. Kalbim doluyor, taşıyor. Fakat söyleyemiyorum. Hususiyle sizin gibi fedakâr ve kahraman denizcilerimizin karşısında, bir kara askerinin söz söylemesi ne büyük bir cür'ettir. Sizleri tebrik eder, gazanızı takdis eylerim.»

«Hamidiye» yi son bir defa görmek istiyordu. Daima karşısında bulundurduğu boy boy resimlerine gözleri iliştiğe bu isteği ile sabırsızlanıyordu. Halbuki artık hali yoktu.

Yolculuk ve bilhassa heyecanlanmakla sarsılması ihtimalini düşünen yakınları, çeşitli bahanelerle unutturup vazgeçirmeğe çalışıyorlardı.

Nihayet bir gün dayanamadı, kalktı, hemşiresi İffet Hanımla birlikte yeğeni Zafer'in otomobiline binerek o halile Göl-cüğe gitti.

Kendisini tehalükle karşılayan denizci arkadaşlarının ortasında, birdenbire halsizliğini, mecalsizliğini unutmuş gibi şen ve mes'ut, motora binip, bir takım eski gemiler arasında bağlı duran bir zamanların şanlı «Hamidiye» sine yaklaştı. Sessizce durdu baktı, baktı, baktı...

Sonra yine öyle sessizce döndüler ve Rauf Bey o gün İstanbul'a gelinceye kadar da hep öyle, tek söz etmeğe isteksiz ve dalgın kaldı.

Rauf Bey, bir defa da Kasımpaşa'daki —şimdi Deniz Kumandanlığı olan— eski Divanhanede, Bahriye Nazırı iken oturduğu makam odasında, bütün denizci arkadaşlarıyla buluşup bir kahve içmeği pek isterdi. Denizcilik hayatının en buhranlı son günlerini geçirdiği bu odada, —pek sevdiği, onlar tarafından da sevilmiş olmasını da hayatının en büyük mazhariyeti saydığı— bugünkü denizci arkadaşlarıyla birkaç dakikacık olsun buluşup şöyle bir başbaşa hasbihal etmek âdeta gözünde tüterdi.

Heyhat ki, bu kısmet olmadı.

RAUF ORBAY'IN HÂTIRALARI

VE

«YAKIN TARİHİMİZ»

Son elli yılın birbiriinden önemli siyasî ve askerî olaylarını, şimdiye kadar tamamiye karanlıkta kalmış bir çok taraflarile, dosdoğru anlatarak açıklayan bu hâtıralar, uzun bir tereddütle bekleme devresinden sonra nihayet yayınlanarak millî kitaplığımıza tevdi edilmiştir.

Rauf Orbay bu hâtıralarında: «Sultan Osman drenotu süvarisi olarak Londrada bulunurken, Birinci Dünya Savaşının çıkışıle döndüğü İstanbulda, Enver Paşanın ısrarile kabul ettiği Afganistan Siyasî Mümessilliği vazifesine bir askerî heyetle gidişinden» başlayarak bu Büyük Dünya Savaşı içinde olup bitenleri ve Bahriye Nazırı sıfatile Mondros Mütarekenamesini nasıl yapıp imzaladığını ve onu müteakıp mütareke günlerinde İstanbulda Mustafa Kemâl Paşa ile buluşup girişkileri çeşitli teşebbüslerle, millî mücadelele hazırlanış safhasını ve Anadoluya geçişle Amasya, Erzurum, Sivas toplantılarını, son Osmanlı Mebusan Meclisine katılışı ve bu meclisin İngilizler tarafından basılışle Maltaya sürülüşünü, Maltadaki uzun sürgün hayatından sonra döndüğü Ankarada tekrar Mustafa Kemâl Paşa ile buluşarak Millî Mücadelele devamı esnasındaki Başvekilliği günlerinde çeşitli meclis tartışmalarıle o zaman ki muhalefet ve nihayet Büyük Zaferle, Lozan sulhunun nasıl yapıldığını ve saltanatın ilgasile ilk inkılâptan sonra Mustafa Kemâl Paşa ile ayrılışlarının sebeplerini tafsilâtiyle anlatmakta ve bu ayrılış devrinde İsmet Paşanın tahrikleriyle ilk muhalefet partisini kuruşlarını, bunu müteakıp Şeyh Sait isyanı bahanesiyle muhalefetin susturuluşunu, ve İzmir suikastı teşebbüsü üzerine istiklâl mahkemesince verilen, karakuşu hükümle gıyaben mahkûm edildiği halde bu adaletsiz hükmü kabul etmiyerek dokuz yıl yurt dışında kaldıktan sonra İstanbula dönüşile İstiklâl Mahkemesi kararını iptal ettirerek tekrar mebus ve daha sonra Londra Büyükelçisi olarak yaptığı hizmetleri ve nihayet İsmet Paşa idaresiyle anlaşılamıyarak inzivaya çekilişine kadar bütün bir siyasî hayatın birbirinden önemli

safhalarını son derece açık ve pervasız bir ifade ile hikâye etmektedir.

230 büyük sayfa ve 180 fotoğraf ve vesika fotokopisi ile de bezenmiş olan bu hâtıraları ihtiva eden «YAKIN TARİHİMİZ» in dört ciltlik takımı aynı zamanda, son yetmiş yıllık siyasî, askerî, edebî hayatımız içinde söz sahibi bulunmuş en yetkili şahsiyetlerin birbirinden önemli hâtıraları ile de başlı başına bir yakın tarihimiz hazinesidir.

Ayrıca isimlere, olaylara göre tanzim edilmiş mufassal ve 30 sayfalık «fihrist» i ile bu pek kıymetli eser, bir nevi ansiklopedi de sayılabilir ve her kitaplığın bilhassa yakın tarihimiz konusunda eşi bulunmaz bir varlığını teşkil eder.

1700 sayfa, yüzlerce nadide tarihî fotoğraf ve kıymetli vesikalarla ayrıca hiç bir yerde neşredilmemiş yakın tarih fıkralarını ihtiva eden bu eser mahdud sayıda basılmış olduğundan mevcudu tükenmek üzeredir

«YAKIN TARİHİMİZ» in dört büyük ciltli bir takımı ciltli olarak 100 liradır.

Ödemeli olarak «İstanbul Erenköy P.K. 4» adresinden istenebilir. Posta ücreti alınmaz.

DÜŞMAN İZMİRE ÇIKTI
SİLÂH BAŞINA!...

İZMİRE Yunan'ın çıktığı 15 Mayıs 1919 günü, telgraf hatlarının kesilişi üzerine, hiç bir tarafla muhâbere imkânı bulamayınca, bütün sorumluluğu üstüne alarak tek başına (karşı koymak) kararını veren, Aydın'daki tümen kumandanı Albay Şefik Bey, o günden itibaren, Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçebildiği tarihe kadar, dört ay süresince, çeşitli zorluklara rağmen, Yunanlılarla nasıl boğuştuğunu anlatıyor.

Bu anlatış; Anadolu'nun henüz başsız ve öndersiz bulunduğu o ana - baba günlerinde, içinden doğan ilk mukavemet hareketini şimdiye kadar bilinmeyen bütün menkibeleriyle gözlerde canlandıracaktır.

Kitaptan birkaç cümle :

«Aydın'da bulunan kuvvetim, on subayla, çoğu Suriyeli kırk üç erden ibaretti. Bu kuvvetle Yunana karşı Milli Mücadeleye başlarken, akıllı ve zengin münevverlerimizden çoğunluğunun mücadele aleyhtarı olduğunu gördüm. Bir kere de din adamlarına müracaat edeyim, dedim. Hangi müftü veya vaiz başvurduysa olmadı. çekindiler. Nihayet köylü ağalarımızla, Efelerimizi yokladım, ha dediğimiz zaman, kırk elli silâhlıyı pesine takacak kadar nüfus sahibi olan zeybek ruhlu, kanı ve siniri diri vatan evlâtlarına müracaat ettim. Hepsi, akın akın dağlardan, ormanlardan indiler, emret. anamız bizi bugün için doğurdu, emrindeyiz!... dediler. Sonraları yararlıkları ile şöret bulan Yörük Ali ile daha bir çokları bu meyanda idi...

o * o

«Yunanlılar ayak bastıkları her yerde, vaziyetten istifade ile, Türkleri yok ederek, bu topraklarda Yunanlılığı yerleştirmek yolunu takip ediyorlardı. İngilizler de, yardımcıları idi. Biz Yunanlılarla boğuşurken, Anadolu işgal kuvvetleri umur kumandanı İngiliz generalı Milen, Yunan kuvvetlerine karşı katiyen taarruz etmiyeceksiniz, diye emir verdi. Ben de cevaben, «Yunanlılara karşı Türklerin silâha sarılması, vahşiyane tecavüz eden zalime karşı, hıncıtan doğan bir zaruri müdafaa- dan ibarettir. Bu galeyanın önüne geçebilecek hiç bir kuvvet yoktur.» dedim ve durmadan taarruz ettim.»